

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БОСИЙ ВАДИМ ПЕТРОВИЧ

УДК 342.95:351.755-054.73:351.756;342.71:341.43

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ
ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. П. Босий**

Науковий консультант:

Муравйов Кирило Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Босий В. П. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» (081 – Право). Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2021. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації визначено генезис поняття і сутність адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. На підставі вивчення соціального, правового та міжнародного аспектів окресленої проблематики сформульовано комплексне уявлення про адміністративно-правовий інститут, означений правовими можливостями біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, які визначені адміністративно-правовими нормами й межами діяльності останніх стосовно наявних у суспільстві правил поведінки. Визначено та проаналізовано ознаки адміністративно-правового статусу вказаної категорії осіб, а саме: 1) слугує частиною загального правового статусу людини; 2) виникає з негативних підстав, що спонукає особу шукати захисту в іншій державі; 3) є тимчасовим; 4) не є автоматичним; 5) має нормативно визначену процедуру отримання; 6) виникає за наявності нормативно визначених критеріїв в особи, яка претендує на нього;

7) передбачає широкий спектр соціальних прав; 8) гарантії дотримання адміністративно-правового статусу біженців та інших категорій осіб, що потребують притулку й захисту, визначені міжнародними нормативно-правовими актами, які ратифіковані в Україні.

Обґрунтовано методологічний підхід до вироблення сучасної наукової концепції адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, як об'єкта адміністративно-правового регулювання, який виявляється в: 1) обов'язку держави надавати захист і притулок особам, які з урахуванням нормативно-визначених підстав потребують такої допомоги; 2) формуванні та реалізації відповідної державної політики в цій сфері; 3) виробленні відповідного адміністративно-правового інструментарію, необхідного для виконання взятих зобов'язань щодо реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 4) інституціональній складовій.

Доведено, що адміністративно-правові відносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту своїх прав та обов'язків. Акцентовано увагу на тому, що реалізація адміністративно-правового статусу досліджуваної категорії суб'єктів регламентована декількома галузями права: конституційним, трудовим, цивільним тощо, що зумовлено специфікою адміністративно-правових відносин категорії біженців та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту. Водночас констатовано, що ключове місце у відповідній системі належить нормам адміністративного права.

Зауважено, що адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є спеціальним та передбачає сукупність пов'язаних між собою елементів, які визначають роль і місце біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, у системі адміністративно-правових відносин та які врегульовані нормами адміністративного права. До складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, віднесено: права та обов'язки, свободи, законні інтереси, відповідальність і порядок набуття такого статусу.

Аргументовано, що права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід тлумачити як закріплену в положеннях норм чинного міжнародного та вітчизняного законодавства міру можливої поведінки осіб у відповідних правовідносинах, реалізація яких дозволяє їй створити необхідні для себе умови для існування та отримання певних матеріальних і нематеріальних благ. Цей набір прав зумовлено не лише соціальним становищем біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, а й одночасно особливим становищем цих суб'єктів у правовому полі держави. Вказані права запропоновано поділити на три великі групи: 1) природні права, тобто основоположні права всіх людей, надані їм від народження; 2) права, визначені міжнародним законодавством; 3) спеціальні права, закріплені на національному рівні.

5. З'ясовано, що обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, – це визначена та закріплена в положеннях

нормативно-правових актів, гарантована державою у формі юридичної відповідальності вимога щодо міри необхідної поведінки досліджуваної категорії осіб. Виділено три ключові групи обов'язків досліджуваної категорії суб'єктів: а) загальноюридичні (закріплені в нормах міжнародних документів) – обов'язок неухильно дотримуватися норм законодавства країни, у якій біженець або особа, що потребує додаткового або тимчасового захисту, перебуває; обов'язок підтримки та неперешкоджання забезпеченню правопорядку в державі перебування; б) загальнодержавні обов'язки (містяться в нормах Конституції та положеннях чинного законодавства, яке регламентує правовий статус іноземців) – обов'язок нести визначену законодавством відповідальність за вчинення правопорушень; поважати та не посягати на права, свободи, честь, гідність і законні інтереси інших людей та громадян України; поважати культурно-соціальні та природні аспекти життєдіяльності населення нашої країни; в) спеціальні – обов'язки, які передбачено статтями розділів III та IV Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI – обов'язки, що покладаються на біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за наявності встановлених нормативною базою юридичних фактів.

Запропоновано авторське розуміння змісту й значення юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема зауважено, що це – санкціонована, така що не сягає за межі правового поля, об'єктивна реакція держави на порушення біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, покладених на них юридичних обов'язків, що виражається у визначеному

законодавством України інструментарії державно-правового примусу.

Окреслено коло завдань адміністративно-правового механізму забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а саме: 1) створення прозорого адміністративно-правового поля для можливості отримання особами, які мають відповідні підстави, такий статус; 2) забезпечення відповідної правової культури в суспільстві щодо поваги до осіб, які мають такий статус і рівнозначні можливості в його реалізації; 3) розроблення сучасної моделі державної політики в цій сфері з урахуванням зовнішньої агресії та епідеміологічної катастрофи; 4) оптимізація адміністративно-процедурної діяльності відповідних суб'єктів публічної влади в зазначеній сфері з метою позбавлення їх дискреційних повноважень; 5) удосконалення інструментів захисту прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 6) удосконалення законодавства, яке регулює питання формування та реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 6) подальше запровадження інформаційних сервісів під час здійснення адміністративно-процедурної діяльності Державної міграційної служби України.

Обґрунтовано положення щодо переліку груп нормативно-правових актів, які визначають адміністративно-правові засади реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту: 1) міжнародні нормативно-правові акти; 2) стратегічні та програмні документи, які визначають вектор формування й реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 3) законодавчі акти

України; 4) акти Уряду, Президента України та РНБО; 5) акти центральних і територіальних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Встановлено, що суб'єктами забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід вважати систему органів публічного права, що в межах наданих їм повноважень створюють умови для дотримання, гарантування, реалізації та захисту адміністративно-правового статусу осіб, які визнані біженцями або особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Обґрунтовано позицію стосовно того, що юридичними гарантіями адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є сукупність передбачених законом інструментів, заходів і засобів, що забезпечують охорону та покликані сприяти практичній реалізації прав і свобод осіб цих категорій. Доведено, що в механізмі реалізації гарантій судового захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, існують певні перепони для осіб таких категорій, зокрема: звернення біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, до національних судів потребує відповідного супроводу національних правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів. У зазначених осіб можуть виникати труднощі з доступом до таких спеціалістів через додаткові витрати на їх послуги. Запропоновано в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» передбачити право таких категорій осіб у разі звернення до суду за захистом порушених прав та

інтересів, на безоплатні послуги правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів.

Виокремлено основні аспекти зарубіжного досвіду, які варті запозичення: 1) імплементація в національну правову систему законодавства ЄС щодо питань надання притулку та статусу біженця; 2) створення спеціального, незалежного органу влади на правах окремої інстанції оскарження рішень уповноважених органів державної влади щодо відмови в наданні статусу біженця або визнання особи такої, що потребує додаткового або тимчасового захисту; 3) визначення на законодавчому рівні лише двох основних статусів: біженця та статусу надання притулку, з метою вдосконалення та спрощення правового регулювання в цій галузі.

Викремлено такі ключові напрями вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: 1) ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція); 2) перегляд ч. 1 ст. 18 Закону «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», яка має дискримінаційний характер, оскільки її положення стосуються лише осіб, які прибувають з держав, що мають спільний кордон з Україною; 3) розроблення та прийняття порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку в міжнародних аеропортах та (або) морських портах України; 4) запровадження механізму громадського контролю за дотриманням прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Зауважено, що цей контроль може бути надзвичайно ефективним засобом стану дотримання та забезпечення суб'єктами публічної

влади прав і свобод людини та громадянина, однак за умови, що основоположні засади цього контролю буде визначено законом.

Ключові слова: адміністративний статус; біженці; особи, які потребують тимчасового захисту; особи, які потребують додаткового захисту; гарантії; адміністративно-правовий механізм; Державна міграційна служба України; державна політика у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; державна міграційна політика.

SUMMARY

Bosyi V. P. Administrative and Legal Status of Refugees and Persons in Need of Complementary or Temporary Protection: Theoretical and Praxeological Aspect. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Law, specialty 12.00.07 “Administrative law and procedure; financial law; information law” (081 - Law). Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2021. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The thesis defines the genesis of the concept and substance of the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection from a social, legal and international perspective, which has enabled to formulate a comprehensive view of a separate legal and administrative concept, characterized by the legal capacity of refugees and persons in need of complementary or temporary protection, specified by administrative and legal provisions and limits of the activities of the latter in relation to the existing rules of conduct in society. The study identifies and analyses the characteristics of the administrative and legal status of this category of persons: 1) it is part of the general legal status of a person; 2) it arises from negative grounds, prompting a person to seek protection in another State; 3) it is temporary; 4) it is not automatic; 5) it has a legally defined procedure for obtaining; 6) it rises in the presence of legally defined criteria for the applicant; 7) it has a wide range of social rights; 8) guarantees of the administrative and legal status of refugees and other categories of persons in need of asylum and protection are determined by the international

legal instruments ratified by Ukraine.

The study provides the methodological approach to developing a modern scientific concept of the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection as an object of the administrative and legal regulatory framework, as follows: 1) The duty of the State is to provide protection and asylum to persons who, on the basis of legally defined grounds, require such assistance; 2) The appropriate public policy in this sector should be formulated and implemented; 3) The appropriate legal and administrative instruments should be developed to implement the duties undertaken regarding public policy in the field of refugees and persons in need of complementary or temporary protection; 4) The conceptual part is established.

The study forms a comprehensive view of the administrative and legal relations arising from the implementation of the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection – these are social relations regulated by the provisions of administrative law, arising from exercising rights and duties by refugees and persons in need of complementary or temporary protection. The focus is on the fact that the exercise of the administrative and legal status of the category of subjects under study is regulated by several branches of law: constitutional, labour, civil, etc., which is specified by the administrative and legal relations of the category of refugees and persons in need of complementary or temporary protection. However, it is noted that the provisions of administrative law play a key role in the system.

It is proved that the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection is special and provides for a set of interrelated elements, identifying the role and place of refugees and persons in

need of complementary or temporary protection in the system of administrative and legal relations regulated by the provisions of administrative law. The administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection includes: rights and duties, freedoms, legal interests, liability and the procedure for obtaining such status.

It is argued that the rights of refugees and persons in need of complementary or temporary protection should be interpreted as a measure of possible conduct of persons in legal relations enshrined in the provisions of existing international and domestic law, implementation thereof enables to create the necessary conditions for existence and certain tangible and intangible benefits. This set of rights derives not only from the social status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection, but also from the special status of these persons within the legal framework of the State. It is proposed to group these rights broadly into: 1) Natural rights, that is, the fundamental rights of all persons from birth; 2) Rights defined by international law; 3) Special rights established at the national level.

The study reveals that the obligations of refugees and persons in need of complementary or temporary protection are requirement regarding the degree of necessary conduct of the examined category of persons, defined and enshrined in the provisions of legal regulations, and guaranteed by the State in the form of legal liability. The duties of the category of persons under study are grouped into: a) general legal ones (provided for in international instruments), such as the obligation to strictly observe and comply with the law of the country in which a refugee or person in need of complementary or temporary protection stays; duty to support, and not to obstruct the law enforcement in the host State; b) general State duties (provided for in the Constitution and the provisions of the current legislation

governing the legal status of foreigners), that is, the duty to bear responsibility for the commission of offences as defined by law; to respect and not to infringe the rights, freedoms, honour, dignity and legitimate interests of other persons and citizens of Ukraine; to respect the cultural, social and natural aspects of the life of the population of our country; b) special ones, such as duties stipulated by the Articles of Section III and IV of the Law of Ukraine 'On refugees and persons in need of complementary or temporary protection' no. 3671-VI of 08 July 2011, that is obligations imposed on refugees and persons in need of complementary or temporary protection in the presence of established legal facts.

The original authors' interpretation of the content and meaning of legal liability of refugees and persons in need of complementary or temporary protection is a sanctioned, that is not exceeding the legal field, objective reaction of the State to the violation by refugees and persons in need of complementary or temporary protection of the legal obligations imposed on them in the form of instruments of State-legal coercion established and defined by the legislation of Ukraine.

The range of tasks of the administrative and legal mechanism for ensuring the status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection is outlined, namely: 1) formation of a transparent administrative and legal framework for the opportunity of persons, who have the grounds for obtaining such status; 2) ensuring an appropriate legal culture in society regarding respect for persons who have such status and equal abilities of its realization; 3) development of a modern model of public policy in this field, taking into account external aggression and epidemiological catastrophe; 4) optimization of the administrative procedure performed by the public authorities concerned in this field, with a view to removing their discretionary powers; 5) improvement of the protection instruments

of rights of refugees and persons in need of complementary or temporary protection; 6) improvement of legislation regulating the formation and implementation of public policy in the field of refugees and persons in need of complementary or temporary protection; 7) further initiation of information services in the administrative procedure performed by the State Migration Service of Ukraine.

The study provides the list of groups of legal regulations defining the administrative and legal framework for the realization of the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection: 1) International legal regulations; 2) Strategic and program documents defining the direction of the formation and implementation of public policy in the field of refugees and persons in need of complementary or temporary protection; 3) Legislative acts of Ukraine; 4) Acts of the Government, the President of Ukraine and the NSDC; 5) acts of central and territorial executive bodies implementing public policy in the field of refugees and persons in need of complementary or temporary protection.

It is established that actors providing the administrative and legal status to refugees and persons in need of complementary or temporary protection are understood as the system of bodies of public law that within the limits of their powers, create conditions for complying, ensuring, implementing and protecting the administrative and legal status of persons recognized as refugees or persons in need of complementary or temporary protection.

It is argued that legal guarantees of the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection should be considered as all the instruments, measures and means provided for to protect and

promote the practical realization of the rights and freedoms of these categories of persons. It is proved that the mechanism for the implementation of guarantees of judicial protection of the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection contains certain obstacles for such categories of persons, in particular: application of refugees and persons in need of complementary protection to national courts requires appropriate support from national lawyers, translators, experts and other specialists. These categories of persons may face difficulties in access to these specialists, due to complementary costs of their services. Therefore, it is proposed in the Law of Ukraine ‘On refugees and persons in need of complementary or temporary protection’ to provide for the right of such categories of persons, in case of application to court for protection of violated rights and interests, to free legal services of lawyers, interpreters, experts and other specialists.

The main provisions of foreign experience are identified as necessary and useful for borrowing, such as: 1) the implementation of EU legislation on asylum and refugee status in the national legal system; 2) the creation of a special independent authority with the right of a separate institution to appeal against decisions of authorized bodies of public authority to refuse to grant refugee status or to recognize a person as in need of complementary or temporary protection; 3) the legislative definition of only two basic status: refugee status and asylum status, with a view to improving and simplifying the legal regulation in this sector.

The focus is on the key directions of improving guarantees of realization of the administrative and legal status of refugees and persons in need of complementary or temporary protection, which should reasonably include the need: 1) to ratify the Council of Europe Convention on preventing and combating

violence against women and domestic violence (Istanbul Convention); 2) to revise Part 1 of Article 18 of the Law ‘On refugees and persons in need of complementary or temporary protection’ because it appears to be discriminatory, since its provisions only apply to persons coming from States sharing a common border with Ukraine; 3) to develop and adopt a procedure for the authorization of applications for granting protection or asylum at Ukraine’s international airports and (or) seaports; 4) to introduce a public monitoring mechanism for the rights of refugees and persons in need of complementary or temporary protection. This monitoring is an extremely powerful and effective means of ensuring that public authorities respect and provide human and civil rights and freedoms, provided that the basis for such monitoring is established by law.

Keywords: administrative status; refugees; persons in need of temporary protection; persons in need of complementary protection; guarantees; administrative and legal mechanism; State Migration Service of Ukraine; public policy in the field of refugees and persons in need of complementary or temporary protection; state migration policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографія:

1. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект : монографія. Київ : Наук.-дослід. ін-т публ. права, 2021. 316 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

2. Босий В. П. Адміністративно-правові засади забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 112–117.

3. Босий В. П. Поняття та види прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 144–148.

4. Босий В. П. Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Вип. 1. Т. 5. С. 121–126.

5. Босий В. П. Адміністративно-правова спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права.*

2018. Вип. 2. Т. 2. С. 131–136.

6. Босий В. П. Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 5. С. 100–105.

7. Босий В. П. Ключові напрями вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 1. С. 151–155.

8. Босий В. П. Поняття юридичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1. Т. 2. С. 97–103.

9. Босий В. П. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та можливості його використання в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Т. 3. С. 130–134.

10. Босий В. П. Склад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Наукові записки*. 2019. Вип. 6. Т. 2. Спецвипуск. С. 9–14. (Серія «Право»).

11. Босий В. П. Поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 7. С. 102–106.

12. Босий В. П. До проблеми визначення поняття забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 8. С. 111–115.

13 Босий В. П. Поняття юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 9. С. 88–92.

14. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус Державної міграційної служби як основного суб'єкта реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 10. С. 107–113.

15. Босий В. П. Адміністративні процедури отримання статусу біженця: питання правозастосування. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 131–137.

16. Босий В. П. До обґрунтування доцільності вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Т. 2. С. 133–138.

17. Босий В. П. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. Т. 2. С. 20–25.

18. Босий В. П. Поняття юридичного обов'язку біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 117–121.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

19. Босый В. П. Теоретико-методологические проблемы

классификации прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 227–231. (Киргизька Республіка).

20. Босий В. П. Генезис поняття та сутність адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6–3. Вип. 1. С. 82–90. (Словацька Республіка).

21. Босий В. П. К проблеме определения сущности и содержания прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 117–121. (Киргизька Республіка).

22. Босий В. П. До характеристики юридичних гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *KELM*. 2020. № 6. С. 142–147. (Республіка Польща).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Босий В. П. До проблеми визначення порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку у міжнародних аеропортах та (або) морських портах України. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27–28 січ. 2017 р.). Київ : Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2017. С. 18–20.

24. Босий В. П. До проблеми впровадження механізму громадського контролю за дотримання прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 черв. 2018 р.). Одеса : Причорномор.

фундація права, 2018. С. 67–69.

25. Босий В. П. До проблеми ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству як способу вдосконалення гарантій реалізації правового статусу біженцями. *Теорія і практика сучасної юриспруденції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2018 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2018. С. 77–80.

26. Босий В. П. Досвід країн Європейського Союзу щодо адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18–19 січ. 2019 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2019. С. 27–30.

27. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січ. 2019 р.). Запоріжжя : Істина, 2019. С. 91–94.

28. Босий В. П. Деякі аспекти реалізації адміністративних процедур отримання статусу біженця та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 лют. 2019 р.). Львів : Центр правн. ініціатив, 2019. С. 56–59.

29. Босий В. П. Поняття адміністративно-правових засад забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують

додаткового або тимчасового захисту. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–14 берез. 2020 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2020. С. 25–28.

30. Босий В. П. Деякі питання адміністративної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 лип. 2020 р.). Запоріжжя : Істина, 2020. С. 34–37.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	26
ВСТУП.....	27
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ	47
1.1. Генезис поняття та сутність адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту....	47
1.2. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	72
1.3. Склад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	97
Висновки до розділу 1.....	118
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ.....	122
2.1. Поняття та види прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	122
2.2. Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	145
2.3. Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	167

Висновки до розділу 2.....	189
РОЗДІЛ 3 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ....	197
3.1. Адміністративно-правова спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	197
3.2. Адміністративно-правові засади забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	217
3.3. Суб'єкти забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні.....	232
3.4. Гарантії адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні.....	247
Висновки до розділу 3.....	267
Розділ 4. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ...	275
4.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту та можливості його використання в Україні.....	275
4.2. Заходи забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	292

4.3. Вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.....	311
Висновки до розділу 4.....	338
ВИСНОВКИ.....	346
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	354
ДОДАТКИ.....	423

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПО	внутрішньо переміщені особи
ДМС України	Державна міграційна служба України
ДПкС України	Державна прикордонна служба України
ЄС	Європейський Союз
КК України	Кримінальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ООН	Організація Об'єднаних Націй
РК	Республіка Казахстан
РФ	Російська Федерація
США	Сполучені Штати Америки
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення прав і свобод людини є пріоритетним завданням діяльності кожної держави. Саме стан їх дотримання визначає зрілість країни щодо впровадження демократичних цінностей у побудові сталого громадянського суспільства. Одним з показників дотримання прав людини в державі є можливість отримання захисту й притулку з відповідним закріпленням адміністративно-правового статусу – біженця або особи, яка потребує тимчасового чи додаткового захисту. Складні геополітичні процеси, що відбуваються останніми роками на міжнародному рівні, зростання внутрішніх і зовнішніх конфліктів у різних державах, політичні й етнічні переслідування спонукають значну кількість людей шукати захисту в інших країнах. Українська держава не є винятком.

Упродовж останніх років ця проблема в нашій країні суттєво актуалізувалася. Для розв'язання останньої було прийнято низку програмних документів, підписано міжнародні угоди тощо. Однак без належного наукового супроводження зазначена проблематика не має перспектив для вирішення. Формування нової моделі політики у сфері реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, потребує наукових підходів і вироблення відповідних правових засад, на яких має здійснюватись та чи інша діяльність. Тому в умовах сьогодення досить актуальним є дослідження правового механізму реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Саме такий

підхід дасть змогу найбільш повно втілити всі трансформаційні процеси, які відбуваються в умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів.

Питання вироблення оновленої державної політики у сфері реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, пов'язане з низкою підстав, серед яких: складні геополітичні умови у світі, які спонукають багатьох людей до пошуку притулку й захисту на теренах України; політичні переслідування; статус України як країни призначення і транзиту економічних мігрантів, які бажають в'їхати до Європейського Союзу; існування значної кількості адміністративно-процедурних перепон та бюрократії під час оформлення та визначення відповідного статусу; потреба в оновленні чинного законодавства із зазначених питань; наявність корупційних ризиків, які впливають з дискреційних повноважень відповідних суб'єктів, до компетенції яких належить оформлення та визнання адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту; наявність внутрішнього конфлікту; світова пандемія COVID-19; активізація терористичних та екстремістських угруповань, незаконна діяльність яких стала загрозою для значної кількості людей і поштовхом для пошуку захисту й притулку в інших державах, тощо.

Усе зазначене вище та низка інших підстав актуалізують науковий пошук у напрямі розроблення оновленої державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, особливо тієї його частини, яка стосується реалізації їхнього адміністративно-правового статусу.

На сьогодні відсутні ґрунтовні наукові дослідження, які стосуються

визначення змісту публічно-правових відносин, що виникають у процесі оформлення й визнання адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, особливо в контексті адміністративно-правової науки. Необхідність вироблення оновленої державної політики у сфері реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, обумовлюють актуальність і підтверджують потребу в розробленні власної концепції розв'язання вказаної правової проблеми.

Усе зазначене вище та низка інших підстав актуалізують науковий пошук у напрямі розроблення оновленої державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, особливо тієї його частини, яка стосується реалізації їхнього адміністративно-правового статусу.

На сьогодні відсутні ґрунтовні наукові дослідження, які стосуються визначення змісту публічно-правових відносин, що виникають у процесі оформлення і визнання адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, особливо в контексті адміністративно-правової науки. Необхідність вироблення оновленої державної політики у сфері реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, обумовлюють актуальність і підтверджують потребу в розробленні власної концепції розв'язання вказаної правової проблеми.

Питанням, пов'язаним з визначенням правової природи адміністративно-правового статусу особи, зокрема адміністративно-правового статусу окремих категорій осіб, у тому числі біженців, присвячено

праці таких учених-адміністративістів, як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, Д. П. Калаянов, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Б. О. Логвіненко, М. В. Лошицький, Р. В. Миронюк, Т. П. Мінка, В. Я. Настюк, Д. В. Приймаченко, О. П. Рябченко, А. О. Селіванов, А. О. Собакарь, М. М. Тищенко, С. О. Шатрава, О. С. Юнін та ін. Серед дисертаційних досліджень передусім варті уваги праці І. О. Гарної «Організаційно-правове регулювання міграційних процесів» (2004), В. І. Олефіра «Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект)» (2005), К. О. Нестеренка «Адміністративно-правовий статус біженців в Україні» (2013), Г. С. Тимчика «Адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями в Україні» (2014), Н. І. Цекалової «Міграційне право у системі адміністративного права України» (2016), М. А. Баламуш «Міграційний режим в Україні (адміністративно-правовий аспект)» (2017), Д. М. Гуріна «Адміністративно-правове забезпечення статусу біженця в Україні» (2020), монографія Р. А. Калюжного «Адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями в Україні» (2015) та ін.

Особливо цінними в контексті нашого дослідження є напрацювання вчених, які на рівні дисертацій розглянули конституційно-правовий аспект визначення статусу людини, зокрема статусу біженця та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, а саме: О. А. Гончаренко «Статус біженців в міжнародному праві» (2005), І. Г. Ковалишин «Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії та практики» (2005), Ю. Ф. Гаврушко «Правове регулювання міграційних процесів на універсальному та

єврорегіональному рівнях» (2005), Т. А. Француз-Яковець «Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні» (2007), Ю. В. Губаль «Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині: порівняльно-правовий аспект» (2015), Я. П. Турецька «Конституційно-процесуальний статус біженця як вид правового статусу іноземця» (2019).

Віддаючи належне вченим, які досліджували окремі питання державної міграційної політики, визначення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід зауважити, що такі дослідження було проведено в попередні роки, за інших геополітичних і політичних реалій. З огляду на те, що наша держава зазнала системних та радикальних змін, зумовлених воєнним конфліктом, інтеграцією та глобалізацією, питання аналізу й розроблення принципово нових підходів до механізму реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є досить актуальним і практично значущим.

Таким чином, необхідність розбудови оновленої моделі державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, особливо тієї її частини, яка стосується реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, недостатня розробленість її теоретичних засад і недосконалість адміністративно-правового регулювання обумовлюють актуальність глибокого та всебічного наукового дослідження зазначеної проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами,

грантами. Тему дисертаційного дослідження сформульовано відповідно до положень Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», указів Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”», від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2018 р. «Про невідкладні заходи з нейтралізації загроз національній безпеці у сфері міграційної політики»; Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р; Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 687-р; плану заходів на 2018–2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 602-р; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., та плану науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб’єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі наявних наукових напрацювань і практики правозастосування, спираючись на норми діючого законодавства, визначити

поняття, сутність й особливості реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та запропонувати концептуально нову модель державної політики в цій сфері.

Для досягнення визначеної мети в дисертації необхідно вирішити такі основні *задачі*:

– визначити генезис поняття та сутність адміністративно-правового статусу біженців й осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– окреслити проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також схарактеризувати останні;

– з'ясувати елементний склад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та надати його характеристику;

– визначити поняття й окреслити види прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– з'ясувати зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– розкрити сутність й особливості юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– окреслити адміністративно-правову спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– схарактеризувати адміністративно-правові засади забезпечення

адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– проаналізувати систему суб'єктів забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні;

– з'ясувати зміст і коло гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні;

– узагальнити зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та можливості його використання в Україні;

– визначити заходи забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– сформулювати основні напрями вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Об'єктом дослідження є публічно-правові відносини, які складаються в процесі реалізації адміністративно-правового статусу біженцями та особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема його теоретичний і праксеологічний аспекти.

Методи дослідження. Достовірність та аргументованість отриманих наукових результатів дисертаційного дослідження було досягнуто завдяки

використанню сукупності методів наукового пізнання, серед яких: загальнонаукові, загальнофілософські та спеціальні. Використання саме такої сукупності методів дало змогу дослідити проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми.

Загальнонаукові методи пізнання, а саме логіко-семантичний метод, надав можливість з'ясувати сутність категорій «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (підрозділ 1.1). Системно-функціональний метод використано для визначення та розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, формулювання поняття та особливостей саме адміністративно-правових відносин у зазначеній сфері (підрозділ 1.2). Системний метод застосовано в межах окреслення елементного складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та його характеристики (підрозділ 1.3). Структурно-логічний метод допоміг визначити окремі елементи адміністративно-правового статусу, а саме запропонувати авторську категорію прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також запропонувати відповідну їх класифікацію (підрозділ 2.1). Інституціональний метод став у нагоді під час дослідження змісту основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (підрозділ 2.2). Обґрунтованість результатів наукового дослідження забезпечило використання філософських методів пізнання. Так, метод абстрагування дав змогу відійти від другорядних характеристик

предмета дослідження та зосередитись на його найважливіших аспектах (розділ 1, підрозділ 2.3). Аналіз і синтез застосовано для з'ясування сутності, видів та особливостей адміністративної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (підрозділ 2.3).

Метод групування допоміг з'ясувати адміністративно-правову спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (підрозділ 3.1), а також окреслити адміністративно-правові засоби забезпечення їх адміністративно-правового статусу, а саме: дозвільні, контрольні-наглядові, реєстраційні й інформаційні процедури в діяльності відповідних суб'єктів реалізації державної політики в цій сфері (підрозділ 3.2). Індуктивний метод надав можливість окреслити систему суб'єктів забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні (підрозділ 3.3). Також у дослідженні використано спеціальні юридичні методи, серед яких метод юридичної герменевтики, який уможливив аналіз змісту й кола гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні (підрозділ 3.4).

Порівняльно-правовий метод сприяв узагальненню зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та можливості його використання в Україні (підрозділ 4.1). Формально-догматичний метод слугував підґрунтям для формулювання тенденцій удосконалення адміністративно-правового регулювання заходів забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують

додаткового або тимчасового захисту (підрозділ 4.2). Завдяки логічним методам (індукції та дедукції) сформульовано перспективні напрями вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (підрозділ 4.3). Соціологічний, статистичний і метод правового прогнозування застосовано для узагальнення та аналізу емпіричної інформації за тематикою дослідження.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці фахівців у галузі загальної теорії держави та права, теорії управління, конституційного й адміністративного права, інших галузевих правових наук, у тому числі зарубіжних дослідників. Нормативною базою дисертації є Конституція України, законодавчі акти України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти Президента України й Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади, а також нормативні та індивідуальні акти центральних і територіальних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Також використано положення відповідного законодавства зарубіжних держав. Інформаційну та емпіричну базу дослідження становлять політико-правова публіцистика, проекти нормативних актів, довідкові видання, статистичні матеріали, узагальнення адміністративно-процедурної діяльності центральних і територіальних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним з перших в українській правовій науці комплексних досліджень сучасної проблеми визначення сутності й особливостей адміністративно-процедурної складової реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, тенденцій і напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання гарантій реалізації останнього з урахуванням міжнародного досвіду та вироблення оновленої моделі державної політики в цій сфері з урахуванням стратегічного курсу України на шляху до Європейського Союзу. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних положень і висновків, які запропоновано здобувачем особисто.

Основні наукові положення, що виносяться на захист:

уперше:

– визначено розуміння генезису поняття та сутності адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, з позицій соціального, правового та міжнародного характеру, на підставі чого сформульовано комплексне уявлення про окремий адміністративно-правовий інститут, означений правовими можливостями біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, що визначені адміністративно-правовими нормами й межами діяльності останніх стосовно наявних у суспільстві правил поведінки;

– запропоновано методологічний підхід до вироблення сучасної наукової концепції адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, як об'єкта адміністративно-правового регулювання, який виявляється: 1) у тому, що він

є обов'язком держави надавати захист і притулок особам, які, з огляду на нормативно визначені підстави, потребують такої допомоги; 2) у формуванні та реалізації відповідної державної політики в цій сфері; 3) у виробленні відповідного адміністративно-правового інструментарію, необхідного для реалізації взятих зобов'язань щодо реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 4) в інституціональній складовій;

– визначено коло специфічних рис, притаманних адміністративно-правовим відносинам, які виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а саме: 1) є публічно-правовими, оскільки ґрунтуються на реалізації Конвенції про захист прав людини і основоположних прав, та орієнтації на задоволення публічного інтересу; 2) відносини, що виникають з приводу реалізації біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, своїх прав та обов'язків, охоплюють публічно-сервісні, контрольно-наглядові та юрисдикційні відносини; 3) зазначені відносини можуть виникати за ініціативи будь-якого суб'єкта, який є учасником відповідних відносин; 4) виникають між суб'єктами публічної влади та особами, які мають (або мають намір набути) відповідний статус (біженця або особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту) з приводу реалізації наданих їм прав і покладених на них обов'язків; 5) конфлікти, які можуть виникати між сторонами зазначених відносин, вирішуються як в адміністративному порядку, так і в порядку адміністративного судочинства;

– окреслено коло завдань адміністративно-правового механізму забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту, а саме: 1) створення прозорого адміністративно-правового поля для можливості особам, які мають відповідні підстави, отримати такий статус; 2) забезпечення відповідної правової культури в суспільстві щодо поваги до осіб, які мають такий статус, та рівнозначні можливості в його реалізації; 3) розроблення сучасної моделі державної політики в цій сфері з урахуванням зовнішньої агресії та епідемічної катастрофи; 4) оптимізація адміністративно-процедурної діяльності відповідних суб'єктів публічної влади в зазначеній сфері з метою позбавлення їх дискреційних повноважень; 5) удосконалення інструментів захисту прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 6) удосконалення законодавства, яке регулює питання формування та реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 6) подальше запровадження інформаційних сервісів під час здійснення адміністративно-процедурної діяльності Державної міграційної служби України;

– запропоновано визначення державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, як складової державної міграційної політики, яка нормативно закріплюється з огляду на вектор розвитку держави в напрямі дотримання прав і свобод людини та містить інституціональну, функціональну й інструментальну складові;

– сформульовано пропозиції стосовно внесення змін і доповнень до чинного законодавства, що регулює питання адміністративно-процедурної діяльності Державної міграційної служби України, а також висловлено рекомендації щодо необхідності систематизації всього нормативно-правового матеріалу з цього напрямку й обґрунтовано доцільність розроблення та

прийняття Стратегії державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

удосконалено:

– наукову позицію щодо тлумачення прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, через призму загальних прав людини, що виявляється в таких положеннях: 1) становлять закріплені в нормативно-правових актах різної юридичної сили юридичні можливості людини щодо отримання та користування відповідними матеріальними й духовними благами; 2) мають багаторівневу структуру, яка містить групи наданих національним і міжнародним законодавством цій категорії суб'єктів юридичних можливостей; 3) їх розподіл залежить не лише від власне факту володіння біженцями та особами, які потребують додаткового чи тимчасового захисту статусу людини як такої, а й від деяких процедурних питань отримання статусу біженця, тимчасового або додаткового захисту; 4) їх поділяють залежно від сфери виникнення суспільних відносин, учасником яких є відповідні особи; 4) мають особливий зміст і власну специфіку, у зв'язку з чим можна припустити, що їх обсяг відрізняється від обсягу класичних прав людини; 5) нетипові підстави отримання та визнання прав біженців й осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, пов'язані зі специфікою отримання останнього, що визначений окремою групою міжнародних і національних нормативно-правових джерел;

– розуміння змісту й значення юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема доведено, що це – санкціонована, така, що не виходить за межі правового поля, об'єктивна реакція держави на порушення біженцями й особами, які

потребують додаткового або тимчасового захисту, покладених на них юридичних обов'язків, що виражається у встановленому та визначеному законодавством України інструментарії державно-правового примусу;

– перелік груп нормативно-правових актів, які визначають адміністративно-правові засади реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту:

1) міжнародні нормативно-правові акти; 2) стратегічні та програмні документи, які визначають вектор формування і реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 3) законодавчі акти України; 4) акти Уряду, Президента України та РНБО; 5) акти центральних і територіальних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– розуміння змісту адміністративно-правового механізму забезпечення статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, який становить сукупність законодавчо визначених елементів, що в сукупності утворюють нормативно-юридичну основу, специфічний інструментарій, за допомогою якого здійснюється вплив на відповідні правовідносини з метою їх належного впорядкування, регулювання та складається з таких елементів: 1) нормативно закріпленої державної політики в цій сфері; 2) системи суб'єктів, які наділені повноваженнями щодо оформлення та визнання відповідного статусу, контрольними та наглядовими та юрисдикційними повноваженнями; 3) адміністративно-правового інструментарію (дозволів, зобов'язань і заборон); 4) інституціонального та функціонального взаємозв'язку і взаємодії;

– характеристику адміністративно-правового статусу Державної міграційної служби України, зокрема запропоновано шляхи вдосконалення її адміністративно-процедурної діяльності щодо отримання та визнання адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– наукові положення щодо напрямів удосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

дістали подальшого розвитку:

– наукові погляди щодо елементного складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, до яких слід віднести: права та обов'язки, свободи, законні інтереси, відповідальність і порядок набуття такого статусу. Доведено, що законні інтереси є самостійним елементом, оскільки саме останні впливають на факт і термін визнання за особою відповідного статусу – біженця або особи, яка потребує тимчасового або додаткового захисту;

– розуміння змісту категорії «обов'язки осіб, яким надано тимчасовий захист», що має дещо усічений характер з огляду на специфічність правового статусу цих суб'єктів. Крім того, спеціальні обов'язки в окремій частині дублюють загальні або ж загальнодержавні вимоги до біженців та осіб, які потребують тимчасового й додаткового захисту;

– положення щодо системи суб'єктів забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні;

– узагальнення сучасного стану адміністративних засад регулювання

правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, на підставі чого сформульовано висновок, згідно з яким суттєвий недолік нормативної бази в цьому контексті полягає в тому, що положення нормативно-правових актів загалом є несистематизованими. Це нерідко зумовлює правові колізії, які перешкоджають якісному регулюванню відносин у цій сфері;

– наукові погляди щодо поняття й кола гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні;

– визначення низки понять, що дозволяють сформувати комплексну характеристику щодо змісту й особливостей реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема таких як «адміністративні процедури в діяльності Державної міграційної служби України», «гарантії реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «адміністративно-процедурна діяльність Державної міграційної служби України»;

– наукові положення про перспективні напрями адаптації зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та можливості його використання в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення та

поглиблення наявних уявлень про сутність і правову природу адміністративно-процедурних відносин, що виникають у процесі реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, що можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень з відповідної проблематики (акт впровадження в науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права від 26 листопада 2020 р.);

– правотворчій сфері – під час внесення змін та доповнень до нормативних актів, що регламентують питання діяльності центральних і територіальних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, особливо тієї його частини, що стосується оптимізації адміністративно-процедурної діяльності останніх під час оформлення та визнання відповідного статусу;

– правозастосовній сфері – з метою покращення практичної діяльності центральних і територіальних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, щодо впровадження в її діяльність принципів належного урядування;

– освітньому процесі – у межах викладання дисциплін «Адміністративне право» та «Міграційне право», під час розроблення навчальних посібників, підручників, а також підготовки лекцій з цих дисциплін (акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 28 січня 2021 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати проведеного

дослідження, його основні висновки й узагальнення було оприлюднено науково-практичних конференціях, зокрема: «Пріоритетні напрями розвитку правової системи України» (м. Київ, 2017 р.), «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 2018 р.), «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 2018 р.), «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 2019 р.), «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 2019 р.), «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 2019 р.), «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 2020 р.), «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати проведеного дослідження, його основні висновки й узагальнення було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (Київ, 2017), «Юридична наука: виклики і сьогодення» (Одеса, 2018), «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (Київ, 2018), «Матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (Одеса, 2019), «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (Одеса, 2020).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, чотирьох розділів, що містять 13 підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 419 сторінок, із яких 327 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 496 найменувань і займає 55 сторінок, додатки викладено на 11-и сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

1.1. Генезис поняття та сутність адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Сучасні умови, що сформувалися в Україні та світі, актуалізують питання, пов'язані з дослідженням міграційних процесів та їх складових. Збройні конфлікти, політичне протистояння, зіткнення на етнічному підґрунті, дискримінація, стихійні лиха, екологічні катастрофи змушують людей шукати притулку та захисту за межами своєї держави, що зумовлює законодавче закріплення правового статусу різних категорій вимушених мігрантів на міжнародному й регіональному рівні. Зазначене засвідчує нагальність дослідження генезису поняття та сутності адміністративно-правового статусу біженців й осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Слід зауважити, що питанням визначення адміністративно-правового статусу особи присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, І. В. Бойко, В. М. Гарашук, О. М. Гумін, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, Т. А. Пługатар, К. В. Степаненко, Н. В. Ортинська, С. О. Шатрава та ін. Безпосередньо правовий статус біженців висвітлено в дослідженнях таких науковців, як Р. А. Калюжний, Г. С. Тимчик, А. Л. Свящук, К. О. Нестеренко, Д. М. Гурін, Я. П. Турецька, О. І. Котляр,

С. В. Кухтик, О. І. Мельничук та ін.

Попри наявність значної кількості напрацювань з цього питання, наявність сучасних викликів зумовлює потребу в більш детальному дослідженні наявних і перспективних напрямів визначення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Так, у Конституції України проголошено, що в порядку, встановленому законом, іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок. Ці категорії осіб, що перебувають в Україні на законних підставах, можуть користуватися тими самими правами й свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [201].

Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» встановлено, що Україна може надавати захист іноземцям та особам без громадянства шляхом визнання біженцем особу, яка потребує додаткового або тимчасового захисту [334].

У контексті розгляду означеного питання доцільно проаналізувати поняття «адміністративно-правовий статус особи». Підтримуючи думку про те, що на всіх осіб, які постійно чи тимчасово перебувають на території України, поширюється юрисдикція Української держави, слід констатувати, що в законодавстві здебільшого чітко розмежовано статус громадянина й особи [3, с. 64].

Правовий статус людини – це одна з найважливіших політико-юридичних категорій, нерозривно пов'язана із соціально-класовою структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності та природою

людини, і чим глибше відображаються в нормах права інтереси людини й суспільства, тим ширшою є їх соціальна база й ефективнішими правові засоби захисту громадян у державі [300, с. 31].

Переходячи до безпосереднього аналізу поняття «правовий статус», зазначимо, що етимологічно ця категорія (лат. *status*) означає «становище, положення». Правовий статус передбачає характеристику певного становища індивіда в суспільстві та державі. Він може бути різним, регулюватися різними правовими нормами та мати різні характерні ознаки. Залежно від типологічних або індивідуальних ознак, притаманних індивідам як суб'єктам права, нормативно-правових актів, якими визначено становище особи, а також повноти правовий статус може бути таких видів:

– *загальний* (конституційний) – правовий статус, передбачений конституційним законодавством для будь-якої людини чи громадянина;

– *спеціальний* (родовий, видовий) – правовий статус, передбачений певними нормативно-правовими актами для окремих категорій людей чи громадян (наприклад, суддів, прокурорів, викладачів, студентів);

– *індивідуальний* (персоніфікований) – правовий статус, передбачений індивідуально-правовими актами (правозастосовними) для конкретної особи [188, с. 7–8; 269, с. 316; 308, с. 31].

Водночас наявні й досить розгорнуті наукові погляди щодо класифікаційного розподілу правового статусу. Так, В. М. Корельський та В. Д. Перевалов залежно від сфери дії і структури правових систем виокремлюють: 1) міжнародний (загальний) правовий статус особи, який включає, крім внутрішньодержавних, також права, свободи та обов'язки, вироблені міжнародним співтовариством і закріплені в міжнародних

документах; 2) конституційний (базовий) правовий статус особи, який охоплює ключові права, свободи й обов'язки, закріплені в Основному Законі; 3) галузевий статус особи, що складається з правомочностей, опосередкованих окремою або комплексною галуззю права; 4) родовий (спеціальний) статус особи, який відображає специфіку правового становища окремих осіб, що можуть мати додаткові суб'єктивні права та обов'язки; 5) індивідуальний правовий статус, який характеризує особливості становища конкурентної людини залежно від її віку, статі, професії та інших особливостей тощо [202, с. 549–550].

Можна навести ще чимало класифікацій правового статусу за різноманітними ознаками, що представлені на сторінках загальноправової літератури, однак уже на цьому етапі привертає увагу те, що всі вони лише конкретизують кожний окремий вид правового статусу – загального, спеціального або індивідуального. Тому вважаємо за доцільне підтримати позицію, запропоновану В. М. Корельським і В. Д. Переваловим, оскільки саме вона виглядає найбільш прийнятною та науково обґрунтованою. Адже, як слушно наголошують окремі вчені, саме загальний правовий статус залишається єдиним для всіх громадян держави, він не залежить від конкретних обставин, є базовим, вихідним. Натомість усі інші статуси є похідними, доповнюють загальний статус [147, с. 153].

Поняття «правовий статус» як самостійну категорію вчені-правознавці почали розробляти саме в 70–80-х роках минулого століття. До цього часу представники вітчизняної юридичної думки розглядали вказаний термін здебільшого в контексті конкретної фізичної особи – для чіткого окреслення її прав і свобод. Крім того, правовий статус науковці ототожнювали з

правоздатністю, з огляду на ту обставину, що названі категорії нібито виникають і припиняються в суб'єкта права одночасно [396, с. 386].

Комплексний аналіз сучасних дефініцій досліджуваного феномену, представлених у правничій літературі, засвідчує широку варіативність його застосування в різних правових галузях права (зазвичай у вигляді пояснювальної моделі для окреслення взаємовідносин між особою та суспільством, громадянином і державою, індивідумом і колективом як учасниками правових відносин) [252, с. 397]. Зазначене зумовлено тим, що всі учасники правових відносин, незалежно як від виду правових відносин, так і від групи, до якої належить той чи інший з них (індивідуальний чи колективний учасник правових відносин), наділяються чітко визначеним на законодавчому рівні колом суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Саме ці права й обов'язки визначають міру можливої та належної поведінки для суб'єктів правових відносин.

Водночас на підставі аналізу відповідної правничої літератури за цією тематикою можна констатувати, що вчені застосовують у юридичній практиці правову категорію «правовий статус» через відповідний стереотип дозволеної та неминучої поведінки суб'єкта права. З цією метою вони нерідко послуговуються поняттями, які мають тотожне лексичне значення, як-то «правовий стан», «правове положення», «правове становище».

З цього приводу В. І. Новосьолов, досліджуючи правове становище громадян, зауважує, що юридичні терміни «правовий статус» і «правове становище» є тотожними в лексичному значенні, тому намагання застосовувати ці поняття як різні за змістом та значенням є неприпустимим. Учений звертає увагу на те, що суб'єкт права може набувати різних якостей,

що позначається на термінологічних відповідниках цих властивостей [174].

Аналогічну думку обґрунтовує Ю. М. Тодика, стверджуючи, що «ці поняття є ідентичними, а спроби їх розмежування виглядають штучними. Статус – це і є положення, стан кого-небудь або чого-небудь. Етимологічно та за своєю суттю вони збігаються» [434, с. 151].

О. Ю. Якімов також пише: «Говорячи про правовий стан конкретної особи, замість терміна “конкретний індивідуальний правовий статус” доцільно застосовувати термін “правове становище”» [477, с. 7]. Отже, правознавці вживають для характеристики правового статусу як словосполучення «правове становище», так і «правове положення», підкреслюючи, що і перше, і друге визначають правовий стан суб'єкта права в державі та суспільстві.

Не вбачає суттєвої різниці між правовим статусом і правовим становищем також М. І. Матузов, який вважає, що розмежовувати варто не правовий статус і правове становище однієї і тієї самої особи, а правовий статус (становище) різних осіб та організацій [257, с. 265].

Наведені вище позиції мають право на існування і є відносно обґрунтованими, з огляду на те, що власне латинське слово «status» у перекладі означає положення, стан кого-небудь чи чого-небудь, загальне становище окремої особи (особистості) в суспільстві, сукупність усіх (або частини) її юридичних прав та обов'язків [23, с. 300].

О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко пов'язують правовий статус із системою законодавчо встановлених і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин [151]. Відповідно до такого погляду, ключовими елементами правового статусу суб'єкта права

визнають права, свободи, законні інтереси й обов'язки.

Прихильником аналогічної точки зору є С. О. Комаров, на думку якого «правовий статус особи є системою прав, свобод та обов'язків, які набули чіткого правового закріплення в нормах права, що визначають політико-правовий стан особи» [191, с. 152].

Натомість В. С. Нерсесянц тлумачить правовий статус як визнану Конституцією України або законами України сукупність вихідних, невідчужуваних прав та обов'язків людини, а також повноважень державних органів і посадових осіб, які безпосередньо закріплюються за тими чи іншими суб'єктами права [357, с. 373].

Таким чином, у юридичній літературі термін «правовий статус» набув широкого застосування та визнання. Він відповідає загальним вимогам, що встановлені правилами юридичної техніки, передбачає визначення правового положення або стану особи в суспільстві й державі, його нормативно закріплених можливостей і відображення всієї сфери правових зв'язків між ними.

Загалом можна констатувати, що категорія «правовий статус» набула об'єктивного закріплення в нормативно-правових актах, а також передбачає відповідне гарантування через органи публічної влади комплексу суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, призначених для відповідного суб'єкта права. Підтвердженням вказаного слугує аналіз норм діючого законодавства та попередньо сформульовані нами висновки з цього питання [53, с. 82–90].

У юридичній літературі представлено різні визначення правового статусу особи. Так, на думку М. І. Матузова, у сучасній юридичній науці

правовий статус визначають як юридично закріплене становище особи в суспільстві [424, с. 264]. Ю. С. Шемшученко вважає, що правовий статус – це встановлене нормами права становище його суб'єктів, сукупність їхніх прав та обов'язків [475, с. 626]. Нам імпонує позиція тих учених, які доводять недоречність ототожнення правового становища особи з правовим статусом, визначаючи останній крізь призму його структурних елементів.

У цьому контексті слушною є позиція О. Ф. Скакун, яка стверджує, що правовий статус особи – це закріплені в нормативно-правових актах і гарантовані державою права, обов'язки та відповідальність, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто такий, що має правосуб'єктність) координує власну поведінку в суспільстві [396, с. 377]. О. В. Малько переконує, що правовий статус – це комплексна інтеграційна категорія, яка відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи й суспільства, громадянина та держави, індивіда й колективу, інші соціальні зв'язки [424, с. 237]. Визначаючи правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зазначимо, що в контексті нашого дослідження слід брати до уваги передусім склад їх адміністративно-правового статусу, який прийнято тлумачити як сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом. Водночас обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав та обов'язків, що реалізуються в межах як адміністративних правовідносин, так і поза ними [190, с. 64; 234, с. 19].

Правовий статус особи відображає певний спектр поведінкових можливостей особи. Але алгоритмічно поведінка особи, як відомо, не

зводиться лише до можливої поведінки. Існує також належна поведінка. Правовий статус особи формально закріплює, визначає певні поведінкові елементи, які, відповідно, передбачають або можливу («права», «свободи», «законні інтереси», «права громадянина», «права людини»), або належну («обов'язки») поведінку особи.

У цьому контексті О. Ф. Скакун переконує, що правовий статус особи – це «система ... прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права координує власну поведінку в суспільстві» [398, с. 409].

На думку К. В. Степаненка, зв'язок між людиною та правом найбільш повно характеризується через поняття правового статусу, у якому відображаються всі основні сторони юридичного буття індивіда: його інтереси, потреби, взаємовідносини з державою, трудова та суспільно-політична діяльність, соціальні домагання та їх задоволення [412, с. 196].

А. Л. Свящук визначає правовий статус особи як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, згідно з якими індивід як суб'єкт права (тобто такий, що має правосуб'єктність) координує власну поведінку в суспільстві [387, с. 35]. Також існує позиція, згідно з якою правовий статус людини як правове явище слід розглядати у межах двох боків. По-перше, він важливий з точки зору виконання функцій і завдань держави, а по-друге – це складова загальної проблеми прав особи [41, с. 158].

Слід зауважити, що, попри значну кількість наукових досліджень з питань саме адміністративно-правового статусу, єдиного визначення цього поняття донині не сформульовано. О. М. Гумін та Є. В. Пряхін вважають, що

адміністративно-правовим статусом особи є комплекс прав та обов'язків, передбачених нормами адміністративного права. До елементів цього статусу належать правосуб'єктність, права, обов'язки та юридична відповідальність [120, с. 32–37].

Т. А. Плугатар зазначає, що адміністративно-правовий статус громадян дає можливість визначити їх місце та роль у державно-управлінських та інших суспільних відносинах, що регулюються нормами адміністративного права [316, с. 101]. Слід погодитись з тим, що поняття «адміністративно-правовий статус» є складовою загального поняття «правовий статус». Своєю чергою він також може бути конкретизований залежно від виду суб'єктів зазначених адміністративно-правових відносин [29, с. 32].

Ураховуючи викладене та погоджуючись з думками науковців, маємо зазначити, що адміністративно-правовий статус особи – це сукупність прав та обов'язків, що регулюються нормами адміністративного права.

У контексті вивчення поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, слід зауважити, що аналіз наукової літератури дозволив виокремити такі твердження стосовно означених питань. Г. С. Тимчик з цього приводу зазначає, що адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями, є складовою загального правового статусу особи та регулюється нормами конституційного й адміністративного права [430, с. 9]. Також важливим є те, що встановлення правового статусу біженців повинно враховувати їх специфічне становище та ґрунтуватися не лише на принципах, що закріплені вітчизняним законодавством, а й міжнародних принципах, що здійснюють вплив на формування правового статусу біженців. Цікавою є думка про те,

що правове становище біженців необхідно розглядати у взаємозв'язку з правовим статусом громадян держави, яка надала притулок [164, с. 41].

Як стверджує А. Л. Свящук, вирішення питання щодо забезпечення біженців необхідним обсягом прав, свобод і гарантій їх реалізації тісно пов'язане з інститутом адміністративно-правового режиму. Правовий режим біженця є конкретною формою реалізації вже встановленого правового статусу цієї особи на території держави притулку [387, с. 224].

К. О. Нестеренко пропонує визначення адміністративно-правового статусу біженців як системи, яку, окрім установлених законодавством прав, свобод, законних інтересів, обов'язків та відповідальності біженців, становлять правові гарантії дотримання їхнього статусу [281, с. 4].

Д. М. Гурін зазначає, що правовий статус біженця – це сукупність особливих прав та обов'язків, що надаються іноземцю, коли він набув статусу біженця, тобто пройшов низку спеціальних процедур, під час яких було з'ясовано, що він відповідає умовам визнання особи біженцем та отримав відповідні документи, що посвідчують його спеціальний статус [121, с. 44–45].

Отже, єдиного підходу до визначення поняття адміністративно-правового статусу біженців не існує, а адміністративно-правовий статус осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, повною мірою донині не досліджено. Для вирішення цих питань необхідною умовою є визначення змісту й сутності адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Переходячи до визначення сутності правового статусу означеної категорії осіб, розглянемо історію виникнення, особливості розмежування та

нормативно-правового закріплення понять «біженці» й «особи, що потребують додаткового або тимчасового захисту».

Дослідженню виникнення та розвитку поняття «біженці» присвячено праці низки вітчизняних учених. Проте для сучасного розуміння вказаної категорії слід брати до уваги передусім напрацювання початку ХХ ст. [463, с. 24]

Так, О. І. Котляр зазначає, що вперше на міжнародному рівні поняття «біженець» сформулювали під час конференції 1926 р., учасники якої розробили та підписали Угоду про видачу посвідчень російським і вірменським біженцям. У ст. 2 Угоди біженцем було визнано будь-яку особу відповідного походження (російського/вірменського), яка не користується або яка більше не користується захистом свого уряду й не набула іншого громадянства. У цьому формулюванні було використано груповий (категорійний) підхід, а правовий статус встановлювався за трьома критеріями: 1) національне (етнічне) походження; 2) відсутність захисту рідної держави; 3) ненабуття іншого громадянства [208, с. 36].

З метою більш чіткого визначення правового статусу цих осіб 30 червня 1928 року було підписано Угоду про правовий статус російських та вірменських біженців [407]. Цією угодою було рекомендовано, щоб Верховний комісар у справах біженців забезпечив (шляхом призначення своїх представників до максимально більшої кількості країн) здійснення означених заходів тією мірою, якою ці заходи стосуються компетенції національних органів влади, зокрема встановлення особи та становища біженців, їх сімейного стану, громадянського статусу, рекомендації того чи іншого біженця компетентній владі з метою отримання нею візи, дозволу на

проживання в країні, прийому до школи, бібліотеки, тощо.

Згідно з переконаннями О. І. Безпалової, одним з основних документів, що визначає поняття «біженець» як міжнародно-правовий термін, є Устав Міжнародної організації у справах біженців (1948) [27, с. 10–19].

У розділі А ч. 1 цього Уставу закріплено зміст терміна «біженці» [439], а саме: 1) жертви нацистського або фашистського режимів, або режимів, що брали участь у Другій світовій війні на боці фашистських режимів, жертви квіслінгівських або подібних до них режимів; 2) іспанські республіканці та інші жертви фалангістського режиму в Іспанії; 3) особи, які розглядалися як біженці до початку Другої світової війни з причин расового, релігійного або національного характеру або внаслідок їх політичних переконань. Термін «біженець» застосовують також стосовно осіб єврейського походження або іноземців, які не мають підданства та, проживаючи в Німеччині чи Австрії, стали жертвами нацистського переслідування та були затримані в одній з цих країн або були змушені бігти з однієї з них і повернуті в одну з них внаслідок дій ворога або обставин війни, та які ще не влаштувались в одній з цих країн. Також термін «біженець», відповідно до п. 4 розділу А Уставу, застосовують до безпритульних дітей, які є військовими сиротами або батьки яких зникли безвісти, та знаходяться поза межами країни їх походження.

Відповідно до напрацювань О. І. Мельничук, після Другої світової війни проблема біженців суттєво загострилася [263, с. 63].

Резолюцією 428 (V) ГА ООН 1950 року було ухвалено Статут управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців [440]. У п. 6 глави II цього Статуту визначено, що компетенція Верховного комісара поширюється на: а) усіх осіб, яких розглядають як

біженців на підставі угод від 12 травня 1926 року, від 30 червня 1928 року, конвенцій від 28 жовтня 1933 року, від 10 лютого 1938 року, Протоколу від 14 вересня 1939 року або на підставі Статуту Міжнародної організації у справах біженців, а також на всіх тих осіб, які в результаті подій, що відбулися до 1 січня 1951 року, та на підставі обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства або політичних переконань знаходяться поза межами країни своєї громадянської належності та не можуть користуватися захистом уряду цієї країни або не бажають користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань, або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності; або не маючи певного громадянства та знаходячись поза межами країни свого звичного проживання, не можуть або не бажають повертатися до неї внаслідок таких побоювань або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності; б) усіх інших осіб, які знаходяться поза межами країни своєї громадянської належності або, якщо вони не мають певного громадянства, поза межами країни свого звичного проживання, внаслідок обґрунтованих побоювань переслідування за вказаними ознаками.

Слід зауважити, що в Статуті також визначено, що компетенція Верховного комісара не поширюється на тих осіб, що підпадають під визначення, наведене в розділі А. Ідеться про осіб, які добровільно знову скористалися захистом країни своєї громадянської належності або, утративши своє громадянство, знову його добровільно набули, набули нове громадянство та користуються захистом країни своєї нової громадянської належності; добровільно знову влаштувалися в країні, яку вони покинули або поза межами якої перебували внаслідок побоювання переслідувань; не

можуть більше посилалися на причини, не пов'язані з міркуваннями щодо особистої зручності, задля відмови користуватися захистом країни своєї громадянської належності, оскільки обставини, на підставі яких їх було визнано біженцями, більше не існують, а посилення на причини виключно економічного характеру є неприпустимим.

На підставі Резолюції 429 (U) ГА ООН від 14 грудня 1950 р. було створено Конференцію повноважних представників для підготовки Конвенції, яка регулювала правовий статус біженців та апатридів. Предметом обговорення на Конференції став проєкт, підготовлений Спеціальним комітетом у справах біженців й апатридів. У роботі конференції взяли участь представники 26 держав [223, с. 79].

Таким чином, питання правового статусу біженців намагалися унормувати низкою документів міжнародного рівня. Проте слід зауважити, що фундаментальним документом у цій сфері прийнято вважати саме Конвенцію про статус біженців, яку було ухвалено 28 липня 1951 року в Женеві [197]. Цей нормативно-правовий акт містить сім розділів та унормовує визначення терміна «біженець», правовий статус біженців, питання працевлаштування, соціального піклування та адміністративні заходи (з метою сприяння органів влади користуванню біженцями своїми правами).

Згідно з п. «а» ст. 1 Конвенції, біженець – це особа, яка: 1) вважалася біженцем згідно з угодами від 12 травня 1926 року, від 30 червня 1928 року, конвенціями від 28 жовтня 1933 року, від 10 лютого 1938 року, Протоколом від 14 вересня 1939 року або Статутом Міжнародної організації у справах біженців; 2) внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 року, через

обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів, знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства та знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання внаслідок подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань.

Таким чином, наведене визначення вказаного терміна майже збігається з визначенням, наведеним у Статуті управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. Відмінним є, зокрема, те, що до переліку підстав переслідувань додано ще й належність до певної соціальної групи.

Безпосередньо правовому статусу біженців присвячено розділ II Конвенції. У ньому зазначено, що особистий статус біженця визначається законами країни його дімцилія або, якщо у нього такого немає, – законами країни його проживання. Також розділом охоплено питання захисту промислових та авторських прав, права звернення до суду, права асоціацій, тощо.

Важливим є те, що відповідно до визначення терміна «біженець» дія Конвенції поширюється лише на тих осіб, які стали біженцями внаслідок подій, які сталися до 1 січня 1951 року. Не було враховано можливість виникнення нових ситуацій, унаслідок яких особи, що потребують притулку, можуть не підпадати під дію вказаної Конвенції.

З метою усунення цієї прогалини та задля того, щоб усі біженці, які

підпадають під визначення, наведене в Конвенції, мали рівний статус незалежно від зазначеної дати, було підписано Протокол щодо статусу біженців, який набрав чинності 4 жовтня 1967 року [361].

У ч. 2 ст. 1 Протоколу визначено, що термін «біженець», за винятком означених у цій статті випадків, означає будь-яку особу, яка підпадає під визначення ст. 1 Конвенції з вилученням слів «в результаті подій, які сталися до 1 січня 1951 року...» та слів «...унаслідок таких подій» у статті 1 А (2).

Як зауважує О. І. Котляр, універсальні міжнародно-правові угоди містять схожі між собою правові визначення поняття «біженець». Недоліком цих понять є те, що багато категорій вимушених мігрантів, які визнані міжнародною спільнотою, залишилися за межами визначень цих угод [208, с. 39].

На думку Я. П. Турецької, з огляду на появу нових обставин (виклики часу зумовили потребу в наданні захисту в ситуаціях, спричинених збройними конфліктами, екологічними катастрофами, тощо), виникла потреба у створенні інституту субсидіарного захисту шукачів притулку для надання захисту особам, які не відповідають критеріям надання статусу біженця згідно з Конвенцією 1951 року та Протоколом 1967 року. Підстави надання такого захисту держави стали визначати на регіональному рівні, тому поряд зі статусом біженця країни Європи почали надавати особам додатковий і тимчасовий захист; протекційний, субсидіарний чи гуманітарний статус; дозвіл на тимчасове перебування й тимчасове відстрочення вислання тощо [436, с. 29–30].

У контексті визначення понять додаткового й тимчасового захисту слід зауважити, що в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи № R (2000)9

від 3 травня 2000 року «Про тимчасовий захист» [493] та № Rec (2001)18 від 27 листопада 2001 року «Про додатковий захист» [376] зазначено, що заходи з тимчасового та додаткового захисту, які доповнюють положення, закріплені Конвенцією 1951 року та Протоколом до неї 1967 року, мають здійснюватися таким чином, щоб вони не відміняли, а доповнювали наявну систему захисту біженців. Цими рекомендаціями також було наголошено на тому, що додатковий захист є категорією індивідуального захисту, на відміну від концепції тимчасового захисту, яка є виключно практичною мірою, обмеженою в часі й такою, що застосовується в разі масового та раптового припливу людей.

Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року щодо мінімальних стандартів для надання тимчасового захисту в разі масового притоку переміщених осіб і про засоби, що забезпечують баланс зусиль держав-членів під час прийому таких осіб і зазнавання наслідків їх прийому [130], пропонує визначення терміна «тимчасовий захист», де це – процедура виключного характеру із забезпечення в разі масового притоку або очікуваного масового притоку переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися в країну свого походження, невідкладного та тимчасового захисту цих осіб, особливо за наявності ризику, що система притулку не зможе впоратися з припливом без збитку для ефективності свого функціонування в інтересах зацікавлених осіб, а також інших осіб, які звертаються за наданням їм захисту.

У Директиві Ради ЄС стосовно мінімальних стандартів для кваліфікації та статусу громадян третьої країни й осіб без громадянства як біженців або як осіб, що потребують міжнародного захисту з інших причин, а також суті

захисту, що надається, від 29 квітня 2004 року [131] зазначено, що норми стосовно статусу біженця слід доповнити заходами додаткових форм захисту, пропонуючи відповідний захист кожному, хто потребує такого захисту. Особу, що має право на додаткові форми захисту, визначено як громадянина третьої країни або особу без громадянства, яку не визначають як біженця, але відносно якої було доведено існування обґрунтованих побоювань, що така особа в разі повернення в країну свого походження, або якщо ця особа без громадянства, то в країну свого попереднього звичайного місця проживання, зіткнеться з реальним ризиком завдання серйозної шкоди, як визначено в ст. 15, і до якої не застосовується ст. 17, параграфи 1 та 2 цієї Директиви, і яка не може або не бажає користуватися захистом цієї країни внаслідок такого ризику.

Пізніше Директиву від 29 квітня 2004 року було вирішено доопрацювати для усунення невизначеностей. Для цього 13 грудня 2011 року було прийнято Директиву Європарламенту та Ради ЄС щодо стандартів для кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як бенефіціарів міжнародного захисту і за єдиним статусом для біженців або для осіб, що мають право на додатковий захист, та за змістом захисту, що надається (перероблена) [129].

У Директиві від 13 грудня 2011 року йдеться про те, що в Європейському пакті про імміграцію та надання притулку, який було прийнято 15–16 жовтня 2008 року, Рада ЄС констатувала значні розбіжності між країнами-членами ЄС у сфері надання захисту та форм такого захисту, а також закликала до впровадження нових ініціатив, спрямованих на створення Загальної європейської системи притулку, як це передбачено Гаазькою

програмою, щоб забезпечити таким чином більш високий рівень захисту.

У контексті створення та запровадження загальної європейської системи притулку, на нашу думку, необхідним є запровадження єдиної цілісної процедури щодо надання притулку, а також запровадження та підтримання єдиного правового статусу для осіб, які отримали притулок або додатковий захист.

Загалом можна констатувати, що країни-члени ЄС уповноважені приймати рішення, згідно з якими вводяться або зберігаються найбільш придатні стандарти для визначення осіб, що мають право на отримання статусу біженця або додаткового захисту і для визначення змісту міжнародного захисту тією мірою, якою ці стандарти відповідають вказаній Директиві.

Розглянувши основні міжнародні нормативно-правові документи, у яких визначено правовий статус біженців, осіб, що потребують додаткового захисту, та зміст поняття «тимчасовий захист», з метою детального дослідження генезису поняття та сутності адміністративно-правового статусу осіб вказаної категорії перейдемо безпосередньо до аналізу вітчизняного законодавства.

Передусім слід зауважити, що Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців лише 2002 року [350]. До цього часу в країні було прийнято низку державних нормативно-правових актів, які врегульовували питання правового статусу біженців. Розглянемо основні нормативно-правові акти, які було прийнято після проголошення незалежності. Так, у липні 1992 року Кабінет Міністрів України підписав постанову «Про затвердження Тимчасового положення про порядок

визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги» [346]. Згідно з цією постановою, біженцями є особи, які вимушено залишили місця свого постійного проживання в районах бойових дій у Республіці Молдова внаслідок загрози для свого життя і здоров'я та прибули на територію України з метою тимчасового перебування. У цьому положенні було встановлено порядок звернення до комісії в справах біженців для одержання тимчасових довідок про надання статусу біженця, визначено права осіб, які набули статусу біженця, та їх обов'язки; підстави втрати статусу біженця раніше встановленого строку тощо. Цією постановою вперше в українському законодавстві було закріплено термін «біженець» [121, с. 36]. Проте сфера її застосування поширювалася лише на обмежене коло осіб, а запропоноване визначення терміна не відповідало тлумаченням, встановленим у міжнародно-правових актах.

Подальшого розвитку становлення правового статусу біженців набуло з прийняттям 24 грудня 1993 року Закону України «Про біженців». Тут було визначено правовий статус біженців, правові, економічні й організаційні гарантії захисту прав осіб, які вимушено залишили державу своєї громадянської належності (або країну свого постійного проживання). Термін «біженець» визначено як іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань вимушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань

та щодо якого в порядку та за умов, визначених цим Законом, прийнято рішення про надання йому статусу біженця. Як бачимо, це визначення майже повторює закріплене Конвенцією про статус біженців 1951 року, за винятком встановлення умови щодо прийняття рішення про надання особі статусу біженця в порядку та за умов, визначених цим Законом, а також формулювання «вимушений залишити». Слід зазначити, що таке визначення дещо звужувало сферу застосування цієї норми.

З прийняттям Конституції України 1996 року було визначено, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом, а також те, що такі особи користуються тими самими правами і свободами, та несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України. Конституцією було проголошено, що статус іноземців та осіб без громадянства, а також засади регулювання міграційних процесів визначаються виключно законами України.

Наступною редакцією Закону України «Про біженців» від 21 червня 2001 року [335] термін «біженець» було уточнено: біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань. Це визначення повністю відповідало

тому, що закріплено Конвенцією про статус біженців 1951 року. Прийняттям цього закону були створені необхідні умови для приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців.

Цей закон став значно більшим за обсягом, ніж попередній. У ньому було зазначено повноваження органів виконавчої влади, які вирішують питання про надання, втрату, позбавлення статусу біженця; порядок надання статусу біженця, підстави втрати й позбавлення цього статусу. Права та обов'язки біженців викладено в окремому розділі.

Попри позитивні новели цього закону, він урегулював не всі необхідні аспекти визначення правового статусу осіб, що потребували захисту. Так, наприклад, питання визначення правового статусу осіб, які залишили свою країну внаслідок масового порушення прав людини, війни, заворушень залишалося відкритим, а положення таких осіб в Україні – майже нелегальним. Проблеми в цій сфері залишалися не врегульованими законодавчими актами [121, с. 39].

8 липня 2011 року було прийнято Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [334]. Цим Законом було визначено порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем та особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати й позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців й осіб, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні. Визначення термінів «біженець» у новому законі цілком збігається з його визначенням у попередньому. Новим законом було введено такі терміни, як: «особа, яка потребує додаткового захисту», де це – особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус

біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань; «особи, які потребують тимчасового захисту» – іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження.

Статтею 14 закону визначено правовий статус осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту. У ній зазначено, що такі особи користуються тими самими правами і свободами та мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Крім того, у цьому нормативно-правовому акті встановлено, що особи, яких визнано біженцями в Україні, вважаються такими, які постійно проживають в Україні, з дня прийняття рішення про визнання їх біженцями, а особи, яких визнано особами, які потребують додаткового захисту, вважаються такими,

що безстроково на законних підставах перебувають на території України.

Правовий статус осіб, яким надано тимчасовий захист, визначено в ст. 19 закону та полягає в тому, що особи, яким надано тимчасовий захист, є іноземцями чи особами без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах на період дії обставин, за наявності яких було надано тимчасовий захист.

З огляду на викладене, слід зазначити, що українське законодавство, яке регулює відносини у сфері надання статусу біженців, осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, узгоджене з основними міжнародними нормативно-правовими актами, у яких визначено особливості набуття такого статусу. Його вдосконалення враховує появу нових обставин і виклики часу, які зумовлюють необхідність у наданні захисту особам, які не відповідають критеріям для надання статусу біженця згідно з Конвенцією 1951 р. та Протоколом 1967 р., але потребують захисту.

Здійснивши аналіз юридичної літератури, міжнародного та вітчизняного законодавства та дослідивши історію нормативного регулювання питань правового статусу біженців та інших категорій осіб, які потребують притулку й захисту, слід зазначити, що адміністративно-правовий статус вказаної категорії осіб – це частина загального правового статусу особи, яка становить сукупність прав, обов'язків і правових гарантій, що надаються іноземцям та особам без громадянства за наявності визначених законодавством обставин.

До основних особливостей адміністративно-правового статусу біженців та інших категорій осіб, що потребують притулку й захисту, належать такі:

- 1) слугує частиною загального правового статусу людини;
- 2) виникає з негативних підстав, що спонукає особу шукати захисту в іншій державі;

3) є тимчасовим; 4) не є автоматичним; 5) має нормативно визначену процедуру отримання; 6) виникає за наявності нормативно визначених критеріїв в особи, яка претендує на нього; 7) передбачає широкий спектр соціальних прав; 8) гарантії дотримання адміністративно-правового статусу біженців та інших категорій осіб, що потребують притулку й захисту, визначені міжнародними нормативно-правовими актами, які ратифіковані в Україні.

1.2. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Сучасний розвиток суспільних відносин в Україні означений динамікою їх змін, що обумовлено досить мінливим законодавством. Особливо в цьому контексті важливим є перегляд тих законодавчих положень, що регламентують діяльність іноземних громадян різних категорій: від іноземних студентів до біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. З приводу діяльності останньої категорії іноземних громадян наразі існують деякі протиріччя, оскільки інколи норми однієї галузі права тісно переплітаються з нормами іншої галузі, і в таких випадках досить складно зорієнтуватися, які норми необхідно застосовувати [277, с. 476]. З огляду на зазначене, виникає потреба в розмежуванні однієї сфери правовідносин від іншої, що визначають правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Слід наголосити, що питання розмежування адміністративних правовідносин від інших правовідносин у різних сферах діяльності громадян та органів державної влади досліджували у своїх наукових працях такі вчені, як В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, Д. М. Бахрах, І. П. Голосніченко, О. В. Джафарова, В. П. Жушман, С. А. Іванов, Р. А. Калюжний, С. В. Ківалов, І. Б. Коліушко, А. М. Колодій, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. М. Музичук, В. І. Процевський, Ю. О. Синявська, В. Ф. Тарановський, В. П. Тимощук, О. І. Харитонова, М. В. Цвік, М. К. Якимчук та інші. Проте мало уваги приділено тематиці розмежування адміністративних правовідносин від інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, що обумовлює актуальність і своєчасність вказаної наукової статті.

Таким чином, необхідність удосконалення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, наявність низки прогалин у чинному законодавстві, у якому закріплено правові засади його реалізації, а також недостатність наукових розробок із зазначених питань обумовлюють актуальність і своєчасність цього наукового дослідження.

Суспільні відносини завжди були та залишаються невід'ємною частиною людського існування. Такі відносини – це різноманітні форми взаємозв'язку, що виникають у процесі діяльності між окремими людьми, їх соціальними групами, а також усередині них у зв'язку з їхнім ставленням до природи й одне до одного, це об'єктивна і стійка структура суспільних зв'язків, що складається й розвивається відповідно до видів і предметів

людської діяльності [12, с. 87; 294, с. 33]. Сьогодні відносини між людьми об'єднують останніх у групи та утворюють те суспільство, без якого неможливе існування держави. Існують різні види суспільних відносин, їх поділ переважно залежить від сфери суспільного життя, у якій вони виникають, тому виділяють: політичні; моральні; економічні; релігійні; правові, де останні – це суспільні відносини, урегульовані правом [19, с. 37; 101, с. 153; 172]. Відповідно, доцільно розглянути зміст поняття «правовідносини».

Так, М. С. Строгович вважає, що правовідносини – це певний вид суспільних відносин, саме ідеологічних, надбудовних, на відміну від матеріальних, виробничих відносин, що становлять базис суспільного життя [415, с. 52]. Натомість О. Ф. Скакун вказує, що правовідносини – це врегульовані нормами права вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними та зобов'язаними суб'єктами – носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності – і забезпечуються державою [396, с. 346].

Варта уваги позиція О. І. Харитонової, яка визначає характеристику поняття «правові відносини» на трьох рівнях. Так, на першому рівні характеристика правовідносин на думку авторки може бути подана у найбільш абстрактному вигляді як категорії, що існує та підлягає аналізу в межах загальної теорії права взагалі. З таким поняттям правовідносин мають справу фахівці в галузі теорії права, а також усі правознавці, які з огляду на ті чи інші причини звертаються до аналізу правовідносин як загальноправового феномену. На другому (теоретико-адміністративному, адміністративно-теоретичному) рівні категорія правовідносин теж характеризується в

загальному вигляді, але вже на рівні теорії галузі права, передусім, на рівні досліджень поняття, ознак і сутності категорій адміністративного права, що слугує елементом класичної дихотомії «публічне право – приватне право». На галузево-конкретному (конкретно-адміністративному) рівні визначення правовідносин, на думку дослідниці, слід урахувати цільову спрямованість правового регулювання (визнання) відповідних суспільних відносин, обставини, що впливають на їхнє виникнення та реалізацію, на підставі чого приймати рішення про застосування (характер реалізації) норм відповідної галузі права [449].

Наведемо позицію В. Б. Авер'янова, який наголошує на тому, що правовідносини є ключовою категорією права та необхідною складовою існування держави, сутність і спрямованість якої полягає в покладанні в основу своєї діяльності обов'язку дотримуватися беззаперечного пріоритету прав та свобод людини, встановлення невідворотної відповідальності державних органів і посадових осіб за невиконання цього обов'язку [126; 327, с. 3]. Причому, як слушно зазначає О. В. Джафарова, гарантією здійснення саме такої діяльності є відповідна правова регламентація, що випливає з норми ст. 6 Конституції України, якою визначено, що органи, зокрема виконавчої влади, здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [126; 125].

На сьогодні нормами чинного законодавства чітко визначено певні повноваження органів публічної влади у сфері дотримання основних прав і свобод особи, визнаної біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, серед яких Кабінет Міністрів України, Державна міграційна служба України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України,

Міністерство соціальної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство закордонних справ України, закордонні дипломатичні установи України, Міністерство охорони здоров'я України тощо. Тобто можна констатувати, що зазначені суб'єкти органів публічної влади здійснюють і реалізують у процесі своєї діяльності державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за допомогою адміністративно-правових норм.

Таким чином, правові відносини передбачають стосунки з особами (у конспекті нашого дослідження – біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту) з приводу реалізації їхніх прав та обов'язків, що врегульовані нормами діючого законодавства, зокрема адміністративного.

Із загальної кількості правовідносин за предметом правового регулювання виокремлюють адміністративні правовідносини, які посідають чільне місце, оскільки у сфері регулювання адміністративного права перебуває весь спектр відносин, що формуються під час діяльності як органів державної влади, так і діяльності різних категорій громадян [4, с. 86; 13, с. 5]. Саме важливість адміністративно-правових відносин для суспільства та держави, а також їх різноманітність і багатогранність зумовили підвищений інтерес учених-адміністративістів до з'ясування їх змісту й сутності [449].

Отже, доцільно визначити сутність категорії «адміністративні правовідносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Так, академік В. Б. Авер'янов, визначає адміністративно-правові

відносини як урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, у яких їхні сторони (суб'єкти) взаємозв'язані та взаємодіють шляхом здійснення суб'єктивних прав й обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами [4, с. 171].

Водночас І. П. Голосніченко зазначає, що адміністративно-правові відносини є системою прав та обов'язків органів державної виконавчої влади, посадових осіб і службовців, громадян та інших суб'єктів [109].

Д. М. Бахрах виокремлює такі особливості адміністративно-правових відносин:

– обов'язки та права сторін цих відносин є асиметричними та пов'язані з діяльністю виконавчих органів держави та інших суб'єктів органів виконавчої влади;

– однією зі сторін у цих відносинах завжди є суб'єкт адміністративної влади (орган, посадова особа, організація, наділені державно-владними повноваженнями);

– ці відносини виникають переважно з ініціативи однієї сторони;

– у разі порушення адміністративно-правової норми порушник несе відповідальність перед державою;

– розв'язання спорів між сторонами зазвичай здійснюється в адміністративному порядку [15; 25, с. 20].

Своєю чергою О. М. Музичук, визначаючи адміністративні правовідносини з організації громадського контролю, виокремлює такі їх риси: 1) суб'єкти цих правовідносин діють від імені громадськості, а не держави; 2) контрольно-наглядові повноваження, що становлять зміст цих правовідносин, часто не мають юридично-владного характеру; 3) ці

правовідносини мають тимчасовий, рекомендаційний характер і не покликані безпосередньо впливати на професійну діяльність об'єктів контролю [270, с. 44].

Слушною є позиція Т. О. Коломоєць, наведена в підручнику «Адміністративне право України. Академічний курс» (2011). Науковець зазначає, що адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини, урегульовані нормами адміністративного права, суб'єкти яких наділені правами й обов'язками у сфері забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також у процесі публічного (державного й самоврядного) управління у сферах соціально-економічного та адміністративно-політичного розвитку й охорони громадського порядку [190, с. 43–44]. Після визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, виникають певні взаємовідносини з органами публічної влади, які забезпечують реалізацію певних прав і свобод зазначеної категорії осіб, а останні дотримуються встановлених правил співжиття в суспільстві.

Водночас О. І. Харитонova визначає адміністративно-правові відносини як урегульовані адміністративно-правовою нормою суспільні відносини, що формуються в галузі державного управління та адміністративної охорони публічного правопорядку, один з учасників (або всі учасники) яких є носіями владних повноважень, а також суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які перебувають під охороною держави [449, с. 192].

У контексті вивчення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід зауважити,

що органи публічної адміністрації (Державна міграційна служба України та інші) є провідними суб'єктами забезпечення правового статусу зазначеної категорії осіб та сприяють наділенню, дотриманню прав і свобод біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Водночас вказана категорія, відповідно до міжнародних норм і норм чинного законодавства України, має право на отримання захисту й реалізації певних прав та свобод на території перебування.

У дисертаційному дослідженні О. І. Харитонові наведено перелік ознак адміністративно-правових відносин, а саме: 1) особливості суб'єктного складу. Учасники адміністративно-правових відносин є юридично нерівними суб'єктами, що в майновому контексті відокремлені одне від одного, а в організаційно-правовому – один з них у конкретному правовому значенні підпорядкований іншому; 2) адміністративно-правові відносини – це правовий зв'язок, що виникає з приводу нематеріальних і матеріальних благ, які становлять цінність для окремої (приватної) особи та водночас є предметом публічного інтересу; 3) відносини сторін регулюються на засадах імперативності приписів норм законодавчих актів й ініціативи (або обов'язку) їхнього застосування тими учасниками адміністративних відносин, які наділені для цього відповідними владними функціями або правом ініціативи порушення процесу адміністративного провадження; 4) учасники цього виду правовідносин є носіями адміністративних повноважень та обов'язків, а громадяни, крім того, ще й носіями загальних цивільних прав (у цьому разі їх можна назвати суб'єктивними правами, що дасть змогу підкреслити їхній загальний, універсальний характер), які охороняються та захищаються нормами адміністративного (так само, як і

інших галузей) права; 5) захист суб'єктивних прав і спонукання до виконання адміністративних обов'язків здійснюється за допомогою специфічних адміністративних заходів впливу, а також і в загальному судовому порядку; б) підстави виникнення, припинення і трансформацій адміністративно-правових відносин відрізняються від юридичних фактів в інших галузях права за видами, змістом і характером правових наслідків [449, с. 192].

Досліджуючи правову природу адміністративних правовідносин, автори підручника «Адміністративне право» доводять, що адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких слугують носіями прав та обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права [3, с. 57].

О. В. Джафарова адміністративно-правовими відносинами вважає взаємозв'язок, який ґрунтується на адміністративно-правових нормах з приводу реалізації та захисту суб'єктивних прав і виконання обов'язків [126, с. 35–36].

Водночас Р. С. Мельник наголошує на тому, що публічні правовідносини здебільшого не є владними за своїм змістом, їх виникнення не пов'язане зі здійсненням державного (публічного) управління. Найчастіше вказані відносини є наслідком публічно-сервісної діяльності; публічно-сервісні правовідносини можуть виникати як між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами, так і юридичними особами публічного права та приватними особами. Суб'єкт публічної адміністрації не є обов'язковим учасником публічних правовідносин. Останні можуть виникати між будь-якими суб'єктами, що наділені публічними правами й обов'язками. Саме тому доцільно вказувати на можливість участі у відповідних

правовідносинах суб'єкта, наділеного владними повноваженнями поряд з іншими суб'єктами, що наділені публічними правами й обов'язками [262]. Зазначена позиція дає змогу стверджувати, що на сьогодні наша держава сприяє наданню відповідних соціальних послуг як громадянам України, так і певній категорії осіб, які потребують захисту. Тобто йдеться про запровадження публічно-сервісної діяльності органів публічної влади.

О. В. Джафарова зауважує, що згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, причому держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення останніх за допомогою певного правового інструментарію та системи державних інституцій. Отже, на думку вченої, підґрунтям організації та функціонування сучасної Української держави є суспільний договір, який передбачає, що держава утворюється волевиявленням вільних і незалежних осіб, та зобов'язується дотримуватись їх невід'ємних прав. Причому інша сторона суспільного договору також має певні зобов'язання, серед яких: сплата податків, дотримання встановлених правил поведінки, обов'язок захищати цілісність держави. Водночас пріоритетним є надання можливості особам реалізувати належні їм права, зокрема у відносинах з публічною адміністрацією. Саме в такому підході розкривається сучасне уявлення про державу як про інституцію, що надає певні послуги особам, які так би мовити їх «замовляють». Перелік цих «послуг» впливає з публічних функцій держави, які є змістовим наповненням, базисом для виокремлення та закріплення конкретних прав та обов'язків суб'єктів відповідних відносин [125, с. 74]. У цьому контексті слід розглядати публічно-сервісну складову діяльності органів публічної влади,

що реалізують державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

В. Й. Развадовський наголошує на тому, що адміністративні правовідносини – це завжди зв'язок між особами через реальні, фактично існуючі, наявні права й обов'язки, які фіксують строго визначену міру поведінки осіб. Оскільки правовідносини є динамічним явищем, права та обов'язки можуть розвиватись. На початкових стадіях формування правовідносин наявне суб'єктивне право може слугувати передумовою, а у вже сформованих правовідносинах суб'єктивне право в низці випадків до настання окремих фактів має потенційний характер. Якщо норми права утворюють основу правового регулювання (перша стадія дії механізму адміністративно-правового регулювання), то правовідносини слугують головним засобом, за допомогою якого норми права втілюються в життя, у поведінку людей [374, с.118]. Учений наголошує на тому, що адміністративні правовідносини виконують три важливі функції: по-перше, фіксують коло осіб, на яких розповсюджується дія цих юридичних норм; по-друге, закріплюють конкретну поведінку, якої мають дотримуватись особи; по-третє, є умовою для приведення в дію спеціальних юридичних засобів забезпечення суб'єктивних права та обов'язків [374, с. 118–119].

У цьому контексті В. Й. Развадовський зауважує, що адміністративні правовідносини слід визнати єдністю фактичного матеріального змісту і юридичної форми, яка складається з таких елементів правовідносин: а) зміст адміністративних правовідносин – суб'єктивні права та обов'язки; б) суб'єкти права, тобто учасники адміністративних правовідносин; в) об'єкти адміністративних правовідносин [374, с. 118–119].

У межах вивчення елементів адміністративних правовідносин варто звернути увагу на суб'єкти права, а також з'ясувати сутність поняття «біженець». Нині на шпальтах наукових видань існують різні підходи до визначення останнього. Так, І. Г. Козинець та Я. П. Турецька в різні роки використовують однакові підходи до визначення статусу цієї категорії осіб, вважаючи, що біженцями стають особи, які намагаються врятуватися від обставин, які на їхню думку загрожують їхньому життю [186, с. 214; 436].

Так, безпосереднє звернення до Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року дає змогу переконатися, що термін «біженець» визначають як особу, яка:

1) вважалася біженцем згідно з угодами від 12 травня 1926 року, 30 червня 1928 року або згідно з конвенціями від 28 жовтня 1933 року, 10 лютого 1938 року, Протоколом від 14 вересня 1939 року або згідно зі Статутом Міжнародної організації у справах біженців. Слід зауважити, що постанови про відмову в праві вважатися біженцями, ухвалені Міжнародною організацією в справах біженців у період її діяльності, не перешкоджають тому, щоб статус біженця надавався особам [196];

2) унаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 року, і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом унаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства та знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не

бажає повернутися до неї через такі побоювання [196].

Варто зауважити, що наша країна приєдналася до зазначеної Конвенції про статус біженців, а також до Протоколу щодо статусу біженців 2002 року [350]. Приєднавшись до зазначених міжнародних документів, Україна, як й інші європейські країни, покладає на біженця або особу, яка потребує додаткового захисту, дотримання певних зобов'язань, що стосується дотримання в повсякденному житті норм діючого законодавства тієї держави, де особа перебуває, а також заходів, які стосуються підтримання належного публічного порядку й безпеки.

Приєднавшись до Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року, наша країна імплементувала в норми чинного законодавства положення стосовно того, що до біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, застосовуються норми Конвенції без будь-якої дискримінації за ознакою їхньої раси, релігії або країни їхнього походження [196].

Протягом тривало часу було прийнято низку міжнародних документів, спрямованих за забезпечення правового статусу біженця та особи, що потребує додаткового або тимчасового захисту. Серед них варто виокремити Європейську угоду про скасування віз для біженців від 20 квітня 1959 року, Європейську конвенцію про соціальне забезпечення від 14 грудня 1972 року, Європейську конвенцію про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року, Додатковий протокол 1975 року та Другий додатковий протокол 1978 року до Конвенції, Декларацію про територіальний притулок, що прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи від 1 січня 1977 року, Конвенцію, що визначає державу, яка відповідає за розгляд заяв про надання притулку, що подані в одній з держав-членів Європейських Співтовариств

(Дублінська конвенція).

Варто також наголосити, що Конвенція, що визначає державу, яка відповідає за розгляд заяв про надання притулку, що подані в одній з держав-членів Європейських Співтовариств (Дублінська конвенція), передбачає зобов'язання держави розглядати заяву про надання притулку будь-якого іноземця на кордоні або на своїй території, але зберігає за собою право, відповідно до свого внутрішнього законодавства, переадресувати особу, яка подала заяву про надання притулку, до третьої держави згідно з положеннями Женевської конвенції з поправками, внесеними Нью-Йоркським протоколом. Крім того, кожна держава-член має право розглядати заяву про надання притулку, навіть якщо такий розгляд не входить у його обов'язки відповідно до критеріїв, встановлених у цій Конвенції, за умови, що особа, яка подала заяву про надання притулку, погоджується на це.

Статут Міжнародної організації у справах біженців (Статут Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, прийнятий резолюцією 428 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1950 року), який було видано роком раніше, ніж Конвенцію про статус біженців, щодо поняття біженців є об'ємнішим, адже не передбачає тимчасове обмеження [440].

Також наголошено, що економічний фактор («причини суто економічного характеру») не може бути підставою для визнання за особою статусу біженця. Водночас у ньому відсутні деякі ознаки, наприклад, серед підстав не зазначено переслідування особи з огляду на належність її до певної соціальної групи.

Попри наведені переваги зазначеного нормативно-правового акта, деякі

дослідники небезпідставно констатують його недосконалість. Так, Г. С. Гудвін-Гілл вбачає в нормах Статуту явну суперечність, стверджуючи, що діяльність УВКБ ООН спрямована на врегулювання становища певних груп і категорій біженців.

Так, особа не може або не хоче повернутися в державу своєї громадянської належності з огляду на побоювання «по суті, індивідуалістичне, яке потребує оцінки суб'єктивних та об'єктивних моментів у кожному конкретному випадку» [117, с. 22].

Узагальнюючи наведене та формулюючи ознаки, можна вказати на такий недолік юридичної техніки викладення ознаки: п. 1 ч. «а» ст. 1 Конвенції 1951 року містить відсилання до актів, які або більш вузькі за своїм змістом, ніж власне ст. 1 Конвенції, оскільки там наведено перелік конкретних категорій біженців за національною ознакою – німці, росіяни, вірмени, австрійці, турки, ассирійці – або настільки широкі, що перевершують за обсягом наповнення Конвенцію 1951 року – Статут Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, прийнятий резолюцією 428 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1950 року, який зараховує до біженців осіб, гноблених через події як до 1951 року, так і пізніше (тоді як оригінальний текст Конвенції передбачає лише події до 1951 року).

Привертає увагу те, що в попередньому акті обсяг поняття є ширшим, ніж у наступному. У цьому контексті незрозумілою є роль Протоколу 1967 року, що розширив поняття біженців, надане в Конвенції 1951 року, до поняття, що міститься в Статуті УВКБ ООН, адже власне Конвенція в п. 1 ч. «а» ст. 1 містить відсилання до цього Статуту, а саме: «терміном

“біженець” позначають особу, яку розглядали як біженця ... в контексті Статуту Міжнародної організації у справах біженців».

Друга ознака біженця – це те, що вказана особа набуває статусу з огляду на події, що відбулися до 1951 року. Вказане тимчасове обмеження знято Протоколом 1967 року. У п. 2 ст. 2 Протоколу встановлено правило, за яким біженцем є особа, що відповідає відповідним ознакам із вказівкою на дату настання події – до 1951 року. У п. 3 ст. 2 Протоколу також зазначено, що географічні обмеження визнання біженцем є недійсними.

Третя ознака біженця полягає в тому, що особа цілком обґрунтовано побоюється стати жертвою переслідування з огляду на принаймні одну з таких підстав: раса, віросповідання, громадянство, належність до певної соціальної групи, політичні переконання.

Четвертою ознакою є те, що через такі побоювання особа знаходиться поза країною громадянської належності (місця проживання).

П’ята ознака полягає в тому, що особа не може користуватися захистом держави громадянської належності (місця проживання), або не хоче цього робити з огляду на побоювання.

Слід наголосити, що останні події в нашій державі зумовили появу осіб, які наділені статусом внутрішньо переміщених осіб. Розмірковуючи над співвідношенням наведеного вище статусу зі статусом біженця, слід підтримати думку Ю. І. Римаренка, яку згодом підтримали такі дослідники, як Є. Герасименко [104], К. Крахмальова [215, с. 140] та Г. Васильченко [85]. Основна відмінність, на якій наголошує Ю. Римаренко, полягає в тому, що внутрішньо переміщені особи не перетинають державний кордон, що є одним з ключових ознак статусу біженця [378, с. 89]. У цьому контексті

варто навести позицію В. Келіна, який наголошує на різних правових статусах біженців і внутрішньо переміщених осіб, що виявляється в сукупності прав та обов'язків, якими останні наділяться після його набуття [170]. Зазначені положення стануть нам у нагоді під час визначення кола адміністративно-правових відносин, що виникають у межах реалізації статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, оскільки дають змогу встановити відмінність таких статусів.

Наведені міркування уможливають визначення кола адміністративно-правових відносин, які виникають під час реалізації статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, оскільки дають повне уявлення про специфіку таких статусів.

Отже, адміністративно-правові відносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це врегульовані нормами адміністративного та адміністративно-процесуального права суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, своїх прав та обов'язків і включають публічно-сервісні, контрольні-наглядові та юрисдикційні відносини.

З огляду на виокремлені нами відносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, варто зазначити, що публічно-сервісні відносини реалізуються безпосередньо під час прийняття органом публічної влади рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, рішень про втрату, позбавлення статусу

біженця або додаткового захисту та скасування рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту [334]. Юрисдикційні відносини в досліджуваній сфері виникають у разі порушення відповідних положень, які регламентуються нормами адміністративного законодавства в частині реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту. Натомість управлінські відносини безпосередньо пов'язані із формуванням державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Таким чином, адміністративні відносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, безпосередньо реалізуються під час формування та реалізації органами публічної влади державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Як будь-які інші правовідносини, адміністративні відносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, мають свою структуру, яка традиційно передбачає такі елементи, як об'єкт, суб'єкти та зміст цих правовідносин.

Так, об'єктом адміністративних відносин традиційно вважають благо, з приводу якого учасники вступають у такі правовідносини. Відповідно, саме об'єкт є системоутворювальним елементом, який визначає виникнення таких правовідносин.

Таким чином, об'єктом адміністративних відносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є закріплені на

законодавчому рівні права (на перетин державного кордону, набуття статусу біженця, оскарження рішень органу виконавчої влади, працю, провадження підприємницької діяльності, забезпечення достатнім харчуванням, ліками, одягом з урахуванням спеціальних потреб дітей, зокрема новонароджених, осіб із захворюваннями, осіб похилого віку тощо).

Суб'єктами зазначеної категорії правовідносин є біженці, особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, органи виконавчої влади, міжнародні організації та установи.

Зміст адміністративних відносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, становлять ті суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів цих правовідносин, що виникають з приводу реалізації адміністративно-правового статусу осіб вказаної категорії.

Аналізуючи проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зазначимо, що витoki нормативного закріплення адміністративно-правового статусу осіб цієї категорії беруть початок з правовідносин, закріплених нормами конституційного права.

Так, Д. В. Радько переконує, що в межах конституційного законодавства закріплено основи суспільного й державного ладу, форму правління та державного устрою, механізм здійснення державної влади, правове становище особи. Конституційне законодавство спрямоване на врегулювання відносин, що формуються в усіх сферах життєдіяльності суспільства: політичній, економічній, соціальній, духовній та ін. [373, с. 45]. Отже,

конституційне право, на думку науковця, є провідною галуззю права та законодавства, що охоплює систему правових норм, інститутів і нормативно-правових актів, які закріплюють, регулюють та охороняють відносини народовладдя, основи конституційного ладу України, правовий статус людини та громадянина, територіальний устрій, систему державних органів й органів місцевого самоврядування в Україні [189, с. 11].

Згідно з Основним Законом нашої держави, іноземці й особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [201]. Тобто в Конституції України закріплено базис правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Водночас вказаний нормативно-правовий акт взагалі не містить поняття «біженці» та «особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту», що, на нашу думку, потребує законодавчого врегулювання з огляду на те, використання категорії «іноземець» у цьому випадку є неоднозначним. Оскільки, наприклад, у Конституції України чітко встановлено, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом [201]. Проте законодавець нічого не зазначає про таку категорію, як біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, щодо надання їм притулку.

З огляду на зазначене, адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, певним чином пов'язаний з його конституційним статусом. Особливості цього зв'язку

визначаються специфікою зв'язків конституційних та адміністративних норм права, що стосуються прав, свобод й обов'язків біженців. Конституційний статус біженців становить соціально-правову основу для адміністративно-правового статусу біженців у тому сенсі, що адміністративно-правовий статус у певній своїй частині є конкретизацією конституційного статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а в іншій – має відповідати конституційному статусу особи взагалі та конституційному статусу біженців зокрема. Це, серед іншого, закріплено в ст. 8 Конституції України, де зазначено, що закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Однак така конкретизація конституційних норм не повинна призводити до зміни змісту вихідних правових норм [432, с. 207].

Деталізація та регламентація конституційних норм про основні права й обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, нормами адміністративного права означені певними властивостями, які впливають зі специфіки змісту й визначення прав та обов'язків в основних нормативно-правових актах.

Доречно зазначити, що право особи на отримання притулку конкретизовано в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», де деталізовано адміністративно-правову процедуру щодо порядку звернення особи із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, можливості оскарження відмови у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, повноважень державних органів, що уповноважені приймати рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує

додаткового захисту, прав, свобод та обов'язків особи, яка визнана біженцем або особою, що потребує додаткового захисту та встановлення певних зв'язків між ними [334]. Зазначене вище засвідчує взаємозв'язок конституційного та адміністративного статусів біженців, який полягає в тому, що конституційне право визначає чіткі межі конституційних прав та обов'язків біженців, які в подальшому отримують правову регламентацію в адміністративному законодавстві [432, с. 207]. Водночас норми адміністративного законодавства регулюють ті галузі суспільних відносин, які не врегульовані або недостатньо врегульовані нормами конституційного законодавства. Слід зауважити, що на процес формування адміністративно-правового статусу, крім конституційного законодавства, впливають й інші фактори. Так, не всі права та обов'язки біженців походять від їх конституційно-правового статусу, оскільки немало таких, що знаходяться за межами цього статусу та встановлюються конкретними міжнародними стандартами (наприклад, у галузі прав людини), нормами міжнародного права тощо [432, с. 207].

Таким чином, зіставляючи конституційно-правові норми з нормами адміністративного права, слід констатувати, що конституційно-правові відносини слугують підґрунтям для інших правовідносин, зокрема адміністративно-правових, що формуються з приводу реалізації державної політики, передусім адміністративно-правового статусу біженців й осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Основною складовою регулювання адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є адміністративно-правові норми, відображені в Законі України «Про біженців

та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI [334]. Вказаний нормативно-правовий акт визначає порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати й позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту та яким надано тимчасовий захист в Україні [334].

Під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, саме адміністративно-правові відносини визначають порядок звернення такої категорії громадян до територіального органу Державної міграційної служби України; оскарження рішень щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового захисту до суду; права осіб, яких визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; правовий статус осіб, яким надано тимчасовий захист, а також підстави для позбавлення тимчасового захисту в індивідуальному порядку тощо.

У цьому контексті варто зауважити, що вказаний Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає одними з прав особи, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, право на працю, що тісно пов'язане з реалізацією саме трудових правовідносин. В. І. Процевський з цього приводу слушно наголошує, що норми адміністративного права регулюють сферу управлінської, виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів і посадових осіб. Натомість норми трудового права як галузі єдиного права України регулюють відносини, які виникають між роботодавцями та

працівниками. Сфери норм трудового права, на думку автора, стосуються такі питання, як прийняття на роботу, звільнення з роботи, організація праці та її оплата, робочий час і час відпочинку, укладення колективного договору, соціальне страхування тощо [363, с. 99].

З огляду на те, що згідно із Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, мають такі самі права, як і громадяни України, вони також мають право на працю, а їх відносини з роботодавцями регулюються Кодексом законів про працю від 23 липня 1996 року № 322-08 [184].

Тобто трудові правовідносини тісно переплітаються з нормами адміністративного права, що зумовлює в контексті реалізації права на працю певні складнощі, оскільки детальна регламентація правомочностей права на працю чітко встановлена на рівні Кодексу законів про працю України, а Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» встановив лише загальну засаду права на працю як складову їх адміністративно-правового статусу.

Реалізація адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, пов'язана з такими правами, як права на володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, що регулюються переважно нормами цивільного й авторського права. Водночас оформлення прав своєї інтелектуальної, творчої діяльності передбачає звернення до адміністративно-правових норм. Відповідно маємо змогу прослідкувати тісний зв'язок норм адміністративного права з нормами

цивільного та авторського права з приводу реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, що потребує проведення окремого наукового дослідження.

Таким чином, адміністративно-правові відносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, своїх прав та обов'язків.

Реалізація адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, регламентована декількома галузями права: конституційним, трудовим, цивільним тощо, що зумовлено специфікою адміністративно-правових відносин категорії біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Норми конституційного, трудового, цивільного й авторського права тісно межують з нормами адміністративного права, а отже, реалізація адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, має багатогранний характер і потребує врегулювання, щоб уникнути проблем його застосування.

На підставі викладеного вище можна виокремити ознаки адміністративно-правових відносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а саме: 1) є публічно-правовими; 2) формуються у сфері реалізації права на захист (додаткового або

тимчасового захисту); 3) не завжди є відносинами влади й підпорядкування; 4) широке коло органів публічної влади щодо формування та реалізації державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 5) існує специфічний взаємозв'язок між органами публічної влади та біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, що дає змогу узгодити протилежні інтереси шляхом вироблення оптимальної моделі реалізації державної політики в досліджуваній сфері; 6) є цілеспрямованими й такими, що законодавчо врегульовані нормами адміністративного законодавства

1.3. Склад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

У Преамбулі Конституції України закріплено прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу [201]. Відповідний розвиток можливий за умови чіткої та узгодженої регламентації та реалізації основних прав й обов'язків людини та громадянина, що відображені в розділі II Основного Закону нашої держави. Таким чином, діяльність органів державної влади має реалізовуватись у своєрідних межах відповідної сфери суспільних відносин і спиратися на фундаментальні демократичні цінності прав людини та верховенства права.

Водночас після подій Революції Гідності 2014 року органи державної влади певною мірою виявилися неспроможними ефективно реалізовувати права окремих категорій громадян, оскільки проведення операції Об'єднаних сил та фактично окупація Донецької та Луганської областей зумовили

численні переміщення як українських громадян до сусідніх областей, так й іноземців, які перебували на таких територіях. Щороку їх кількість невпинно збільшується. Так, станом на 6 липня 2015 року Міністерством соціальної політики України було обліковано в Україні 1 369 844 внутрішньо переміщених осіб та іноземців [156]; станом на 22 квітня 2019 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 376 517 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим [178]. Натомість станом на 29 липня 2020 року цей показник сягнув 1 404 926 осіб [128]. Наведені статистичні показники засвідчують невпинні темпи збільшення кількості біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Зазначене зумовлює потребу в перегляді низки законодавчих положень щодо врегулювання реалізації останніми своїх прав та обов'язків, що становлять основу їх правового статусу.

З огляду на викладене, актуальними залишаються питання щодо визначення складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також проблем, пов'язаних з його реалізацією.

Питання правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, упродовж останніх декількох років привертають увагу вчених різних правових наук. Так, окреслену тематику досліджували такі науковці, як Є. С. Герасименко, О. А. Гончаренко, О. В. Джафарова, Р. А. Калюжний, І. Г. Ковалишин, А. М. Колодій, В. В. Кравченко, Ю. В. Мельник, В. В. Молдован, А. Ю. Олійник, В. Ф. Погорілко, О. Р. Поєдинок, П. М. Рабінович, А. Л. Свящук, Г. С. Тимчик, Я. П. Турецька,

А. Л. Чернявський, С. Б. Чехович та ін. Вказані вчені зробили значний внесок у розвиток науки адміністративного права, проте недостатньо дослідженою залишається тематика визначення складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Таким чином, необхідність поліпшення адміністративно-правового регулювання правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, наявність законодавчих та організаційних проблем у забезпеченні реалізації їх адміністративно-правового статусу, недостатність наукового опрацювання зазначеної тематики обумовлюють актуальність наукового дослідження складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Перш ніж перейти до аналізу складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, необхідно визначити зміст такої базової категорії, як «правовий статус». Вказане поняття неодноразово слугувало предметом наукових дискусій представників різних галузей права, проте з приводу нього донині залишається невирішеними чимало питань, зокрема щодо складових цього статусу. Зазначене підтверджує актуальність дослідження сутності поняття «правовий статус».

Наголошуючи на важливості встановлення конституційно-правового статусу біженців, К. Г. Волинка стверджує, що забезпечення прав і свобод людини та громадянина передбачає створення певних умов, за яких їх реалізація є безперешкодною й максимально ефективною, їх охорона здійснюється з метою запобігання найменшій можливості їх порушення, а захист від учиненого правопорушення сприяє їх відновленню та

притягненню винної особи до відповідальності. Складовими механізми забезпечення прав і свобод людини та громадянина автор вважає правовий статус особи, юридичні гарантії прав і свобод та загальносоціальні умови, що пов'язані між собою [100, с. 5]. Натомість І. Ковалишин до проблеми правового статусу біженців підходить з двох аспектів. З одного боку, це – частина загальної проблеми правового статусу особи в сучасному світі, прав людини та громадянина, а з іншого – цю проблему необхідно розглядати як складову проблеми правового статусу іноземців у країні їх тимчасового перебування [181, с. 40]. Загалом підтримуючи позицію дослідника, зауважимо, що визначити адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують тимчасового притулку або захисту, можна лише за умови визначення базових елементів, з яких складається останній.

У загальній теорії права не існує загальновизнаного підходу до визначення поняття «правовий статус особи».

Правовий статус асоціюється зі стабільним станом особи. Натомість правове становище є таким, що постійно змінюється і залежить від участі суб'єкта в тих чи інших правових відносинах. Тому тут ми можемо погодитися з точками зору Ю. Я. Якімова, який правовим статусом суб'єкта вважає сукупність передбачених юридичних прав і обов'язків [478, с. 21], та В. О. Лучіна, котрий вбачає, що найважливішою особливістю статусу суб'єкта правовідносин є те, що «він інтегрує ті права та обов'язки суб'єктів, які відповідають їхній соціальній ролі в механізмі здійснення народовладдя», відображає «загальність цільового призначення, єдність юридичних властивостей», тобто об'єднує різні види суб'єктів у загальну систему [241].

Характеристика статусу дозволяє вважати його інструментом, що

систематизує норми про суб'єкт, упорядковує їх, чому сприяють такі властивості, як стійкість (формалізація у вигляді сукупності норм); відносна постійність; внутрішня узгодженість (взаємозв'язок і взаємозалежність окремих елементів); системоутворювальна значущість (зв'язок елементів статусу різних суб'єктів) [40, с. 3–4].

З огляду на наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених тлумаченню правового статусу особи, однозначного визначення останнього немає. Це стосується, зокрема, того факту, що під час визначення змісту вказаної категорії дослідники наводять різні елементи цього статусу. Для ілюстрації зазначеного наведемо наявні напрацювання з цього приводу. Варта уваги позиція М. Вітрука, який поряд з усталеними елементами правового статусу до останніх відносить також законні інтереси [93, с. 147]. Висловлюючи власну позицію з цього питання, зауважимо, що останні, на нашу думку, є самостійним елементом, оскільки саме останні впливають на факт і термін визнання за особою відповідного статусу – біженця або особи, яка потребує тимчасового або додаткового захисту. Деякі вчені до елементів правового статусу зараховують відповідальність [259, с. 189–205; 415]. Ми цілком підтримуємо таку позицію, хоча існує думка, що відповідальність є видом обов'язку кожної особи.

Деякі вчені до елементів правового статусу відносять громадянство [97]. Вважаємо, що зазначений елемент для категорії біженців є недоречним, оскільки має зовсім інше підґрунтя. Звернення до наукової позиції В. Зуй засвідчує, що остання виокремлює такий елемент адміністративно-правового статусу особи, як гарантії діяльності [3]. Вважаємо такий підхід недоречним, оскільки останні є по суті правами особи. Отже, спираючись на наукові

погляди щодо елементного складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, можна стверджувати, що до них належать: права та обов'язки, свободи, законні інтереси, відповідальність і порядок набуття такого статусу.

Згідно з іншою точкою зору, оскільки «права та обов'язки – вихідний елемент права» (найважливіший у структурі права, адже система прав і обов'язків – центр правової сфери), правовий статус людини та громадянина можна схарактеризувати як систему прав і обов'язків, законодавчо закріплену державою в конституціях та інших нормативно-юридичних актах [330, с. 91].

Суб'єктивне право як елемент правового статусу – це гарантована законом і державою міра можливої поведінки суб'єкта права, яка дозволяє йому задовольняти власні інтереси (суб'єктивне право нерідко трактують як вид і міру можливої поведінки суб'єкта права). Наприклад, власник будинку може ним володіти, користуватися, розпоряджатися, тобто він може в ньому жити, здати в оренду частину житлових приміщень, продати його або обміняти на що-небудь тощо.

Суб'єктивне право, як і юридичний обов'язок, має певну структуру («зміст»). Його структуру становлять певні складові можливої поведінки уповноваженої особи. Суб'єктивне право становить єдність трьох видів можливої поведінки, інакше кажучи, правомочностей. У наукових джерелах [192, с. 211] їх іменують: а) «право-поведінка» – право на власні дії (можливість певної поведінки власне управненої особи); б) «право-вимагання» – право на дії з боку зобов'язаної особи (можливість вимагати від зобов'язаної особи певної поведінки); в) «право-домагання» – право на

забезпечувальні дії з боку держави, право на державно-примусові дії (можливість у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язаною особою свого обов'язку звернутися до держави для того, щоб цей обов'язок було виконано в примусовому порядку).

На відміну від суб'єктивного права, юридичний обов'язок – це міра належної (необхідної) поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він має здійснити на користь управненого суб'єкта для задоволення його інтересів. Юридичний обов'язок є гарантією здійснення суб'єктивного права, без нього останнє стане фікцією. У зв'язку з цим, структура юридичного обов'язку відповідає структурі суб'єктивного права, є його зворотним боком та передбачає три види необхідної поведінки, а саме: а) необхідність здійснити певні дії або утриматись від їх здійснення (в інтересах і на користь уповноваженої особи); б) необхідність адекватно реагувати на законні вимоги уповноваженої особи; в) необхідність зазнати негативних наслідків за неправомірні дії (бездіяльність) щодо уповноваженої особи (необхідність зазнати застосування державно-примусових заходів як заходів відповідальності за неправомірну поведінку щодо управненої особи) [193, с. 338].

Включення обов'язків у правовий статус особи не порушує принципів свободи і правової держави, оскільки права одних осіб, не підкріплені обов'язками інших, реалізовані бути не можуть. Усі сфери дії правового статусу в єдності прав та обов'язків – це «простір свободи», заснований на свободі вибору, самовизначення й відповідальності особи перед суспільством і своїми співгромадянами (держава, формулюючи свої вимоги до індивідів у системі обов'язків, установлює заходи юридичної відповідальності за їхнє

невиконання) [330, с. 99].

Визначаючи основу правового статусу, його центральну частину, тобто «права» й «обов'язки», на сьогодні необхідно враховувати існування такого явища, як права людини. У зв'язку з цим, у вказаному контексті доцільно навести точку зору, відповідно до якої «права людини – основоположний елемент правового статусу особи, поряд з обов'язками та законними інтересами, узятими в єдності» [293, с. 4]. Водночас права людини слід відмежовувати від прав громадянина. Категорії «права людини» та «права громадянина» передбачають певну конкретизацію «прав» як елемента правового статусу особи (у сучасній літературі вживають не лише традиційний термін «обов'язки громадянина», а й «обов'язки людини» [296, с. 30]).

Як відомо, права людини є основоположними, адже вони належать усім людям від народження незалежно від того, чи є вони громадянами тієї держави, у якій живуть, а права громадянина включають ті права, які закріплюються за особою лише з огляду на її належність до держави. Таким чином, кожний громадянин тієї чи іншої держави володіє всім комплексом прав, що належать до загально визнаних прав людини, а також правами громадянина, визнаними в цій державі [182, с. 39].

Статус громадянина впливає з його особливого правового зв'язку з державою – інституту громадянства, який не обмежений у часі, просторі та зумовлений взаємними правами й обов'язками. Такий підхід до змісту відносин, пов'язаних з громадянством, походить з визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, визнання особи й держави рівноправними, рівнозобов'язаними суб'єктами, які наділені взаємною відповідальністю [182,

с. 40].

Правовий статус громадянина є всеохопним. Це означає, що громадянин володіє всією повнотою встановлених законодавством прав і свобод, на нього розповсюджуються і всі обов'язки. Правовий статус інших суб'єктів містить низку обмежень. Безпосередньо в ст. 26 Конституції України визначено, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом [201].

З такою складовою правового статусу особи, як права, межують свободи. Термін «свободи» можна розглядати як елемент, який за своєю юридичною природою є найближчим до категорії «права». Наприклад, у тексті Конституції України законодавець нерідко використовує поряд з терміном «права» і термін «свободи», що загалом є традиційним для «конституційного законодавства» (подібна практика виникла ще в XVIII–XIX ст.). Однак ознаки розрізнення прав і свобод, особливо з точки зору прикладної юриспруденції, встановити досить складно. Наприклад, у літературі сферу політичних прав та відповідні конкретні правомочності нерідко іменують свободами (говорять про «політичні свободи»). Крім того, і права, і свободи – це забезпечувана державою можлива поведінка людини як суб'єкта права в тих чи інших соціальних сферах (економіка, культура тощо). Тому за своєю юридичною природою, а також за системою гарантій права та свободи є ідентичними [473, с. 117].

Водночас доцільно звернути увагу на те, що термін «право» визначає конкретні дії людини (обирати й бути обраним, брати участь в управлінні справами держави тощо), тоді як термін «свобода» вказує на більш широкий спектр можливостей особистого вибору людиною варіантів її самореалізації (конкретний результат вибору законодавець чітко не визначає): «кожному гарантується свобода совісті...», «кожному гарантується свобода думки і слова...» [473, с. 117].

Особливістю Конституції України є те, що іноді в тексті відповідної статті йдеться винятково про «свободу» (приклад, «кожному гарантується свобода... творчості»), але нерідко законодавець говорить про «свободи» як про «права» (приклад, «кожному гарантується право на свободу думки і слова»). Категорія «свобода» (у межах використання її в Конституції України поряд з терміном «право») вказує на природність відповідного суб'єктивного права, підкреслює, що є свобода його мати. Але і права, і свободи – це можлива поведінка людини як суб'єкта права (у цьому контексті вказані терміни сприймаються як тотожні).

Як зазначає П. М. Рабінович, «у різних документах, юридичних актах (зокрема міжнародно-правових) і в національному законодавстві, у науковій та публіцистичній літературі нерідко вживають вираз “права і свободи людини”. Проте відмінність між правами та свободами як соціальними явищами, а також між відповідними поняттями (якщо не вважати їх тотожними) донині однозначно не з'ясована навіть на загальнотеоретичному рівні. Тому терміни “права” і “свободи” нерідко використовують як синоніми. І якщо зміст поняття прав людини розкривати через філософську категорію “можливості”, то така його інтерпретація обійматиме, напевно,

також і поняття свобод людини» [296, с. 19]. Як пишуть В. П. Гетьман і Ю. В. Климник, за умови, коли однією людиною не обмежуються безпідставно та протиправно права інших людей, не завдається їм або суспільству загалом невинуватена шкода, «свобода» людини становить її можливість (фактичну, юридичну) чинити так, як вона того бажає, вважає за необхідне [105, с. 22].

Таким чином, якщо для юриста-практика немає принципового розрізнення між «правами» і «свободами», то розмежування, наприклад, за адресатом «прав людини» і «прав громадянина» має прикладне значення. Права людини адресовані всім людям, які проживають, перебувають у цій країні (приклад, право на життя, право на невтручання в особисте й сімейне життя), тобто права людини – це певні види можливої поведінки будь-якої людини. Права громадянина поширюються лише на громадян вказаної держави (приклад, право брати участь в управлінні державними справами, право на соціальний захист), тобто права громадянина – це певні види можливої поведінки лише тієї людини, яка має громадянство цієї держави. Водночас держава може надати громадянам іншої держави, які перебувають на її території, певні права своїх громадян (на підставі відповідного міждержавного договору) [473].

З огляду на зміст правового статусу особи, також треба розмежовувати такі юридичні категорії, як «основні права» й «інші права».

Закріплені в Конституції відповідної держави права людини та громадянина традиційно називають «основними» або «конституційними». Назва «конституційні» пов'язана з тим, що Конституція є правовою формою їхнього закріплення, а «основні» – зумовлена тим, що вони є базисними для

забезпечення правового статусу людини та громадянина.

У юридичній літературі конституційні права розглядають як основні. Такий підхід свого часу було представлено у Веймарській конституції (Конституції Німецької імперії 1919 року), потім – в Основному Законі ФРН і низці сучасних європейських конституцій. Основними є також права, що містяться в певних міжнародно-правових документах з прав людини (у Міжнародному Біллі про права людини, Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Європейській соціальній Хартії 1961 року тощо). Основні права, закріплені у відповідних міжнародно-правових актах, мають характер загальнолюдських стандартів. Ці права мають визнавати всі держави-учасниці зазначених актів незалежно від такого чинника, як їх конституційне закріплення. У зв'язку з цим конституції багатьох держав передбачають принцип пріоритету у сфері прав людини міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Розділ I Конституції України репрезентує більш абстрактне за змістом формулювання: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» (ст. 8). Основні права не передбачають, що інші права є менш важливими, менш значущими. Розрізнення основних та інших прав акцентує увагу лише на тому, що основні права є правовою основою для інших прав, останні є похідними від перших як первинних прав, в основних правах виявляються можливості виникнення багатьох інших прав [330, с. 136].

Особливістю прав людини як елемента правового статусу особи є те, що права людини – «це суб'єктивні права, що виражають не потенційні, а реальні можливості індивіда, закріплені в конституціях і законах» [330, с. 53]. Але, на нашу думку, на відміну від суб'єктивних прав, передбачених

об'єктивним правом, тобто правом як результатом державного волевиявлення (за термінологією П. М. Рабіновича – «спеціально-соціальним правом», «юридичним правом», «об'єктивним юридичним правом») [371, с. 17, 95, 103], права людини – це невід'ємна, невідчужувана міра свободи людини в сучасному державно організованому суспільстві.

Найбільш поширеною точкою зору щодо визначення природи прав людини є розуміння їх передусім як певних соціальних можливостей, можливостей «повноцінного, всебічного та вільного розвитку» людини [293, с. 399].

Слід також навести позиції тих науковців, які вже досліджували правовий статус біженців. Зокрема, на думку Є. Микитенка, правовий статус біженця становить правовий інститут, створений з метою надання захисту й допомоги людям, яким загрожує переслідування в країнах проживання [265, с. 38]. О. Котляр вважає, що специфіка правового статусу біженців полягає в тому, що вони водночас наділені основними правами людини, які застосовуються до всіх осіб незалежно від статусу й мають загальний характер, користуються правами та привілеями, властивими лише біженцям, якими вони наділені на підставі спеціальних універсальних і регіональних міжнародних угод [207, с. 205]. Тобто адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, безпосередньо пов'язаний з конституційно-правовим статусом особи, проте має свої особливості, що й дає змогу розглядати його як окрему правову категорію.

Аналізуючи організаційно-правові питання реалізації законодавства про правовий статус іноземців в Україні, Т. К. Назаров зазначає, що

конституційно-правовий статус біженців досить схожий на статус інших категорій іноземців, які не володіють імунітетами і привілеями. Водночас він має суттєві відмінності, які дозволяють виокремити біженців в окрему групу зі своїм правовим статусом: біженці, на відміну від звичайних іноземців, не користуються дипломатичним захистом власної держави і не пов'язані з нею будь-якими зобов'язаннями, хоча й формально вважаються її громадянами (підданими); українська держава бере на себе зобов'язання з надання матеріальної, грошової та іншої допомоги біженцям [273, с. 12].

Розмежовуючи правовий статус біженців і правовий статус інших категорій іноземців, Т. К. Назаров доводить відсутність у біженців захисту з боку власної держави, а отже, відсутність зобов'язань щодо неї. Науковець констатує формальний зв'язок біженців з власною державою, коли відносини громадянства не є повноцінними. Варта уваги позиція щодо необхідності виділення біженців в окрему групу осіб зі своїм спеціальним правовим статусом, оскільки юридично залишаючись у громадянстві держави, яка їх переслідує, біженці не користуються статусом громадян за її межами. Надання їм матеріальної допомоги з боку держави, що приймає, свідчить про відмінність біженців від звичайних іноземців, оскільки в держави немає обов'язку матеріально утримувати іноземців, які проживають на її території [273].

У межах дослідження конституційно-правового статусу біженця Я. П. Турецька доводить, що він є спеціальним статусом, відмінним від правового статусу громадянина, іноземного громадянина, особи без громадянства, вимушеного переселенця чи внутрішньо переміщеної особи, оскільки його характеризують певні ознаки, а саме: статус біженця

визначається законодавством держави теперішнього перебування; такий статус виокремлює останнього в самостійну категорію індивідуальних суб'єктів; необхідною умовою є наявність в особі обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідування; збереження громадянства; відсутність правового захисту в державі громадянської належності; збереження загального правового статусу з наявними правами та обов'язками; наділення особи спеціальними правами та обов'язками; формується на основі правового становища громадянина певної держави; втрата статусу під час набуття громадянства іншої держави та користування її захистом [436, с. 104–105].

Ураховуючи викладене, слід констатувати, що якщо іноземні громадяни й особи без громадянства мають загальний, єдиний для них правовий статус, то біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, мають спеціальні права та обов'язки, що зумовлено причинами їх перебування на території держави, яка надала їм притулок, та необхідністю їх швидкої адаптації до українського суспільства. Наділення біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, особливими правами й обов'язками обумовлене наявністю в них особливих рис їхнього становища в державі. У зв'язку з цим, у контексті нашого дослідження доречно розрізняти адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [432, с. 208].

Аналіз наведених позицій дає змогу дійти висновку, що адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це передбачена нормами адміністративного права сукупність взаємопов'язаних елементів (прав та обов'язків, свобод і законних інтересів, відповідальності), які визначають

роль і місце біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, у системі адміністративно-правових відносин.

Зазначимо, що адміністративно-правовий статус як цілісна категорія передбачає сукупність певних елементів, з приводу яких відсутні одностайні розуміння серед науковців. У межах предмета дослідження, з метою встановлення складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, необхідно дослідити адміністративно-правову базу, що визначає статус зазначеної категорії осіб.

Так, адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, встановлений на рівні Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI. Відповідно до зазначеного Закону, біженець – це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [334].

Визначаючи осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід урахувати визначення таких понять, як «додатковий захист» і «тимчасовий захист», тлумачення яких встановлено на рівні зазначеного вище нормативно-правового акта.

Особа, що потребує додаткового захисту, – це особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року [197] та Протоколу щодо статусу біженців 1967 року [361], але потребує захисту, оскільки змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань. Особа, яка потребує тимчасового захисту, – це іноземець та особа без громадянства, яка вимушена шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження [334].

Зазначимо, що в розділі III окресленого нормативно-правового акта встановлено права й обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, як один з базових елементів їх адміністративно-правового статусу. На значенні саме прав та обов'язків осіб як елемента правового статусу наголошує Т. А. Француз-Яковець. Науковець зазначає, що права людини та громадянина становлять не лише невід'ємний елемент правового статусу, а й фактично утворюють своєрідне змістове ядро цього поняття, оскільки будь-яка спроба експлікації сутності правового статусу людини завжди передбачатиме звернення до характеристики прав, свобод та обов'язків особи

як людини та громадянина [448, с. 10].

Передусім слід зауважити, що біженці й особи, які потребують додаткового захисту, наділені тими самими правами та свободами, мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»).

Нормами чинного законодавства закріплено окремі елементи адміністративно-правового статусу особи, яка має намір отримати визнання біженцем, особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, залежно від проміжку часу отримання цього статусу, а саме:

– по-перше, права та обов'язки особи, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту (тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу в порядку, встановленому законодавством України; проживання в родичів, у готелі, піднаймання житлового приміщення або користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців; безоплатну правову допомогу в установленому порядку; конфіденційне листування з УВКБ ООН та право на відвідання співробітниками УВКБ ООН; інші права, передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України) [334];

– по-друге, права та обов'язки осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту (мають рівні права з

громадянами України, а саме: пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; працю; провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; відпочинок; освіту; свободу світогляду і віросповідання; направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів; володіння, користування та розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; безоплатну правову допомогу в установленому порядку тощо) [334];

– по-третє, права та обов'язки особи, якій відмовлено в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, у визнанні біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту (має право повторно звернутись із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту) [334];

– по-четверте, права й обов'язки особи, яка втратила чи позбавлена статусу біженця або додаткового захисту (повинна залишити територію України в установленій законодавством строк).

Ураховуючи наукові позиції вчених-адміністративістів, варто виокремити певні особливості адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: по-перше, він має складний характер і тісно пов'язаний з нормами конституційного права,

що відображають особливості перебування біженців на території держави-притулку; по-друге, зміст адміністративно-правового статусу біженців в одних випадках залежить від їх бажання (наприклад, звернення біженців у міграційні органи із заявою про визнання їх біженцями), а в інших – формується незалежно від їх бажання (висилка біженців у разі ненадання їм такого статусу); по-третє, адміністративно-правовий статус біженця як суб'єкта адміністративних правовідносин включає права, свободи та обов'язки, що є особливими лише для цієї категорії суб'єктів і які формуються з урахуванням їхнього специфічного становища в державі (потреба в захисті, соціальне забезпечення, адаптація в суспільстві тощо) [432, с. 208].

Однією з особливостей, що визначає адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є те, що вказана категорія осіб не користується захистом держави своєї громадянської належності, а також не підлягає видачі такій державі.

Крім прав та обов'язків як базового ядра адміністративно-правового статусу, до нього належить також порядок набуття статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, що є ідентифікатором його інтересів.

Загалом процедура набуття статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, передбачає такі етапи: 1) звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 2) оформлення документів для вирішення питання щодо визнання

біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 3) попередній розгляд матеріалів справи; 4) прийняття рішення за заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Виокремивши певні етапи процедури набуття статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, є свідченням того, що в зазначеній категорії осіб протягом певного часу змінюється обсяг прав та обов'язків, що, своєю чергою, вказує на можливу зміну адміністративно-правового статусу осіб вказаної категорії залежно від часу.

Таким чином, адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є спеціальним і передбачає сукупність взаємопов'язаних елементів (прав, обов'язків, свобод та законних інтересів, відповідальності), що визначають роль і місце біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, у системі адміністративно-правових відносин, та які врегульовані нормами адміністративного права, забезпечуються та гарантуються державою [67].

Отже, адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є комплексною правовою категорією, що визначає роль і місце вказаної категорії осіб у взаємовідносинах з органами державної влади та громадянами України.

На підставі результатів проведеного дослідження можна стверджувати, що елементами адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є права та обов'язки, свободи, законні інтереси, відповідальність і порядок набуття такого статусу. Вказаний статус визначено законодавством держави теперішнього перебування та слугує самостійною правовою категорією вказаних суб'єктів.

Висновки до розділу 1

Дослідження методологічних засад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, дало змогу сформулювати низку висновків, які, серед іншого, висвітлено в окремих публікаціях [57; 72; 73].

В умовах сучасних суспільних викликів особливої уваги потребує дослідження генезису поняття та сутності адміністративно-правового статусу біженців й осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що єдиного підходу до визначення поняття адміністративно-правового статусу біженців не існує, а адміністративно-правовий статус осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, повною мірою досі досліджено не було.

Аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства, історії нормативного регулювання питань правового статусу біженців та інших категорій осіб, які потребують притулку й захисту, засвідчив, що поняття адміністративно-правового статусу цієї категорії осіб слід тлумачити як частину загального правового статусу особи, яка становить сукупність прав, обов'язків і правових гарантій, що надаються іноземцям та особам без громадянства за наявності визначених законодавством обставин.

Обґрунтовано позицію, згідно з якою передумовою отримання адміністративно-правового статусу біженця або особи, що потребує притулку та захисту, є правосуб'єктність, тобто можливість особи стати учасником конкретних правовідносин, набути конкретних суб'єктивних прав та

обов'язків з метою задоволення власних законних інтересів.

Можливість отримання відповідного статусу біженця або особи, що потребує притулку та захисту, забезпечується обов'язком іншої держави надати можливість його реалізувати.

До основних особливостей адміністративно-правового статусу цієї категорії осіб зараховано такі: 1) слугує частиною загального правового статусу людини; 2) виникає з негативних підстав, що спонукає особу шукати захисту в іншій державі; 3) є тимчасовим; 4) не є автоматичним; 5) має нормативно визначену процедуру отримання; 6) виникає за наявності нормативно визначених критеріїв в особи, яка претендує на нього; 7) передбачає широкий спектр соціальних прав; 8) гарантії дотримання адміністративно-правового статусу біженців та інших категорій осіб, що потребують притулку й захисту, визначені міжнародними нормативно-правовими актами, які ратифіковані в Україні.

Проведений аналіз нормативно-правової бази, що регулює питання у сфері надання статусу біженця, особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, дозволяє стверджувати, що українське законодавство, яке регулює відносини у сфері надання статусу біженців або осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, загалом відповідає основним міжнародним нормативно-правовим актам, у яких розкрито особливості набуття такого статусу. Його вдосконалення враховує появу нових обставин і виклики часу, які зумовлюють потребу в наданні захисту особам, які цього потребують.

Адміністративно-правові відносини, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують

додакового або тимчасового захисту, – це врегульовані нормами адміністративного та адміністративно-процесуального права суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації біженцями й особами, які потребують додакового або тимчасового захисту, своїх прав та обов'язків і включають публічно-сервісні, контрольньо-наглядові та юрисдикційні відносини.

Ключові риси адміністративно-правових відносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додакового або тимчасового захисту, виявляються в таких положеннях: 1) є публічно-правовими, оскільки ґрунтуються на реалізації Конвенції про захист прав людини і основоположних прав, та орієнтації на задоволення публічного інтересу; 2) відносини, що виникають з приводу реалізації біженцями й особами, які потребують додакового або тимчасового захисту, своїх прав та обов'язків, охоплюють публічно-сервісні, контрольньо-наглядові та юрисдикційні відносини; 3) зазначені відносини можуть виникати за ініціативи будь-якого суб'єкта, який є учасником відповідних відносин; 4) виникають між суб'єктами публічної влади та особами, які мають (або мають намір набути) відповідний статус (біженця або особи, яка потребує додакового або тимчасового захисту) з приводу реалізації наданих їм прав і покладених на них обов'язків; 5) конфлікти, які можуть виникати між сторонами зазначених відносин, вирішуються як в адміністративному порядку, так і в порядку адміністративного судочинства.

До складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додакового або тимчасового захисту, належать такі елементи, як права та обов'язки, свободи, законні інтереси, відповідальність і порядок

набуття такого статусу.

Виокремлено такі етапи процедури набуття статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту: 1) звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 2) оформлення документів для вирішення питання щодо визнання людини біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 3) попередній розгляд матеріалів справи; 4) прийняття рішення за заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Наголошено, що адміністративно-правовий статус біженця та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, визначається законодавством держави теперішнього перебування та слугує самостійною правовою категорією вказаних суб'єктів.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

2.1. Поняття та види прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Протягом усього історичного розвитку людство намагалося збагнути природу взаємовідносин та принципи розподілу матеріальних і духовних благ. Предметом дослідження філософів та мислителів усіх часів було питання щодо статусу й місця кожної окремої людини в суспільстві, а також взаємовпливу об'єктивної та суб'єктивної площин. Наукові пошуки в зазначеному напрямі суттєво активізувалися з розвитком вчення про право як основоположний регулятор соціуму та всіх без винятку процесів, які в ньому виникають. Право прийшло на зміну варварським і застарілим, консервативним релігійним нормам, які суттєво гальмували суспільний розвиток, а також напрацьоване усвідомлення людей про «погане та добре». Саме в контексті цих складних філософсько-юридичних проблем зародилась та еволюціонувала теорія про людські права, а також їх різновиди, права різних категорій осіб, зокрема біженців і суб'єктів додаткового захисту.

Особливої актуальності тема прав людини набула в останнє десятиріччя, коли на території багатьох країн Півдня та Сходу спостерігається поява антидемократичних рухів, представники яких будують політичні режими, у межах яких людські права грубо порушуються. Посилюють цей негативний

фактор численні воєнні конфлікти, під час яких люди стикаються із суттєвою зміною соціальних векторів, неповагою до своїх етнічних та суспільних традицій, унаслідок чого змушені покидати постійне місце проживання, переселятися на територію іншої держави.

Вказане засвідчує нагальність наукового розгляду прав біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту на території України, адже рівень забезпечення прав цих суб'єктів є показником ефективності роботи юридичної системи нашої держави в секторі захисту правових можливостей людини загалом.

Аналіз прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, передбачає, по-перше, визначення поняття цих прав, а по-друге – встановлення їх видів. Причому біженці – це такі самі, з позиції права, люди, як і громадяни будь-якої країни, у зв'язку з чим проблема розуміння їх прав прямо пов'язана із системою, особливостями розвитку та сутністю прав людини загалом.

У контексті наведених міркувань варто навести слушну думку С. В. Бобровника, який зауважує, що процес суспільної діяльності людини значною мірою залежить від обсягу прав і свобод, які визначають її соціальні можливості, характер життєдіяльності, систему зв'язків людей у суспільстві. Тому проблема прав людини завжди була предметом політичної боротьби за володіння вказаними правами, розширення їх сфери та визначення становища людини в суспільстві. Становлення й розвиток прав і свобод людини має тривалу історію та супроводжується протистоянням доктрин і традицій, характерних для тієї чи іншої країни [356, с. 51; 427, с. 85]. Так, вчення про права і свободи як природний стан людини розробляли ще

філософії стародавнього світу, але конституційно-правові теорії прав і свобод почали розвиватися з XVII–XVIII століття. Загалом виокремлюють три основні етапи їх становлення [299]. Перший був зумовлений перемогою антифеодальних революцій XVII–XVIII ст. (1688 року – в Англії, 1789 року – у Франції) і становленням демократичної держави, яка відмовилася від абсолютизму та проголосила свободу особистості. На цьому етапі конституції та інші правові акти закріпили недоторканність особи, свободу слова, право обирати й бути обраним. Концепцію прав і свобод було розроблено в працях знаних філософів Дж. Локка (Велика Британія), Т. Джефферсона й Т. Пейна (США), Ф.-М. Вольтера, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо (Франція) та ін. [298, с. 262–263]. Другий етап був пов'язаний з появою у XX ст. тоталітарної держави, яка, відкинувши індивідуальну свободу, політичні й економічні права, проголосила соціалістичні цінності, а з ними й широкий спектр соціальних прав і свобод (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я та інші) [225, с. 329]. Третій етап означений крахом тоталітарної системи в Радянському Союзі, країнах Східної Європи та відродженням демократичної державності. Саме в цей період права і свободи в їх повному обсязі визнаються вищою цінністю, а їхній захист оголошується обов'язком держави. З метою захисту прав і свобод у нових демократичних державах створюються конституційні суди і впроваджуються судові гарантії. Майже всі держави визнають міжнародно-правовий захист прав людини, що сприяє уніфікації національних правових інститутів. Під тиском світової суспільної думки з практики багатьох країн поступово зникають апартеїд, расова дискримінація, виборчі цензи, обмеження свободи преси. Перелік прав і свобод розширюється за рахунок

включення до нього прав національних меншин, права на інформацію, права на сприятливе та безпечне довкілля тощо. Таким чином, аналіз основних етапів становлення прав і свобод людини дає змогу виокремити три хвилі або три їх покоління. Перше покоління прав людини – політичні та громадянські права, проголошені першими буржуазними революціями. Друге покоління прав людини сформувалось у процесі боротьби трудящих за поліпшення свого економічного становища в капіталістичному суспільстві та підвищення культурного статусу. Третє покоління прав людини почало формуватися після Другої світової війни і отримало назву «колективних прав». Їх пов'язують з глобалізацією багатьох світових проблем, серед яких чільне місце посідають екологічні й інформаційні [299].

Крім того, саме в цей посттоталітарний період формуються перші базові уявлення про права людей з особливим соціально-правовим статусом, прикладом яких є біженці. Розвиток думки про їх права та юридичний статус загалом було оформлено у вигляді Конвенції ООН про статус біженців від 28 липня 1951 року, у якій вперше на міжнародному рівні обґрунтовано зміст поняття «біженець», а також інші опції цієї категорії. Згодом, 1967 року було прийнято ще один важливий документ ООН у вказаній сфері – Протокол щодо статусу біженців, положення якого переважно стосуються механізмів забезпечення та захисту прав біженців у світі [197; 362].

Отже, відповідно до історичної довідки, права біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, є відгалуженням прав людини в їх класичному вигляді та переліку, які формувались протягом декількох століть і загалом становлять закріплені в юридичних актах держави можливості кожної окремої особи на реалізацію власних інтересів [75]. Однак не можна

залишити поза увагою визначення людських прав інших наукових орієнтацій, які є не менш раціональними та змістовними.

Наприклад, у сфері державного управління суб'єктивне право громадян та громадянина – це встановлена адміністративно-правовими нормами й забезпечена спеціальними засобами охорони можливість і суспільна необхідність для громадянина активно діяти певним чином і вимагати визначених дій від інших суб'єктів у сфері діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування у своїх особистих, державних інтересах або за їх дорученням в інтересах інших громадян [418].

Найбільше коло визначень прав людини представлено на сторінках юридичної літератури. Так, у юридичній енциклопедії, підготовленій за редакцією О. Б. Барихіна, права людини визначено як сукупність правил, що характеризують правовий статус громадянина; невід'ємну належність людини з моменту народження, основне поняття природного й будь-якого права загалом: права, властиві природі людини, без яких вона не може існувати як повноцінна людська істота. У загальному вигляді вони є комплексом прав і свобод, істотних для характеристики правового статусу особи. Права людини неподільні, становлять єдиний комплекс. Права – це охоронювана, забезпечувана державою природна можливість щось робити, здійснювати, мати гідні умови життя, бути гарантованим від насильства тощо [22, с. 628; 149].

Щодо власних наукових визначень учених, то, наприклад, на думку П. М. Рабіновича, права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним,

соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей [21, с. 16; 370; 372]. В іншій своїй науковій праці автор доводить, що права людини – це: 1) певним чином унормована її свобода; 2) певні її потреби чи інтереси; 3) її вимоги про надання певних благ, скеровані суспільству, державі, законодавству; 4) певний вид (форма існування, спосіб вияву) моралі. Науковець також висловив цікаву думку про те, що всі зазначені підходи (окрім першого) відображають досить суттєві, проте не онтологічні, не «субстанціональні» статуси досліджуваного феномена. Лише категорія можливості (свободи) дозволяє найбільш адекватно відобразити онтологічну соціальну сутність прав людини [135; 368, с. 6].

П. М. Панкевич стверджує, що права людини – це багатогранне соціальне явище, яке охоплює особисті, політичні та соціально-економічні права. Водночас права людини теж не можуть бути безмежними. Боротьба за права людини зараз виявляється саме в боротьбі за межі таких прав, передусім за юридичне закріплення та юридичну імплементацію цих меж [304, с. 51]. На думку М. М. Антоновича, правами людини є універсально визнані цінності, закріплені міжнародними конвенціями та конституціями держав [16, с. 15]. О. В. Петришин стверджує, що права і свободи людини та громадянина – це правові можливості (надбання), необхідні для існування й розвитку особи, які визнаються невід’ємними, мають бути загальними та рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів [144, с. 134].

В. Є. Гулієв та Ф. М. Рудинський права людини визначають як найбільш суттєві можливості вільного розвитку людей, надані державою та суспільством, що виникли в результаті розвитку суспільства, активного

поширення революційних і гуманістичних ідей [119, с. 98]. Як вказує Р. В. Бараннік, за своєю суттю право особи завжди є правом на щось таке, що для особи є необхідним, на що вона претендує, що закон їй надає та користування чим закон їй забезпечує. Розвиваючи цю думку, учений зазначає: те, що для особи є необхідним, що служить її інтересам, задоволенню її потреб, визначається як соціальне благо, соціальна цінність. Тому право особи за своєю суттю є правом на визначене соціальне благо, соціальну цінність. Причому необхідно постійно враховувати, що особа є найвищою цінністю в правовій державі, а права особи – значними цінностями як для особи, яка ними користується, так і для держави загалом [21].

Права людини, пише Н. В. Іванчук, – це вища цінність демократичного суспільства, яка слугує критерієм «людського виміру» гуманістичних процесів, що відбуваються сьогодні. По суті, продовжує автор, природні права людини – це безумовні домагання індивіда на вільне волевиявлення, самореалізацію в суспільстві й державі. Причому «людський вимір» визначається не лише зафіксованими в конституціях тими чи іншими правами громадян, а передусім тим, чи можуть вони в реальному житті скористатися ними, чи можливо цими правами захистити честь і гідність членів цивілізованого суспільства. Коли йдеться про «людський вимір», це передбачає з'ясування питання про те, якою мірою громадяни тієї чи іншої країни користуються всіма природними правами та свободами в суспільстві [160, с. 78–79; 377]. Таким чином, підсумовує Н. В. Іванчук, права людини – це суб'єктивні права, що виражають не потенційні, а реальні можливості індивіда, закріплені в конституціях і законах. Суб'єктивні права означають

можливість для людини користуватися певними соціальними благами; повноваження виконувати певні дії та вимагати відповідних дій від інших; свободу поведінки, вчинків у межах, встановлених нормою права; можливість звертатися до держави для захисту порушених прав [160, с. 78–79; 377].

У своєму науковому дослідженні І. С. Загоруй дійшов висновку, що права людини слід визначати і як систему принципів, що забезпечують умови можливості людського існування, норм, традицій, і як міру свободи та складову правового статусу особи. Водночас права людини розуміють і як засади конституційного ладу, основу громадянського суспільства й базис сучасної цивілізації. З урахуванням таких підходів до розуміння прав людини та їх тлумачення, права людини можна визначити як поняття, що тісно пов'язане зі свободою особи і є її основою, поняття, яке так само відображає гідність і цінність людської особи і водночас її намагання володіти певними можливостями (суб'єктивними правами), що дозволяють зробити життя цієї особи дійсно гідним. Права людини характеризують також вертикальні відносини, що формуються між людиною й державою та є інструментом обмеження держави влади. Закріплення цих прав у правовому акті створює більш надійні гарантії їх реалізації [149, с. 78]. Далі І. С. Загоруй доходить висновку про те, що права людини – це загальна й рівна для всіх міра (норма) свободи (можливої поведінки), необхідна для задоволення основних потреб її існування, розвитку й самореалізації, яка в певних конкретно-історичних умовах визначається взаємним визнанням свободи суб'єктами правового спілкування (з іншими особами, суспільством і державою) та не залежить від її офіційної фіксації державою (права людини фіксуються міжнародними

актами), хоча й потребує державного визнання та гарантування. Таке розуміння поняття прав людини, зокрема з урахуванням особливостей усіх категорій прав, передусім соціально-економічних та екологічних, хоча й не є універсальним, однак воно, на наш погляд, розкриває смисли й призначення прав людини [149, с. 78].

Цікавою для розгляду є концепція О. Костенка, у якій права людини розкрито як «породження» соціальної природи чи волі та свідомості людей, чи того й іншого. Це певною мірою свобода людини жити за природними законами суспільного життя, тобто за законами соціальної природи (так званої «третьої природи»), забезпечена шляхом закріплення її в законодавчих актах (чи в інших «позитивних» формах існування правових норм) [205, с. 14]. Як зауважує Ф. М. Рудинський, права людини – це невід’ємні властивості й можливості розвитку, що походять із соціальної природи особи й визначають міру свободи людини. Схожу позицію обстоює О. А. Лукашева, стверджуючи: «Права людини – це певні нормативно структуровані властивості й особливості існування особи, які виражають її свободу, є невід’ємними та необхідними способами й умовами її життя, взаємозв’язку із суспільством, державою, іншими індивідами» [118, с. 43; 329; 380].

Таким чином, якщо тлумачити права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, через призму загальних прав людини, то вони усвідомлюються як закріплені в положеннях нормативно-правових актів юридичні можливості людини на отримання та користування відповідними матеріальними й духовними благами. Слід зауважити, що в запропонованому контексті права постають як категорія соціально-правова, що визначає допустимі з точки зору права межі людської діяльності в

суспільстві.

Оскільки в межах представленої проблематики особа (біженець чи людина, яка потребує додаткового або тимчасового захисту) набуває відповідних прав лише за умови набуття такого статусу, то доцільно, на нашу думку, говорити про права суб'єктивні. Так, Б. Кістяківський стверджує, що поняття суб'єктивного права неможливо визначити юридично-догматичним методом, оскільки як особа, так і її суб'єктивні права є юридичним буттям. Відтак суб'єктивне право є частиною соціальної реальності. Як об'єктивне, так і суб'єктивне право є первинними фактами правового буття. Тому суб'єктивне право, на думку Б. Кістяківського, необхідно пізнавати за допомогою пояснювальних методів загальної теорії права. Щоб науково пізнати суб'єктивні права, він пропонує дослідити причинові й теологічні співвідношення, що діють у ньому й зумовлюють його природу [99; 176, с. 19]. У найбільш загальному розумінні суб'єктивні права – це ті юридичні можливості конкретної людини, що безпосередньо впливають із загальних правил поведінки, встановлених законодавством [83; 92, с. 163; 221].

Суб'єктивне право, пишуть Ю. А. Ведерніков та А. В. Папірна, – це передбачена нормами права міра можливої поведінки учасника правовідносин. Інакше кажучи, це – міра поведінки, що належить уповноваженій особі для задоволення її інтересів і потреб та яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб [86]. Ознаками суб'єктивного права, на думку вчених, є: можливість певної поведінки; можливість, яка належить лише уповноваженому суб'єкту, що надається для задоволення інтересів уповноваженої особи; наявне в правовідносинах; є мірою можливої поведінки, порушення якої вважають

зловживанням правом; існує лише відповідно до юридичних обов'язків; встановлюється нормами права; забезпечується (гарантується) державою. Елементами суб'єктивного права є: 1) право на здійснення певних дій (право на власні дії); 2) право вимоги від зобов'язаної особи здійснити певні дії (право на чужі дії); 3) право звертатися до держави за захистом порушеного права (право на дії держави) [86]. О. Ф. Скакун зазначає, що суб'єктивне право слід розуміти як вид і міру можливої (або дозволеної) поведінки суб'єкта права, встановлену юридичними нормами для задоволення інтересів правомочної особи та забезпечувану державою. Крім того, учена наголошує на тому, що суб'єктивним правом є можливість індивіда домагатися володіння та користуватися благом, адекватним змісту суб'єктивного права, заради якого право людини власне й існує [395, с. 511–512].

У цьому контексті О. В. Малько доводить, що суб'єктивне право – це можливість, що дозволяє суб'єкту користуватися благом у межах, чітко встановлених законом. Законний інтерес – теж можливість, що дає змогу суб'єктові користуватися благом, але вже без таких чітких меж дозволеної поведінки (виду й міри) і можливості вимагати визначених дій від інших осіб. Відсутність конкретизації законного інтересу зумовлена тим, що йому не відповідає чіткий юридичний обов'язок контрагентів, на відміну від суб'єктивних прав, що не можуть існувати без відповідних обов'язків. Останні допомагають усувати перешкоди, що стоять на шляху задоволення інтересів, відображених у суб'єктивних правах. Під час реалізації законних інтересів юридичні обов'язки не беруть участь у нейтралізації наявних перешкод [251, с. 39]. Суб'єктивне право, на думку М. С. Кельмана, – це складне юридичне явище, що має власний зміст, який складається з

юридичних можливостей, а саме: а) можливість власне носія суб'єктивного права діяти певним чином; б) можливість користуватися певним соціальним благом; в) можливість вимагати належної поведінки від зобов'язаного суб'єкта (наприклад, наймодавець має право вимагати від піднаймача повернення грошей чи речей); г) право домагання, яке полягає в можливості звернутися до компетентних суб'єктів для охорони чи захисту суб'єктивного права і примусового забезпечення юридичного обов'язку [171, с. 272–273].

В. С. Стефанюк переконливо доводить, що суб'єктивні права – це ті юридичні можливості конкретної людини, що безпосередньо впливають із загальних правил поведінки, встановлених законодавством [413]. Характерними ознаками цієї наукової категорії є такі: належить суб'єкту (особі); ґрунтується на нормах об'єктивного права; становить забезпечену державою та правом можливість певної поведінки суб'єкта; спрямована на досягнення того чи іншого соціального блага; забезпечується загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) та спеціальними (юридичними) гарантіями; здійснюється в інтересах носія суб'єктивного права; реалізація суб'єктивного права забезпечується та гарантується законом; охороняється та захищається в судовому, адміністративному або іншому встановленому законом порядку [413].

Водночас В. О. Федосенко доводить, що характерними рисами суб'єктивного права є такі: по-перше, суб'єктивні права адресують не конкретній особі, а пов'язуються з певним публічно-правовим статусом, пов'язаним з виконанням певних функцій (депутата, судді, державного службовця тощо); по-друге, критерієм ефективності та легітимаційною основою суб'єктивного права є ступінь реалізації публічного інтересу:

використання статусних прав обмежено в часі, воно припиняється разом із втратою статусу, після чого особа може користуватися лише окремими, статусними правами, наприклад пенсійними, якщо це прямо закріплено в законі [260].

Суб'єктивне право, підкреслюють М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та інші вчені, завжди належить уповноваженій особі, яка має певний інтерес (матеріальний, духовний, політичний, сімейний тощо). У задоволенні цього інтересу й полягає соціальна цінність надання особі певних правових можливостей. Можлива поведінка з реалізації певного інтересу становить зміст суб'єктивного права та ґрунтується на бажанні уповноваженої особи. Межі бажаної поведінки чітко окреслені нормами позитивного права (наприклад, особа може перебувати лише в одному зареєстрованому шлюбі, працівник має чітко визначену за тривалістю відпустку тощо). Суб'єктивне право безпосередньо пов'язане зі свободою особистості, слугує мірою цієї свободи [147; 221].

Варта уваги точка зору М. М. Пуря, який виокремлює такі елементи суб'єктивного права: а) суб'єктивне право – це передбачені правовою нормою вид і міра можливої чи дозволеної поведінки учасника правовідносин; б) суб'єктивне право тісно взаємопов'язане з інтересами, тобто уповноваженому надається вид і міра дозволеної чи можливої поведінки для задоволення особистих чи суспільних інтересів або з метою захисту інтересів інших осіб, а також суспільних інтересів; в) дозволеній поведінці (дії або бездіяльності) суб'єкта повинні кореспондувати обов'язки інших суб'єктів правовідносин; г) вид і міра дозволеної поведінки забезпечуються державою, тобто в разі порушення суб'єктивного права

уповноважений може захистити його в будь-якій передбаченій законом формі, розраховуючи, серед іншого, на державний примус; д) суб'єктивне право – елемент правовідносин, що може існувати лише в правовідносинах [365, с. 31].

Таким чином, здійснений аналіз дає змогу сформулювати низку важливих висновків щодо сутності прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту:

– по-перше, права біженців – це також права людини, але не всіх без винятку осіб, а лише тих, що мають особливий юридичний статус – біженця або особи, яка потребує додаткового чи тимчасового захисту;

– по-друге, такі права мають особливий зміст і специфіку, у зв'язку з чим можна припустити, що вони відрізняються від класичних прав людини за обсягом;

– по-третє, нетиповий характер прав біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, також пов'язаний зі специфікою нормативно-правового регулювання статусу цієї категорії осіб, що виявляється в наявності окремої групи міжнародних і національних нормативно-правових джерел.

З огляду на викладене, права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід тлумачити як закріплену в положеннях норм чинного міжнародного та вітчизняного законодавства міру можливої поведінки осіб у відповідних правовідносинах, реалізація яких дозволяє їм створити необхідні для себе умови для існування та отримання певних матеріальних і нематеріальних благ. Цей набір прав зумовлений не лише соціальним становищем біженців та осіб, що потребують додаткового

або тимчасового захисту, а й особливим становищем цих суб'єктів у правовому полі держави.

Констатована нами нетиповість прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, породжує ще одну важливу для вивчення проблематику – щодо складу цієї групи правових можливостей. Ключовим у цьому аспекті є питання: перелік прав біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, є вужчим за права людини загалом чи ширшим?

У класичній теорії прав людини склад останніх є досить широким, у зв'язку з чим існують різноманітні класифікаційні підходи до розподілу цих юридичних можливостей. На наш погляд, права біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, наслідують вказаний момент, з огляду на що його варто розглянути більш докладно. Загалом класифікація – це перший і надзвичайно важливий крок, який повинен зробити дослідник будь-якої великої та різноманітної групи явищ. Як прийом вивчення класифікація має подвійне значення для наукового дослідження: із зовнішнього боку, це – прийом, що вносить у дослідження систему й порядок; із внутрішнього боку, це – прийом, що визначає повноту і правильність висновків дослідження [322, с. 5]. Семантично класифікація – це система підпорядкованих понять (класів, об'єктів) будь-якої галузі знань або діяльності людини, яка часто має вигляд різних за формою схем (таблиць) і використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів, а також для точного орієнтування в різноманітності понять або відповідних об'єктів [43, с. 269; 239].

У філософських словниках термін «класифікація» визначено як

систематичний поділ і впорядкування понять і предметів [2; 46, с. 212]. Автори філософської енциклопедії, трактуючи класифікацію загальнонаукових і загальнометодологічних понять, зауважують, що вона покликана виконати два основні завдання: представляти в надійному, зручному для огляду й розпізнавання вигляді цю сферу та представити максимально повну інформацію про її об'єкти. Різні класифікації по-різному справляються з цими завданнями. Історія науки засвідчує, що становлення класифікації проходить низку етапів: від штучних систем до виокремлення природних груп і до встановлення системи природної класифікації [2; 283]. Таким чином, підсумовує О. С. Адамова, класифікація може бути природною та штучною. Підґрунтям першої слугують істотні ознаки, з яких витікають багато похідних властивостей упорядковуваних об'єктів. Штучну класифікацію використовують для впорядкування об'єктів за несуттєвими їх ознаками, аж до посилення на початкові букви імен цих об'єктів (алфавітні покажчики, іменні каталоги в бібліотеках тощо) [2].

Отже, класифікація – це поділ відповідних суб'єктів, елементів тощо за певним критерієм. Традиційну класифікацію прав людини, що ґрунтується на генераційному підході, розробив французький науковець К. Васак. Цей поділ передбачає наявність трьох історично зумовлених поколінь прав [42, с. 160]. Інший підхід пропонує у своїх працях Д. Кейн, який поділяє права людини на основні (фундаментальні) та неосновні. На його думку, основні права людини слід відрізняти від прав, які гарантуються конституціями чи законами окремих держав. Перші належать до норм, які є настільки основоположними, що визнані загально у світі, як це видно з міжнародних конвенцій та практики. Усі права, які набули універсального визнання,

можна вважати нормами «*jus cogens*» (імперативними нормами) [179]. У літературі наявний також поділ на основні (фундаментальні) та неосновні права. Прихильники такого поділу вказують на те, що окремі права, безперечно, є більш важливими для людини. Наприклад, право на життя є основним, а виборче право – неосновним. Інші прихильники такої класифікації беруть за основу нормативну базу, на підставі чого стверджують, що до основних прав належать ті, що закріплені в конституції держави й міжнародно-правових документах з прав людини, зокрема в Загальній декларації прав людини 1948 року та відповідних пактах про права людини 1966 року. У такому разі оперують поняттями «основні права» та «додаткові права» [224, с. 13–14].

На думку П. М. Рабіновича, за змістом (характером) потреб людини, на забезпечення яких спрямовані ці права, можна виокремити [370, с. 12]: фізичні (інакше кажучи, вітальні, тобто життєві) права (зокрема право на життя; фізичну недоторканність; вибір місця проживання; безпечне природне середовище; житло; належний рівень матеріального забезпечення; власність на предмети споживання; медичне обслуговування та інші види соціального захисту); особистісні права (право на ім'я; честь і гідність; свободу сумління, переконань та їх вияву та поширення тощо); культурні (гуманітарні) (право на освіту й виховання; користування надбаннями культури та мистецтва; наукову, технічну і художню творчість; авторські права та ін.); економічні (зокрема право на власність щодо засобів виробництва; здобуття професії; вибір і здійснення трудової або іншої діяльності; сприятливі умови та справедливу оплату праці; відпочинок та дозвілля); політичні права (право на громадянство і правосуб'єктність; участь у формуванні представницьких

органів державної влади та місцевого самоврядування; участь у державному управлінні суспільством; участь у створенні й діяльності громадських об'єднань; державний захист від порушень прав і свобод людини та ін.) [370, с. 12].

Варто також навести точку зору С. Г. Богацької щодо аналізованого питання. Вчена вказує, що на сьогодні в правовій науці можна виокремити декілька основних способів систематизації та класифікації прав людини і громадянина, які ґрунтуються на таких критеріях: а) зміст (особисті, політичні, соціально-економічні, культурні); б) суб'єкт (права і свободи людини, права та свободи громадянина); в) механізм реалізації (права і свободи, які реалізуються без певних правовідносин, права та свободи, які реалізуються через вступ у певні правовідносини); г) момент виникнення (права, які виникають від народження, права, що виникають з настанням певного віку) [39, с. 48; 448].

Інші, відмінні від наукових, класифікаційні групи прав людини, а також біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, можна виокремити, якщо звернути увагу на законодавчі норми, які регламентують юридичний статус цих суб'єктів, а також правові можливості людей загалом. Наприклад, у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року йдеться про те, що всі люди народжуються вільними, рівними у своїй гідності. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти стосовно інших у дусі братерства. Ключовими правами всіх без винятку людей у цьому акті визнано: право на рівність, зокрема перед законом, життя, свободу, громадянство, працю, неприпустимість тортур, визнання правосуб'єктності, захист від безпідставного арешту або затримання

тощо [144]. Тобто положення міжнародного документа проголошують і декларують основоположні, притаманні всім без винятку особам права, які йдуть від людської природи та ідеї справедливості.

Положення Декларації відтворюються та одночасно є основою для інших важливих документів у сфері прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 року та Європейської соціальної хартії від 3 травня 1996 року. Надбанням останніх міжнародних документів є те, що в їх положеннях додатково роз'яснено зміст основних людських прав, а також розширено їх перелік шляхом виокремлення похідних юридичних можливостей та інтересів людини, наприклад, права на шлюб, заборону дискримінації, соціальний захист, рівні можливості у сфері праці [141; 194].

Спеціальним міжнародним документом, що безпосередньо стосується проблематики забезпечення правового статусу біженців, є Конвенція ООН про статус біженців від 28 липня 1951 року, яка визначає їх основоположні юридичні можливості у сфері володіння майном, праці, державно-соціального захисту, авторства, асоціацій, взаємодії з органами влади, наприклад судом, тощо. Причому в положеннях Конвенції закріплено особливості набуття біженцями прав. Наприклад, у ст. 24 документа зазначено, що кожна з держав – учасниць договору надає біженцям, які законно проживають на її території, таке саме становище, що й громадянам, а також забезпечує однакові з ними умови державної підтримки, зокрема щодо питань винагороди за працю, соціального захисту тощо [197].

На рівні національної правової системи головним документом, який закріплює права людини та громадянина нашої держави, є Конституція

України. Положення останньої в окремих моментах наслідують задекларовані на міжнародному рівні головні права людини. Водночас вказаний документ містить важливі статті, які стосуються безпосередньо прав іноземних осіб, до яких також належать біженці й особи, що потребують додаткового та тимчасового захисту. Так, Конституція проголошує, що всі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах, права і свободи людини є невідчужуваними й непорушними. Причому іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом [201].

Спеціальним нормативним актом у сфері регулювання правового статусу біженців на національному правовому рівні є Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI. Розділ III вказаного документа присвячено специфіці прав досліджуваних суб'єктів. Згідно з цим Законом, особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, мають такі самі права та свободи. Такі особи, коли стосовно них прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, відповідно до ст. 13 Закону, мають право на: тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу в порядку, встановленому законодавством України; проживання в родичів, у готелі, винаймання житлового приміщення або користування житлом,

наданим у пункті тимчасового розміщення біженців; безоплатну правову допомогу в установленому порядку; конфіденційне листування з Управлінням верховного комісара ООН у справах біженців та відвідування працівниками останнього; інші права, передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України [334]. Відповідно до ст. 15 Закону, коли відповідних осіб визнано біженцями або такими, що потребують додаткового захисту, вони отримують право на: пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; працю; провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; відпочинок; освіту; свободу світогляду й віросповідання; направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів; володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами власної інтелектуальної, творчої діяльності; оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; безоплатну правову допомогу в установленому порядку. Крім того, особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має рівні з громадянами України права в шлюбних і сімейних відносинах. Особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має право на одержання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення [334].

Дещо інший набір прав мають особи, які потребують тимчасового захисту. У Законі їх визначено як іноземців чи осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах на період дії обставин, за наявності яких було надано тимчасовий захист. Такі особи, відповідно до ст. 20, мають право на: безоплатне проживання в придатних для тимчасового перебування місцях. Вимоги до місць тимчасового перебування осіб, яким надано тимчасовий захист, встановлює Кабінет Міністрів України. Перелік місць для тимчасового перебування осіб, яким надано тимчасовий захист, та порядок утримання таких місць визначаються Кабінетом Міністрів України з урахуванням пропозицій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; забезпечення достатнім харчуванням, ліками, одягом з урахуванням спеціальних потреб дітей, зокрема новонароджених, осіб із захворюваннями, осіб похилого віку; отримання роботи в Україні на строк, на який надано тимчасовий захист; отримання грошової допомоги, якщо в них немає інших доходів в Україні; свободу пересування територією України на тих самих умовах, що визначаються законами України для іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах; безоплатну невідкладну медичну допомогу в державних закладах охорони здоров'я; добровільне повернення в країну походження; подання заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; отримання інформації про свої права та обов'язки рідною або зрозумілою їм мовою; користування іншими правами, які їм гарантуються відповідно до міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України. Крім того, неповнолітня особа, яка отримала тимчасовий захист,

має право на виховання та навчання в державних і комунальних дошкільних, загальноосвітніх та професійних навчальних закладах у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти [334].

Отже, набір прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, має багаторівневу структуру, яка охоплює групи юридичних можливостей, наданих цій категорії суб'єктів національним і міжнародним законодавством. Аналіз нормативних положень засвідчує, що розподіл їх прав залежить не лише від власне факту наявності в осіб вказаної категорії статусу людини як такої, а й деяких процедурних питань отримання статусу біженця, особи, яка потребує тимчасового або додаткового захисту. Так, наприклад, Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає спеціальні права, притаманні суто досліджуваній категорії осіб.

На підставі викладеного можна констатувати, що права біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, варто розподіляти на підставі такого критерію, як факт походження цих прав. Відповідно до вказаного підходу, права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, поділяються на:

1) природні права – основоположні права всіх людей, надані їм від народження. Сукупність цих прав закріплено в головних міжнародних і національних офіційних документах з прав людини, передусім Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, а також Конституції України. Ідеться, зокрема, про право на життя, рівність, людяне поводження, повагу до честі й гідності, захист від дискримінації тощо;

2) права, визначені міжнародним законодавством, – набір юридичних можливостей, що задекларовані на міжнародному рівні в положеннях Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року та безпосередньо пов'язані зі специфікою їх юридичного статусу;

3) спеціальні права – група юридичних можливостей, які надають досліджуваним суб'єктам на території України за законодавством нашої держави. Вказані права пов'язані не лише з юридичним статусом біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, а й адміністративно-правовими особливостями його забезпечення. Ці права передбачають юридичні можливості, закріплені в ст. 13–15, 20 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI.

2.2. Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Вивчаючи сутність проблеми суб'єктності в праві, чимало науковців звертали увагу на системність юридичного статусу суб'єктів правовідносин. Елементами цієї системи вчені найчастіше вважають права й законні інтереси. Проте, попри базовий характер останніх, існує також ще одна частка, що безпосередньо пов'язана з правами. З цього приводу доречно навести наукову позицію О. Ф. Скакун, яка доводить, що правовий статус – це встановлена законодавством система взаємопов'язаних прав, законних інтересів й обов'язків суб'єкта [396]. Тобто обов'язки нарівні з правами визначають місце суб'єкта права в правовій системі держави, а також його

роль у правовідносинах. Обов'язки притаманні будь-якому суб'єкту права, зокрема біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, з приводу чого в законодавстві передбачено окрему лінію правових норм.

Слід зауважити, що проблема правових обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є недостатньо дослідженою, порівняно з питанням прав цих суб'єктів. Щоб подолати цю доктринальну прогалину, першочергово звернемо увагу на сутність обов'язків як окремої, рівної правам категорії.

Запропоновані в словниках тлумачення терміна «обов'язок» характеризують його як те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління. Вихідними ознаками категорії «обов'язок» є беззастережність та безвідмовність. Тобто він не обмежений ніякими застереженнями, безперечний, такий, від виконання якого не можна відмовитись. Вказівка про дотримання обов'язку відповідно до вимог суспільства або власного сумління нашої думки, що його виконання може бути як примусовим, так і добровільним [88, с. 66, 68, 813; 136, с. 12; 284, с. 34, 105, 109].

Найчастіше обов'язок розглядають із філософсько-соціального боку, як основний показник або ключову характеристику людської моралі. Наприклад, саме ця ідея пронизує філософські міркування І. Канта про обов'язок як категоричний імператив морального закону. Усі усвідомлювали, що людина своїм обов'язком пов'язана із законом, але не здогадувалися, що вона підлегла лише власному та не менш загальному законодавству.

Обов'язок, згідно з концепцією І. Канта, – це моральний закон, який вважають людським мотивом. Яким чином закон сам по собі може стати безпосередньо визначальною основою волі, мотивом – це, на думку І. Канта, нерозв'язана для людського розуму проблема. Можна припустити, як саме діє в душі людини цей мотив. Механізм обов'язку – повага до морального закону й гідності людини, оскільки він володіє автономією волі і творить цей закон із себе. Повага до морального закону – моральне відчуття; воно не передує моральному закону та не витікає з нього, а означає, що моральний закон дотримується лише тому, що він – моральний закон. Власне моральний закон і є мотивом, завдяки якому він діє. Поняття «повага» пов'язане з двома такими поняттями, як «необхідність вчинку» і «закон», дає визначення обов'язку. Обов'язок – це необхідність вчинку з поваги до закону [106, с. 162; 175].

Розглядаючи значення обов'язку в цьому контексті, Г. Ф. Шершеневич доходить висновку, що обов'язок – це передусім усвідомлення людиною зв'язаності своєї волі. Людина діє не так, як спонукають її власні інтереси, вона вважає за необхідне обмежити себе в можливому фактичному здійсненні власних інтересів, ураховуючи інтереси інших [466; 480, с. 133]. Науковець доводить, що юридичний обов'язок – це, передусім, свідомість зв'язаності своєї волі. Людина змушена узгоджувати власну поведінку з вимогами, пред'явленими до неї ззовні. Юридично зобов'язаним слід визнати того, до кого звернене веління норм права: людина діє так, як спонукають її власні інтереси, вона вважає за доцільне обмежити себе у фактично можливому здійсненні інтересів через інтереси інших. На волю людини, здатної діяти за спонуканнями своєї природи, впливає чинник, що викликає в

неї усвідомлення своєї зв'язаності, відповідно, основою правового обов'язку, як і суб'єктивного права, є воля, тобто воля пасивного суб'єкта [297; 467].

В. М. Парасюк обґрунтував теоретичну позицію про те, що обов'язок відображає ставлення людини до суспільства, сутність необхідного у відносинах. Обов'язок – це сукупність моральних повинностей людини перед суспільством. Він відображається і ззовні, виконує роль нормативної категорії, яка визначає обов'язки людини перед суспільством і необхідність їх реалізації. Об'єктивна система моральних зобов'язань відображає суспільну необхідність, яка щодо особи виявляється як потреба в моральних вчинках і по суті є зовнішнім боком моральної свідомості. Коли обов'язок постає як моральна потреба, як усвідомлення людиною власних моральних обов'язків перед суспільством, він стає справою його честі. Потреба в здійсненні певних вчинків ґрунтується не лише на почуттях совісті та обов'язку, які відображають внутрішній і зовнішній їх бік, обумовлюється поняттям честі, що слугує внутрішньою моральною категорією, спонукальним мотивом для виконання обов'язку, задоволення потреби в совісті. Дорожити честю, добрим ім'ям – означає ніколи не поступатися своєю совістю, не відступати від своїх внутрішніх переконань, жити за законом совісті [307, с. 66–67]. А. М. Шмат наголошує на тому, що обов'язок – це міра належної поведінки зобов'язаної сторони, яка може полягати в певних діях, або, навпаки, утриманні від певних дій [470, с. 118]. В. М. Харьков доводить, що обов'язок – це захід належної поведінки суб'єкта [450, с. 69]. Натомість Л. В. Белая зауважує, що обов'язок – це категорія етики, що означає ставлення особи до суспільства, інших людей, що виявляється в моральних обов'язках щодо них, у конкретних умовах [32,

с. 95].

Таким чином, обов'язок – це поліаспектна, суб'єктивна категорія, яка містить одночасно ознаки обмеження та відповідальності певної особи. З огляду на запропоновані вченими визначення, обов'язок виражає граничні межі певної діяльності, поведінки, процесу, що має персоніфікований вигляд, тобто здійснюється кимось або чимось, хто володіє характеристиками особи. Причому обов'язок не можна повністю ототожнювати з категорією «обмеження». Вказане слово має тлумачення: утискати, виставляти певні межі чогось [127, с. 169]. Обмежувати означає встановлювати межі, у яких суб'єкт має діяти. У цьому контексті обов'язок є ширшою категорією, адже охоплює обмеження, які мають морально-вольове підґрунтя. Тобто обов'язок – це ті встановлені межі й вимоги, які суб'єкт наслідують добровільно, за власною волею в контексті наявних суспільних відносин.

Щодо правового значення обов'язку, то серед науковців сформовано різні підходи до тлумачення цієї категорії. Вказаний термін вживають у словосполученні «правовий обов'язок» або «юридичний обов'язок», що підкреслює його зв'язок з юридичними правами, існування в контексті правового поля країни тощо. Найчастіше юридичний обов'язок тлумачать як вид і міру належної поведінки суб'єкта правовідносин [438, с. 83]. С. М. Легуша стверджує, що правовий (юридичний) обов'язок – це передбачена нормами права міра необхідної поведінки однієї зі сторін правовідносин, якої вона повинна дотримуватись стосовно іншої уповноваженої сторони [230, с. 28]. На думку О. Ф. Скакун, юридичний обов'язок – це гарантована законом міра суспільно необхідної (корисної) і державно доцільної поведінки особи, об'єктивно обумовлена потребами

існування та розвитку інших осіб, соціальних груп, націй, людства [396, с. 183]. Схожу думку поділяє О. М. Клименко, що вказує: юридичний обов'язок – це гарантована законом міра суспільно необхідної (корисної), державно доцільної поведінки, об'єктивно обумовленої потребами існування та розвитку суспільства, соціальних груп, окремої людини [180, с. 45]. Н. І. Матузова та А. В. Малько зазначають, що обов'язок варто тлумачити як вид і міру державно-доцільної, розумної, корисної, об'єктивно зумовленої поведінки, що покликана вносити порядок та «умиротворення» в життя [38, с. 18; 421, с. 306–307]. С. В. Шестаков обстоює позицію про те, що правовий (юридичний) обов'язок – це об'єктивно необхідна, встановлена законом міра належної поведінки. Сутність обов'язків полягає в тому, що вони покликані бути зворотною стороною суб'єктивного права як стимулювальним засобом. Тобто це – об'єктивно зумовлена та гарантована силою державного примусу міра необхідної, належної поведінки суб'єктів в інтересах держави, суспільства й особистих інтересах громадян [468, с. 24–25].

Попри спільне підґрунтя багатьох позицій науковців з приводу змісту юридичних (правових) обов'язків, існують підходи, відповідно до яких зазначена категорія має дещо іншу сутність. Наприклад, деякі вчені ототожнюють обов'язок не з мірою поведінки, а з поведінкою загалом. Так, О. П. Карманюк доводить, що обов'язок – це необхідна, належна поведінка особи. Правові норми в обов'язках фіксують доцільний, соціально корисний і необхідний варіант поведінки [167, с. 62]. Згідно з позицією В. К. Бабаєва, юридичний обов'язок – необхідна поведінка суб'єкта правовідносин, встановлена для задоволення інтересів носія суб'єктивного права. Юрист підкреслює, що без відповідних юридичних обов'язків суб'єктивне право

перетворюється на фікцію. Юридична обов'язок – це необхідна, належна поведінка. Якщо суб'єктивним правом можна не скористатися, можна від нього відмовитися, то від юридичного обов'язку відмовитися не можна. Юридичний обов'язок, як і суб'єктивне право, також обмежений певними правилами, межами, тобто становить міру. Вимагати виконання обов'язку понад цієї міри – свавілля, порушення законності. За порушення юридичних обов'язків настає юридична відповідальність [155; 425, с. 424].

На думку Т. В. Лісової, юридичний обов'язок – це необхідна, належна поведінка. Якщо суб'єктивним правом можна не скористатися, відмовитися від нього, то від юридичного обов'язку відмовитися не можна. Юридичний обов'язок є найважливішою правовою гарантією здійснення правомочності. Зміст юридичного обов'язку виявляється у двох різновидах: у необхідності вчинювати активні позитивні дії на користь інших учасників правовідносин (управомочених осіб) та в необхідності стримування від дій, заборонених нормами права. Натомість міру дозволеної поведінки вчений поділяє на головні елементи, правомочності – право вимоги, право на власні позитивні дії та домагання [237, с. 106]. У своїй науковій праці А. Р. Мацюк аргументує, що юридичні обов'язки – це встановлені й гарантовані державою вимоги до поведінки людини, офіційно закріплена міра необхідної діяльності в інтересах сторони, якій належить суб'єктивне право [261, с. 80]. Інакше кажучи, продовжує автор, обов'язок є гарантованою законом мірою суспільно необхідної (корисної) і державно доцільної поведінки особи, об'єктивно обумовленої потребами існування та розвитку інших осіб, соціальних груп, націй, людства [7; 261, с. 80].

О. А. Лукашева розглядає обов'язки як об'єктивно необхідну, належну

поведінку людини. На її думку, така об'єктивна необхідність певної поведінки не завжди суб'єктивно усвідомлюється індивідом, а це може призвести до відступу від вимог правової норми. Ось чому обов'язок – це як належна, так і можлива поведінка: людина здійснює свій вибір не лише у сфері юридичних вимог і приписів [292, с. 37]. На цей вибір також можуть впливати й інші норми, які мають антисоціальну спрямованість. У цьому разі обов'язки особи перед державою та суспільством не будуть реалізовані. Таким чином, обов'язок – це можлива поведінка особи, яка передбачає, що за сприятливого та позитивного ставлення реалізація такої поведінки в об'єктивно необхідну, суспільно корисну поведінку настає лише за певних умов, передбачених правовою нормою [292, с. 37]. О. Р. Дашковська доводить, що можливість певної поведінки, яка надається нормами права, може бути втілена в життя не лише через правовідносини. Існує щонайменше два шляхи реалізації норм права [90; 147, с. 333]: 1) реалізація правових норм, що пов'язана з необхідністю для суб'єкта права вступати у відносини з іншими особами, які є носіями прав та обов'язків. Такий шлях реалізації норм права цілковито залежить від волі обох сторін. Регулювання суспільних відносин здійснюється шляхом впливу норм права на поведінку людей через їх усвідомлення й подальше втілення в життя. Поведінка суб'єктів права повинна відповідати вимогам правових норм, усі учасники суспільних відносин у процесі реалізації норм права постають як носії певних прав та обов'язків; 2) безпосереднє використання суб'єктом його прав і виконання ним обов'язків, коли він не повинен вступати у взаємини з іншими учасниками. Наприклад, можливість власника розпоряджатися власним майном, коли всі інші суб'єкти повинні утримуватись від втручання у сферу

його абсолютних майнових прав. Крім того, особиста реалізація норм права, які встановлюють заборони (наприклад, заборона вбивати, грабувати та ін.), також цілком залежить від власне особи: щоб їх виконати, не треба вступати у взаємини з іншими людьми [90; 147, с. 333].

В. М. Кириченко та О. М. Куракін вважають, що юридичні обов'язки – це передбачена правовою нормою і забезпечена можливістю державного примусу міра належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він повинен здійснити в інтересах уповноваженого суб'єкта. Юридичний обов'язок встановлюється як в інтересах уповноваженого суб'єкта, так і в інтересах держави загалом, яка є гарантом їхнього здійснення. На відміну від суб'єктивного права, відмовитися від виконання юридичного обов'язку не можна, адже відмова від виконання або неналежне виконання є підставою для юридичної відповідальності. Залежно від того, який вид поведінки передбачений диспозицією правової норми, юридичні обов'язки поділяються на активні (учинення позитивних дій в інтересах уповноваженого суб'єкта) і пасивні (невчинення заборонних дій). Юридичні обов'язки, як і суб'єктивні права, суворо персоніфіковані, тобто вони адресовані не абстрактній особі чи особам, а покладаються на конкретного суб'єкта чи суб'єктів визначених, конкретних правовідносин. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки тісно пов'язані між собою, вони є взаємозалежними та відповідають один одному [174, с. 158].

Відповідно до ще однієї позиції, юридичний обов'язок варто тлумачити через призму категорії «правова необхідність». На думку С. Ф. Кечек'яна, термін «необхідність» тлумачать як соціальну зв'язаність, якої досягають завдяки правопорядку. З точки зору встановленого державою правопорядку,

обов'язок – це те саме, що й суспільно необхідна поведінка. У цьому контексті йдеться про «правову необхідність, зумовлену природою наявного в державі суспільного й державного устрою, тобто конституційного устрою» [167; 173]. Досліджуючи окреслену проблематику, В. М. Хропанюк наголошує, що юридичний обов'язок – це передбачена і така, що охороняється законодавством, необхідність належної поведінки учасника правових відносин в інтересах уповноваженого суб'єкта (індивіда, організації, держави загалом) [38, с. 18; 453, с. 317]. Дещо інакше тлумачення юридичного обов'язку пропонує Л. А. Гаманюк, який визначає цю категорію як встановлені й гарантовані державою вимоги до поведінки людини, офіційно закріплену міру необхідної діяльності в інтересах сторони, якій належить суб'єктивне право [103, с. 343]. На думку А. О. Храброва, юридичний обов'язок – це зумовлена імперативними приписами, що містяться в нормах права, вимога, необхідність здійснити відповідні дії, яка забезпечена державним примусом. Обов'язок, продовжує науковець, може залишитися невиконаним, але він зберігається, існує і не залежить від волі зобов'язаних суб'єктів. Наявність юридичного (правового) обов'язку зумовлена необхідністю виконувати державою покладені на неї функції управління, підтримки правопорядку, регулювання суспільних відносин. Без наявності обов'язків у фізичних та юридичних осіб та примусу з боку уповноважених державою органів виконувати їх буде неможливо зберегти суспільний устрій [452, с. 23–24].

Окремі вчені розглядають юридичні (правові) обов'язки крізь притаманні цій категорії основні ознаки. Наприклад, Д. Ю. Шпенюк звертає увагу на такі моменти: 1) для реалізації суб'єктивного права майже в усіх

випадках вимагається виконання іншим суб'єктом свого юридичного обов'язку; 2) сутність закріпленого в національному законодавстві та міжнародних актах суб'єктивного права полягає в тому, що держава гарантує власним громадянам, а також іншим легітимним суб'єктам реалізацію своїх природних можливостей, задоволення потреб для збереження нормального (достатнього) життєвого рівня; 3) правова природа юридичного обов'язку полягає в наявності тісного зв'язку із суб'єктивним правом, реалізація якого потребує виконання зобов'язаною стороною певних дій (або утримання від них) для задоволення особистих, суспільних або державних інтересів [417; 471, с. 175].

В. М. Кириченко доводить, що юридичні обов'язки – це передбачені правовою нормою та забезпечені можливістю державного примусу вид і міра належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він повинен здійснити в інтересах уповноваженого суб'єкта. Юридичні обов'язки за своєю структурою передбачають такі варіанти можливої поведінки зобов'язаного суб'єкта: 1) необхідність здійснювати певні дії на користь уповноваженого суб'єкта; 2) зобов'язані утримуватися від здійснення певних дій, що суперечать інтересам інших суб'єктів; 3) вимагати здійснення або нездійснення тих чи інших дій на законні вимоги від інших суб'єктів; 4) нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання передбачених правовою нормою дій або вимог; 5) необхідність не перешкоджати контрагенту користуватися тим благом, на яке він має право [146, с. 201; 174, с. 170]. Водночас характерними ознаками юридичного обов'язку вважають такі: встановлюється як в інтересах уповноваженого суб'єкта (як гарант виконання суб'єктивних прав), так і в інтересах держави

загалом, яка є гарантом їхнього здійснення; окреслений певними правовими нормами, тобто становить міру належної, необхідної поведінки; відмовитися від виконання юридичного обов'язку не можна, тому що це є підставою для юридичної відповідальності, але вимагати виконання обов'язків поза встановленою мірою є порушенням закону [19; 146, с. 201].

В. М. Корельський, В. Д. Перевалов та Т. А. Занфірова, аналізуючи особливості правового обов'язку, дійшли висновку, що цій категорії притаманні такі ознаки: а) це – міра необхідної поведінки, точне визначення того, яким вона має бути. Наявність державного примусу вимагає дотримання цієї міри; б) встановлюється на підставі правових норм (статутний обов'язок) і певних юридичних фактів (обов'язок як елемент змісту правовідношення); в) встановлюється в інтересах уповноваженого суб'єкта: окремої особи, держави чи суспільства; г) обов'язок – це не лише (і не стільки) повинність, а й реальна фактична поведінка зобов'язаної особи; д) у зобов'язаної особи відсутній вибір між виконанням чи невиконанням обов'язку. Невиконання обов'язку є правопорушенням з відповідними правовими наслідками [422, с. 341–342]. Крім того, учені відмічають, що юридичний обов'язок відповідає структурі суб'єктивного права і включає в себе такі складові: необхідність учинення певних дій чи утримання від них; необхідність зобов'язаної особи відреагувати на законні вимоги уповноваженої особи, зверненої до неї; необхідність нести відповідальність за невиконання цих вимог, не заважати контрагенту користуватися тим благом, стосовно якого він має певні права [153, 64; 424, с. 492].

Досить змістовно визначає ознаки юридичного обов'язку В. В. Надьон. Зокрема, у своєму науковому дослідженні науковець наводить такі

ознаки [272]:

1. Обов'язок є однією зі складових об'єктивного (позитивного) права. Зовнішньою формою закріплення суб'єктивного обов'язку як частини об'єктивного права є такі джерела, як нормативно-правовий акт, правовий звичай і договір [272].

2. Підставою виникнення, зміни та припинення суб'єктивного обов'язку слугують: норми права, юридичний факт, рішення суду (ст. 11 ЦК України). Конкретна життєва обставина, з якою право пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин, запускає весь юридичний механізм покладання на суб'єкта відповідного обов'язку, що є вихідною точкою їх виникнення [272].

3. Обов'язок виникає у зв'язку з індивідуалізацією (конкретизацією), вольовою та свідомою діяльністю суб'єктів правовідносин. Конкретність суб'єктивного обов'язку передбачає певного суб'єкта, який наділений правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю. Обов'язки мають суб'єктивний характер, тобто покладаються на певних осіб та певною мірою залежать від їх волі та свідомості, виявляються в плані їх реалізації. Воля учасника правових відносин полягає в меті, інтересі, характері вчинених дій або вияві його бездіяльності [272; 360, с. 35].

4. Обов'язок відтворює належну поведінку суб'єктів правовідносин. Ця ознака передусім відрізняє суб'єктивний обов'язок від суб'єктивного права. Належна поведінка характеризує сутність обов'язку, слугуючи таким чином її системоутворювальною ланкою. Тому категорія належної поведінки пріоритетна в розумінні обов'язку [272].

5. Обов'язок означений необхідною поведінкою суб'єктів

правовідносин. Необхідність відображає об'єктивно обумовлену неминучість, вимушеність, обов'язковість для кожної людини перебувати в чіткій відповідності із закономірностями розвитку навколишньої дійсності, вимогами правових, моральних та інших соціальних норм узгоджувати особисті бажання та прагнення з інтересами суспільства, у якому вона живе, підпорядковуватись голосу розуму, громадянської совісті, справедливості тощо [259, с. 273; 272].

6. Обов'язок є певною мірою поведінки. Саме на певну встановлену поведінку покликаний орієнтуватися суб'єкт обов'язку, щоб його дії мали необхідний характер. Межа допустимої та неприпустимої поведінки окреслюється обов'язком. Причому обов'язок не має безпосередньої дії. Для його здійснення мало прийняття загальної правової норми, необхідно гранично чітко конкретизувати власне обов'язок, визначити умови та механізм виконання [272].

7. Наявність обов'язку (збалансованість прав та обов'язків) входить до групи формальної рівності. Збалансованість прав та обов'язків має об'єктивний і взаємообумовлений соціальний характер, що впливає з істотного, причиново-наслідкового, необхідного зв'язку (взаємозв'язку, взаємопов'язаності) суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, носіями яких є учасники (суб'єкти) цих відносин.

8. Виконання обов'язків забезпечується не лише умовами договору, а й за потреби – державою. Так, наприклад, у разі невиконання або неналежного виконання умов договору зобов'язаною особою уповноважений має право застосувати засоби самозахисту, а в разі неможливості захистити самостійно свої права – звернутися до суду за захистом свого порушеного права (ст. 16

ЦК України).

9. Застосування релевантності (за потреби) конкретними суб'єктами.

10. Обов'язок забезпечує інтереси уповноваженої та зобов'язаної особи [272].

Отже, консолідуючи наукові підходи, можна констатувати, що обов'язок – це не менш важлива та широка за змістом категорія, ніж право, у значенні суб'єктивної юридичної можливості. Як і права, обов'язки характеризують юридичний статус певної особи; визначаються та закріплюються в положеннях нормативно-правових актів; їх існування та необхідність реалізації гарантується державою. Крім того, не має, на наш погляд, принципової різниці щодо того, як визначати обов'язок: як вимогу, міру, або ж як безпосередню поведінку. У будь-якому разі ця категорія формує правовий стандарт існування суб'єкта в правовій системі та суспільстві. Цей стандарт призначений для виховання суб'єкта, утвердження в його свідомості ідеї про те, що використання суб'єктивного права не може порушувати права інших осіб, а також наявності відповідальності за нехтування цим правилом.

Ураховуючи викладене, обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту – це визначена та закріплена в положеннях нормативно-правових актів, гарантована державою у формі юридичної відповідальності вимога щодо міри необхідної поведінки досліджуваної категорії працівників.

Однак якщо права біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту, чітко окреслені на рівні міжнародного та національного законодавства, то чіткого переліку обов'язків практично немає. Наприклад,

якщо брати до уваги положення Конвенції ООН про статус біженців від 28 липня 1951 року, то про обов'язки цієї категорії суб'єктів йдеться лише в ст. 2, відповідно до якої в кожного біженця є зобов'язання перед країною, у якій він знаходиться, згідно з якими, зокрема, він повинен дотримуватися законів та розпоряджень цієї країни, а також заходів, які застосовуються для підтримання громадського порядку [197]. Тобто, відповідно до наведеного міжнародного документа, одним з основних обов'язків біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, є обов'язок-вимога щодо неухильного дотримання та слідування нормам законів країни, у якій біженцям надано притулок, зокрема законодавства України. Цей обов'язок одночасно передбачає ще одну вимогу, пов'язану з необхідністю підтримки та неперешкоджання забезпеченню (у міру своїх юридичних можливостей) правового порядку в державі.

Конституційні норми, а також положення деяких цільових законодавчих актів є не більш широкими ніж статті Конвенції в питаннях визначення обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Загалом конституційні положення включають в себе лише 4 статті присвячених правовим обов'язкам, з яких лише 2 належать до вказаної категорії суб'єктів. Так, відповідно до статей 66 та 68 Конституції України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки; кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [201].

Наведені обов'язки в окремій частині дублюються в Законі України

«Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року № 3773-VI. Цей нормативний акт також можна вважати юридичним джерелом регулювання статусу досліджуваної в підрозділі категорії осіб, адже вони за своєю суттю є громадянами інших держав.

У ст. 3 Закону зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами. Іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства й держави [349].

Наведені конституційні та законодавчі положення у сфері регулювання правового статусу іноземців дають змогу виокремити основні загальнодержавні обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту [70], зокрема:

- обов'язок нести визначену законодавством відповідальність за вчинення протиправних дій, які порушують законодавство України;
- обов'язок поважати, не вдаватися до посягань на права, свободи, честь, гідність і законні інтереси інших людей, а також громадян України;
- обов'язок поважати культурно-соціальні та природні особливості життя населення України.

Варто зауважити, що наведені обов'язки прямо не закріплено в нормах Конституції та інших актів законодавства України. Однак, на наш погляд, саме так варто розглядати загальнонаціональні обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, адже саме в них

виражається місце цієї категорії осіб у національній системі права та правовідносинах.

Слід зауважити, що існує низка спеціальних правових обов'язків, які характеризують здебільшого процедурні аспекти взаємовідносин біженців та осіб, що потребують додаткового чи тимчасового захисту, з українською державою. Причому обов'язки біженців, осіб, що потребують додаткового чи тимчасового захисту, як і права цих суб'єктів, різняться залежно від специфіки їх правового статусу.

Наприклад, безпосередньо на біженців та осіб, що потребують додаткового захисту, покладається два види правових обов'язків. Перші пов'язані з процесом оформлення документів для вирішення питання щодо визнання суб'єкта біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту. Відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, за визначених обставин вказані суб'єкти зобов'язані:

1) подати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, відомості, необхідні для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;

2) відбути до визначеного місця тимчасового проживання в разі одержання направлення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

3) проходити медичне обстеження на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб,

які потребують додаткового або тимчасового захисту;

4) з'являтися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, у визначений ним строк;

5) повідомляти центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, про свої поїздки за межі адміністративно-територіальної одиниці України, на території якої вона проживає [334].

Наведені обов'язки засвідчують вимоги, які держава висуває до біженців та осіб, що потребують додаткового захисту, стосовно їх поведінки під час реалізації адміністративної процедури юридично-документарного оформлення законного статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Відмінністю наведених обов'язків є те, що вони покладаються на зазначених суб'єктів у той момент, коли особа звертається до уповноважених державних органів про надання їй статусу біженця чи додаткового захисту та щодо неї приймається рішення про початок адміністративної процедури з юридичного оформлення запитуваного статусу.

Інший масив обов'язків виникає тоді, коли уповноважений державний орган приймає рішення про надання відповідній особі статусу біженця або додаткового захисту. Відповідно до ст. 16 Закону, така особа зобов'язана:

1) повідомляти протягом десяти робочих днів центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, про зміну прізвища, складу сім'ї, сімейного стану, місця проживання, набуття громадянства України або іншої держави, надання притулку або дозволу на постійне

проживання в іншій державі;

2) знятися з обліку та стати на облік центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за новим місцем проживання в разі зміни місця проживання та переїзду до адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюється повноваження іншого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

3) по-третє, проходити щорічну перереєстрацію у строки, встановлені центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за місцем проживання. Порядок перереєстрації біженців або осіб, які потребують додаткового захисту, встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [334].

Отже, обов'язки, передбачені в ст. 13, 15 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, мають особливий характер передусім через особливості свого виникнення. Так, якщо правові обов'язки викладені в міжнародних актах, Конституції та законодавчих актах, що стосуються всіх без винятку іноземців, існують апріорі та є в будь-якому випадку частиною правового статусу досліджуваної категорії суб'єктів, то обов'язки спеціальні, визначені в ст. 13 та 15 цільового Закону, виникають у зв'язку з конкретними юридичними фактами.

Схожі характеристики мають обов'язки, які висувають до осіб, що

потребують тимчасового захисту. Юридичним фактом за цих обставин є момент надання відповідному суб'єкту тимчасового захисту, тобто фактичного включення в його правовий статус додаткових юридичних можливостей. За цих обставин особа, якій надано тимчасовий захист, зобов'язана:

- 1) дотримуватися вимог Конституції та законів України;
- 2) подати всі наявні документи й достовірну інформацію про себе;
- 3) пройти ідентифікацію особи в разі відсутності документів, що посвідчують особу, або в разі пред'явлення фальшивого документа;
- 4) пройти реєстрацію та обов'язкове медичне обстеження;
- 5) виконувати інші зобов'язання нарівні з іноземцями й особами без громадянства, які на законних підставах тимчасово перебувають в Україні [334].

Таким чином, обов'язки осіб, яким надано тимчасовий захист, мають дещо усічений характер, що пов'язано з особливим, відмінним характером правового статусу вказаних суб'єктів. Крім того, слід зауважити, що спеціальні обов'язки в окремій частині дублюють загальні або ж загальнодержавні вимоги до біженців та осіб, які потребують тимчасового й додаткового захисту.

На сьогодні в міжнародних і національних нормативно-правових актах містяться норми, зміст яких дає змогу виокремити ключові вимоги, щодо діяльності біженців та осіб, які потребують тимчасового й додаткового захисту, з реалізації наданих їм прав. На підставі проведеного аналізу можна виокремити три ключові групи обов'язків, а саме:

- 1) загальноюридичні (закріплені в нормах міжнародних документів) –

обов'язок неухильного дотримання та слідування нормам законодавства країни, у якій біженець або особа, що потребує додаткового або тимчасового захисту, перебуває; обов'язок підтримки та неперешкоджання забезпеченню правопорядку в державі перебування;

2) загальнодержавні обов'язки (містяться в нормах Конституції та положеннях чинного законодавства, яке регламентує правовий статус іноземців) – обов'язок нести визначену законодавством відповідальність за вчинення правопорушень; поважати та не посягати на права, свободи, честь, гідність і законні інтересів інших людей, громадян України; поважати культурно-соціальні та природні аспекти життєдіяльності населення нашої країни;

3) спеціальні – обов'язки, які передбачено статтями розділу III та IV Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI – обов'язки, які покладаються на біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за наявності, встановлених нормативною базою юридичних фактів.

Отже, можна констатувати наявність законодавчої прогалини, що виявляється в тому, що в спеціальній нормативно-правовій базі, яка регламентує правовий статус біженців та осіб, котрі потребують тимчасового або додаткового захисту, належним чином не визначені всі групи прав та обов'язків цієї категорії суб'єктів. Так, на сьогодні законодавець приділив увагу виключно спеціальним правам та обов'язкам, пов'язаним з адміністративно-правовими моментами механізму регулювання юридичного статусу біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту.

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне переглянути положення розділу III Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI. Зокрема, його варто об'єднати з наступним підрозділом для викладення в єдиній частині нормативного акта особливостей юридичного статусу всіх категорій суб'єктів, які користуються захистом в нашій країні, тобто біженців, осіб, до яких застосовано додатковий захист, а також осіб, до яких застосовано тимчасовий захист. У положеннях цього розділу варто закріпити статтю, у якій слід викласти всі групи окреслених у роботі прав та обов'язків визначених категорій суб'єктів. Такий підхід, суттєво вдосконалив і надасть більш прийнятної структури Закону, а також дозволить підвищити якість правового регулювання юридичного статусу й діяльності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

2.3. Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Одним з основних факторів, який тримає кожного суб'єкта права в межах, визначених його правовим статусом, та не дає йому вдаватися до свавілля, порушувати законні права, свободи й інтереси інших учасників правовідносин, є юридична відповідальність. Цей важливий юридичний інститут має різні вектори розвитку та вияву, а інтенсивність і форми його використання є показником демократичності держави та державної влади. Крім того, ключовою метою права є впорядкування суспільних відносин, що охоплює можливість застосування примусових заходів до порушників

належного правового режиму.

У сфері суспільних відносин, де безпосередніми учасниками є біженці та особи, які потребують тимчасового або додаткового захисту, варто розуміти, що подібні суб'єкти не є громадянами України та досить часто не мають з населенням нашої держави спільних етнічних, культурних, а подекуди й психологічно-соціальних, зв'язків. Через це вказана категорія осіб може порушувати наявні нормативні закономірності функціонування нашої країни. Унаслідок цього, а також загальної специфіки свого правового становища вказані суб'єкти відповідають перед українською державою на особливих умовах, які є предметом представленого підрозділу наукової роботи.

У межах виокремлення суттєвих ознак юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, варто наголосити на складності проблеми відповідальності в праві загалом. Її особливість прямо корелюється з полізмістовністю питання відповідальності та природою цієї категорії, відбиток якої можна знайти також у науках соціальних, мовознавчих, філософських тощо.

Слово «відповідальність» має іншомовне походження. Зокрема, англійський термін «responsibility» означає «бути відповідальним, зробити що-небудь без чужої підказки»; французьке поняття «responsabilite» тлумачать як «обов'язок», «необхідність спокутувати провину, виконати свій обов'язок, договір» [492, с. 722; 494]. У сучасних словниках поняття «відповідальність» має низку інтерпретацій, а саме: покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, дії; серйозність, важливість справи, моменту; обов'язкову поруку під страхом відповіді, стягнення; необхідність давати звіт собі у своїх

діях, вчинках; обов'язок відповідати за власні дії, вчинки, бути відповідальним за них та їх наслідки [4, с. 740; 402, с. 177].

Варто також звернути увагу на філософські витоки проблеми відповідальності, що сягають античних часів. Так, наприклад, праці Демокріта, Софокла, Платона, Арістотеля та інших мислителів дають нам змогу розуміти відповідальність через призму відносин держави, людини та суспільства загалом. Демокрит розумів відповідальність як внутрішню якість людини та зовнішній вплив суспільства та її волю [94, с. 11]. Сократ зазначав, що ніхто не може залишитися безкарним за свої проступки [315, с. 315]. Він пояснював це тим, що кожному проступку людини слід надати моральну оцінку. Арістотель виокремлював такі дві ключові риси в поведінці людини: здатність відрізнити добро від зла та вчиняти дії відповідно до морально-правових принципів. З огляду на це тлумачення, він розумів поняття «відповідальність» крізь призму морально-етичних норм, які діяли в суспільстві. Особливу увагу він приділяв поведінці особи, удосконаленню людини, справедливості поступку й відповідальності [254].

Науковці більш пізніх філософських теорій, зокрема І. Кант, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, розвивали ідею взаємної відповідальності держави й особи як основи правової держави. Вони бачили межу відповідальності в реалізації права потерпілої сторони огородити себе від дій порушника [166]. Особливої суспільної значущості поняттю відповідальності надавав Д. Фельдштейн. Він розумів соціальну відповідальність як складну інтегральну якість особистості, що виражається в глибокому взаємозв'язку об'єктивної необхідності виконання суспільних норм, внутрішньої готовності нести відповідальність за себе і за інших та активної реалізації цієї готовності в

будь-яких життєвих ситуаціях. Причому, на думку дослідника, йдеться про «особливе розуміння соціальної відповідальності – відповідальності не просто за себе, а за себе в спільній справі, відповідальності за цю спільну справу і за інших людей, у контексті актуалізації себе в інших, коли людське “Я” зовсім не розчиняється в системі взаємозв’язків людей у суспільстві, а навпаки, знаходить і виявляє в ньому сили своєї дії. Ідеться не про “відповідальність-необхідність”, “відповідальність-борг”, а про “відповідальність-потребу”, що є головним критерієм зрілості особистості» [95; 443, с. 28].

Зміст відповідальності у філософському контексті неодноразово досліджували представники сучасної науки. Так, І. Т. Фролов та А. А. Гусейнов пишуть, що категорія відповідальності охоплює філософську та соціологічну проблему співвідношення здатності та можливості людини бути суб’єктом власних дій та більш конкретні питання щодо здатності людини свідомо (добровільно) виконувати певні вимоги, передусім поставлені перед нею завдання; здійснювати правильний моральний вибір; досягати певного результату, а також пов’язані з цим питання правоти й винуватості людини, можливості схвалення або засудження її вчинків, винагородження або покарання [444, с. 403]. На думку філософів, відповідальність – категорія етики та права, яка відображає особливе соціальне та морально-правове ставлення особи до інших людей, суспільства (людства загалом), яке означене виконанням свого морального обов’язку та правових норм [444, с. 403]. Л. Ф. Ільчєв та інші автори «Філософського енциклопедичного словника» розуміють відповідальність як філософсько-соціологічне поняття, що відображає об’єктивний, історично конкретний

характер взаємовідносин між особистістю, колективом, суспільством з огляду на свідоме здійснення пред'явлених до них взаємних вимог. В індивіда відповідальність формується як результат тих зовнішніх вимог, які до нього пред'являє суспільство, клас, певний колектив. Унаслідок сприйняття індивідом вони стають внутрішньою основою мотивації його відповідальної поведінки, регулятором якої слугує совість [390, с. 73–74; 445, с. 468].

Варті уваги дослідження Ф. Хайдера, який вважає критерієм відповідальності здатність протистояти провокуючим обставинам, розмежовує прямі наслідки дії та ненавмисні, але передбачувані. Він виокремлює такі стадії відповідальності: генералізована відповідальність, коли особистість відповідальна за будь-які наслідки таких дій, у яких вона брала участь або з якими була пов'язана яким-небудь чином; власна відповідальність, де індивід відповідальний лише за те, що ним безпосередньо зроблено, незалежно від результату (випадкового, умисного чи передбачуваного); диференційована відповідальність, за якої суб'єкт відповідає за будь-який передбачуваний результат дії, незалежно від того, був він умисний чи ні; усвідомлювана відповідальність, коли особистість відповідальна не лише за свої наміри та наслідки їх реалізації, а й за значення, яке вона надає зовнішнім факторам і які внаслідок цього так чи інакше впливають на результат дії; повна відповідальність, за якої індивід відповідає за хід, результати й наслідки дії, якими б не були умови її протікання [309; 384, с. 346].

Отже, відповідальність – це соціальне явище, яке схоже на категорію обов'язку, адже містить певну вимогу. Ця вимога пов'язана з наявністю

зовнішньо створеного стандарту поведінки, який формується в колективі, суспільстві або державі; внутрішнього усвідомлення кожною окремою особою необхідності дотримання цього стандарту поведінки, а також критичної, пропорційної реакції колективу, суспільства або держави на недотримання та порушення особою цього стандарту. Таким чином, відповідальність має зовнішні та внутрішні аспекти, де одним з ключових є наявність конфлікту між діями особи та вимогами соціальної групи. Причому у філософському трактуванні можна простежити домінування як соціальної, так і психологічної сторони відповідальності, де з одного боку, йдеться про взаємовідносини особи та соціуму, а з іншого – про суб'єктивне усвідомлення своєї цінності й ролі; передбачення наслідків вибору рішення; критичність і постійний контроль за своїми діями, нагляд за їх наслідками для інших; самооцінку; готовність відповідати за власні вчинки тощо [116, с. 29].

Водночас існують наукові трактування, що об'єктивно тяжіють до визначення відповідальності з боку лише її зовнішніх або виключно внутрішніх ознак. Наприклад, у соціології, відповідальність пов'язують з такою категорією, як просоціальна поведінка, у якій закладено будь-які дії, спрямовані на благополуччя інших людей [220; 419]. Відповідальність трактують як відповідність моральної діяльності особистості її зобов'язанню, розглянута з огляду на можливості цієї особистості [30; 399, с. 229]. Аналізуючи питання відповідальності в цьому контексті, А. В. Немчинінов вказує, що це – системна особистісна якість, яка є результатом відображення об'єктивно необхідних відносин людини в суспільстві, що характеризує зобов'язаність людини свідомо виконувати вимоги відповідно до морального

обов'язку, спеціальних норм і відповідати за власні дії перед собою, іншими людьми, колективом і суспільством [279, с. 28–29. Т. О. Чепульченко у своєму дослідженні, присвяченому поняттю та сутності соціальної відповідальності, пише, що вона (соціальна відповідальність) є найважливішим елементом взаємозв'язку особи й суспільства, адже здійснює функцію регуляції поведінки індивіда відповідно до вимог суспільства [458]. М. І. Панов, В. О. Лозовой, О. А. Стасевська визначають відповідальність як зіставлення поведінки, дій, результатів вчинку людини зі змістом моральних норм, з урахуванням об'єктивних обставин і можливостей їх виконання [140, с. 89].

С. М. Шишкін вважає, що соціальною відповідальністю бізнесу можна вважати обов'язок суб'єктів підприємницької діяльності здійснювати таку діяльність не лише не порушуючи інтереси суспільства і контрагентів, а й беручи участь у розв'язанні суспільних (публічних) проблем. Соціальна відповідальність бізнесу в цьому контексті – це позитивна відповідальність господарюючих суб'єктів. Крім того, це реальне втілення принципу партнерства в підприємницьких відносинах не лише за горизонталлю, а й за вертикаллю. Принцип партнерства господарюючих суб'єктів як принцип підприємницького права передбачає ділове співробітництво цих суб'єктів, їхнє сприяння один одному у виконанні зобов'язань [33; 469, с. 127–128]. А. М. Колот пише, що соціальна відповідальність людини – це наявність у структурі її особистісного потенціалу таких цінностей, як совість, довіра, толерантність, чесність, співучасть, обов'язковість, співчуття, почуття справедливості, правдивість, любов до ближнього, доброта та виявлення їх у соціально відповідальній поведінці [409, с. 20].

О. О. Охріменко та Т. В. Іванова переконливо доводять, що соціальна відповідальність – це соціальне явище, що становить добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин приписів, соціальних норм, а в разі їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами [301, с. 10]. Соціальна відповідальність, слушно підкреслюють учені, – це волевиявлення, яке визначається певною поведінкою щодо дотримання усвідомлених обмежень і соціальних норм, гарантує безпеку та прогресивний розвиток, забезпечує узгодження інтересів суб'єктів, задіяних у суспільних відносинах та управлінні ними. Соціальна відповідальність багатоаспектна й багаторівнева. Вона виявляється на особистісному (індивідуальному) рівні через ступінь громадянської зрілості особистості та є базовою для інших рівнів. Від світосприйняття та усвідомлення людиною своєї значущості у світових перетвореннях, від її прагнення до перетворень у всіх сферах своєї життєдіяльності залежать її вияви на інших рівнях. На груповому рівні соціальна відповідальність визначається як корпоративна соціальна відповідальність; на суспільному – вона передбачає соціальну відповідальність суспільства за гідний рівень життя нинішнього та майбутнього поколінь; на державному – визначає кращі шляхи досягнення сталого соціального й людського розвитку. На глобальному рівні соціальна відповідальність окреслює пріоритети світового розвитку, людської цивілізації завдяки міжнародним домовленостям щодо запровадження сталого розвитку [301, с. 11].

У психології, переважно західній, відповідальність вивчали не як цілісне явище, а в окремих її формах вияву або аспектах, що операціоналізуються в

тестах або експериментальних схемах. Зокрема, однією з таких форм відповідальності є соціальна відповідальність – схильність людини поводитися відповідно до інтересів інших людей і соціального цілого, а не в егоїстичних інтересах, дотримуватися прийнятих норм і виконувати рольові обов'язки [248]. Натомість у літературі з психологічної науки відповідальність тлумачать як внутрішню саморегуляцію та самодетермінацію зрілої особистості, що опосередковані ціннісними орієнтаціями, які виявляються в усвідомленні людиною причин здійснюваних вчинків, їхніх наслідків та в контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті [177, с. 78–79; 364, с. 60].

Отже, узагальнюючи наведені вище підходи до розуміння терміна «відповідальність», можемо констатувати, що ця категорія нерозривно пов'язана із взаємодією особи та суспільства. Причому ми вважаємо недоцільним розподіляти відповідальність як модель суб'єктивних міркувань особи, побудови її внутрішніх цінностей, а також відповідальність у значенні обов'язку людини дотримуватися соціальних вимог. Обидва боки наведеної категорії визначають її внутрішню сутність, адже забезпечити слідування особи певним нормативним правилам неможливо поза її особистісними усвідомленнями про необхідність і правильність такої поведінки. Звідси випливає, що відповідальність в її класичному вигляді, а також усі похідні від неї різновиди, зокрема юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту, – це, передусім, суспільно-психологічна категорія, яка наділена суб'єктивними й об'єктивними особливостями одночасно [71; 74].

Інтенсивність розвитку права як основного регулятора суспільних відносин зумовила зміну формату відповідальності, додавши в її зміст юридичний аспект. Проте сьогодні не існує найбільш правильного, такого, який задовольняє всіх представників юридичної науки, підходу до визначення юридичної відповідальності, тим паче юридичної відповідальності окремих суб'єктів права, зокрема біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Серед усього масиву підходів до визначення юридичної відповідальності можна виокремити декілька груп схожих за змістом тлумачень. Наприклад, одна група вчених пов'язує юридичну відповідальність з неухильним дотриманням правових обов'язків. Так, С. С. Алексєєв юридичну відповідальність тлумачить у позитивному аспекті, оскільки вона передбачає суворе виконання обов'язків або осмислення особою власного обов'язку перед суспільством, усвідомлення в контексті цього обов'язку змісту і значення власних дій [10; 204]. З цього приводу слушно висловила Л. А. Морозова, зауваживши, що юридична відповідальність є свідомим виконанням людиною різноманітних обов'язків (юридичних, моральних та ін.), розумінням свого обов'язку перед оточуючими [268, с. 336]. На думку М. Д. Шаргородського, юридичною відповідальністю є правовий обов'язок, який обумовлений людською поведінкою та свободою вибору, що визначає можливість впливу на свідомі вчинки людини в бажаному для суспільства напрямі [462, с. 46]. Натомість Н. В. Іванчук вказує, що відповідальність безпосередньо пов'язана з правами й обов'язками громадян щодо виконання взаємно прийнятих зобов'язань різними суб'єктами, з рівнем розвитку правосвідомості, правової культури

громадян у суспільстві, тобто це – «певна міра свободи» [161, с. 10].

С. А. Васильєва переконливо доводить, що в юридичному контексті відповідальність – це передбачене нормами прав застосування, що реалізовується в правовідносинах, до правопорушника заходів державного примусу уповноваженими на те державними органами за вчинене правопорушення, пов'язане з осудом правопорушника і вчиненого ним діяння з боку суспільства та держави, такого, що тягне негативні для правопорушника наслідки особистого, майнового або організаційного характеру. Ключовими ознаками цієї наукової категорії, на переконання С. В. Васильєвої, є те, що вона [84]: по-перше, пов'язана з осудом поведінки правопорушника з боку суспільства й держави. У межах відповідальності перед державою особа несе й етичну відповідальність перед суспільством, яка виявляється в суспільному осуді; по-друге, юридична відповідальність спирається на державний примус. Причому юридичну відповідальність не можна зводити до державного примусу, як і державний примус – до юридичної відповідальності; по-третє, юридична відповідальність виражається в обов'язку особи зазнати певних позбавлень – втрату конкретних благ особистого (наприклад, позбавлення волі), організаційного (позбавлення посади) і майнового характеру (конфіскація майна, штраф) за свою провину, тобто нести покарання, яке є новим, додатковим юридичним обов'язком, якого не існувало до здійснення правопорушення; по-четверте, вона настає лише за вчинене правопорушення в разі встановлення складу правопорушення; по-п'яте, здійснюється компетентним органом чітко відповідно до закону, а саме із санкціями норм права, якими встановлюється вигляд і міра позбавлень; по-шосте, здійснюється під час правозастосовної

діяльності за дотримання певного процедурно-процесуального порядку та форм, встановлених законом. Поза процесуальною формою юридична відповідальність є неможливою [84].

Згідно з позицією О. Ф. Черданцева, відповідальність – це обов'язок особи, яка вчинила правопорушення, понести несприятливі наслідки (позбавлення). Відповідальність постає як зустрічна міра, покладена з боку держави або потерпілого за допомогою держави на правопорушника. Реалізація цього заходу не залежить від бажання або небажання правопорушника. Вона полягає в позбавленні якихось прав або в покладанні додаткових обов'язків [459, с. 316]. Юридична відповідальність, вказують О. С. Семерак та І. О. Семерак, – це вид соціальної відповідальності, що полягає в застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених санкціями правових норм. Єдиною підставою для юридичної відповідальності є склад правопорушення. Якщо поведінка суб'єкта не має ознак правопорушення, то ця особа не підлягає юридичній відповідальності. Найбільш поширеною в науковій літературі є класифікація юридичної відповідальності на підставі належності до правової галузі та водночас виду правопорушення, з яким вона пов'язана. У цьому контексті виокремлюють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільну й дисциплінарну [388].

Відповідно до переконань С. М. Братуся, юридична відповідальність – це фактично те саме, що обов'язок, який, однак, виконують з огляду на державний примус або прирівняний до нього громадський примус. Оскільки йдеться про стан особи, до якої застосовують відповідальність, останню можна визначити як стан примусу до виконання обов'язку. Таким чином,

відповідальність у вказаному контексті (тобто тоді, коли обов'язок може бути виконаний у натурі) – не якісь нові правовідносини, адже залишаються ті самі правовідносини, той самий обов'язок, котрий існував і раніше. У разі ухилення зобов'язаної особи від виконання обов'язку або яких-небудь з її боку заперечень, спір вирішується судом або іншим компетентним юрисдикційним органом, що зв'язано з появою, рухом і припиненням процесуальних правовідносин. У результаті такого розгляду з'ясовують істину і, якщо обов'язок дійсно не виконаний, виносять власне рішення, яке забезпечує його виконання державним примусом [78, с. 30; 165].

О. Г. Мурашин та М. С. Кельман розуміють відповідальність як абсолютне відношення, яке передбачає добросовісне виконання власних обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою, тобто відповідальне ставлення до виконання обов'язку [171, с. 324; 320]. Варта уваги точка зору А. В. Матіоса, який зазначає, що як правова якість суб'єктів правовідносин відповідальність становить суб'єктивний юридичний обов'язок осіб, винних у порушенні встановлених правовими нормами правил поведінки, відшкодувати заподіяні суспільним відносинам збитки та зазнати заходів юридичного стягнення відповідно до чинного законодавства [256, с. 12].

Окрему систему наукових тлумачень становлять визначення, у межах яких юридичну відповідальність ототожнюють з примусом. Наприклад, О. Ф. Скакун вважає, що юридична відповідальність – це передбачені законом вид і міра державно-примусового зізнання особою втрат благ особистого, організаційного та майнового характеру за вчинене правопорушення [396, с. 464]. На думку А. С. Піголкіна, юридична

відповідальність – це вид державного примусу, що пов'язаний з державним осудженням винних протиправних діянь, які є небезпечними і шкідливими для держави та з якими провадять боротьбу шляхом застосування примусових заходів [314; 423, с. 535]. О. Б. Сердюк вказує, що відповідальність є примусом у вигляді санкції, яка застосовується до правопорушника у вигляді покладення на нього додаткових обов'язків, позбавлення належних йому прав або несприятливих наслідків [390, с. 54]. Водночас О. С. Іоффе стверджує, що юридична відповідальність – це захід державного примусу, який ґрунтується на юридичному та громадському осудженні поведінки правопорушника і виявляється у встановленні для нього певних негативних наслідків у вигляді обмежень особистого чи майнового характеру [158].

Загальними ознаками юридичної відповідальності як форми державно-правового примусу, на думку Л. І. Каленіченка, слід визнати такі: 1) державно-правовий характер; 2) є однією з форм правового впливу на суспільні відносини (здійснює інформаційно-психологічний, виховний, соціальний вплив на свідомість і поведінку суб'єктів права); 3) є формою вираження способів правового регулювання, що застосовується у зв'язку з неправомірною поведінкою, а також з метою попередження, запобігання порушенню вимог норм права, відновлення порушених прав і свобод; 4) застосовується з метою захисту прав і законних інтересів особи, суспільства, держави в чітко визначених законодавством випадках (наявності відповідної фактичної підстави), лише в тій формі, порядку й умовах, які передбачені чинною системою нормативно-правових приписів держави; 5) реалізується через правозастосовну діяльність держави [163].

Відповідно до ще однієї наукової позиції, юридичну відповідальність слід тлумачити у двох аспектах. Таку позицію підтримують В. І. Ряшко та Ю. А. Ведерніков. Вони виокремлюють юридичну відповідальність позитивну (перспективну, або заохочувальну) – передбачає заохочення за виконання корисних для суспільства та держави варіантів поведінки, а також негативну (ретроспективну, або охоронну) – покарання за правопорушення [86; 383]. Таку саму позицію підтримує А. Й. Іванський, який зауважує, що позитивну відповідальність розглядають як відповідальність особи за виконання нею своїх обов’язків; свідому й активну діяльність суб’єктів. Позитивну відповідальність сприймають як добровільне виконання покладених обов’язків, таку, що стимулює правомірну поведінку членів суспільства та фактично сприяє державі в дотриманні цілей її існування. Позитивній відповідальності протистоїть негативна (ретроспективна) юридична відповідальність як урегульований законодавством обов’язок суб’єкта звітувати за власні дії, невиконання обов’язків, здійснення правопорушення; негативна оцінка й негативні наслідки як результат неправомірної поведінки громадянина. Негативна юридична відповідальність – це нормативний, формально визначений, забезпечений державним примусом юридичний обов’язок, що випливає з правової норми і правопорушення, реалізується в конкретних охоронних правовідносинах відповідальності у вигляді засудження та зазнання несприятливих наслідків майнового й особистого немайнового характеру [157; 159, с. 28–29; 231, с. 144].

Отже, аналіз наведених наукових позицій дав змогу сформулювати декілька висновків з приводу змісту та значення юридичної відповідальності

загалом, а також безпосередньо юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а саме:

– по-перше, юридична відповідальність за своє суттю є відгалуженням відповідальності як явища соціально-психологічного, зміст якого обтяжено правовим аспектом. Інакше кажучи, таке явище наявне не лише в суспільно-психологічному вимірі, а й у юридичному;

– по-друге, юридична відповідальність загалом, а також механізм її реалізації регламентовані широким масивом правових норм, у зв'язку з чим можна констатувати існування окремого інституту юридичної відповідальності в праві;

– по-третє, дія інституту юридичної відповідальності прямо пов'язана з правильністю здійснення суб'єктами права покладених на них обов'язків;

– по-четверте, механізм юридичної відповідальності передбачає застосування визначених законодавством України заходів і засобів не лише суто виховного, а й державно-примусового характеру;

– по-п'яте, юридична відповідальність має складний зміст; система норм, які встановлюють сутність і порядок застосування адміністративної відповідальності, регулює суспільні відносини різного змісту, що слугують предметом різних галузей права, у зв'язку з чим існує багато різновидів юридичної відповідальності.

Отже, ураховуючи різні наукові підходи до визначення змісту юридичної відповідальності як загальноправового явища, а також викладені вище основні ознаки цієї категорії, ми побудували підхід щодо тлумачення юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Причому, на наш погляд, юридичну відповідальність не

можна трактувати як явище статичне, наприклад, стан додержання обов'язків, систему владно-примусового інструментарію, безпосередньо обов'язки тощо. У цьому разі досліджувана категорія включає всі вказані моменти, ґрунтується на їх сутності, але не пов'язана з жодним безпосередньо. Доцільніше розглядати юридичну відповідальність як об'єкт динамічно-інституційний, що має юридичний «каркас», та механізм практичного застосування. З огляду на зазначене, юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового та суб'єктивного захисту, – це санкціонована, така що не сягає за межі правового поля, об'єктивна реакція держави на порушення біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, покладених на них юридичних обов'язків, що виражається у встановленому та визначеному законодавством України інструментарії державно-правового примусу.

Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, має декілька різновидів, що обумовлено специфікою нормативно-правової бази, положеннями якої регламентовано статус вказаної категорії осіб. Так, першим різновидом є відповідальність спеціально-адміністративна, суб'єктами якої є виключно біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, особа, яка має намір бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, під час перетину кордону повинна звернутись у порядку, визначеному законодавством нашої держави, до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та

осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, з відповідною заявою. Причому якщо така особа перетнула кордон з Україною нелегально, то до уповноваженого державного органу вона повинна звернутися негайно. Крім того, у разі якщо така особа під час незаконного перетинання державного кордону України звернулася із зазначеною заявою до посадової особи Державної прикордонної служби України, вона зобов'язана надати цій посадовій особі пояснення про причини цього вчинку. У разі відсутності в такої особи документів, що посвідчують її особу, або якщо такі документи є фальшивими, вона повинна повідомити в поясненні про цю обставину, а також викласти причини зазначених обставин. Під час надання пояснень особою, яка не володіє українською або російською мовами, орган Державної прикордонної служби України повинен забезпечити перекладача з мови, якою така особа може спілкуватися. Після надання пояснень особа, яка звернулася із заявою про визнання біженцем або особою, що потребує додаткового захисту, повинна бути протягом 24 год передана посадовими особами Державної прикордонної служби України представнику центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [334].

Причому існують різні групи умов, за яких, по-перше, відповідній особі може бути відмовлено в наданні статусу біженця або додаткового захисту; по-друге, особу може бути позбавлено такого захисту або статусу біженця. Наприклад, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, може прийняти рішення про відмову в прийнятті заяви

про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, у разі, якщо заявник видає себе за іншу особу. Крім того, не можна надати особі зазначеного статусу за умови: вчинення нею злочину проти миру, воєнного злочину або злочину проти людства й людяності, як їх визначено в міжнародному праві; учинення злочину неполітичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, якщо таке діяння, відповідно до КК України, належить до тяжких або особливо тяжких злочинів тощо [334].

Законодавством також визначено підстави, за наявності яких відповідну особу позбавляють статусу біженця або додаткового захисту, а саме: 1) якщо така особа займається діяльністю, що становить загрозу національній безпеці, громадському порядку, здоров'ю населення України; 2) якщо встановлено факт подання особою недостовірних відомостей, пред'явлення фальшивих документів, що стали підставою для визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 3) клопотання Служби безпеки України або іншого органу державної влади до уповноваженого центрального органу виконавчої влади про позбавлення статусу біженця відповідної особи.

Натомість тимчасовий захист припиняють у двох випадках – у разі, якщо: 1) особи можуть повернутися до країни походження внаслідок припинення дії обставин, за наявності яких було надано тимчасовий захист; 2) особи переїжджають на проживання в іншу країну [334]. Рішення про припинення тимчасового захисту приймає Кабінет Міністрів України. Крім того, вказаний вищий орган виконавчої влади може прийняти рішення про позбавлення особи тимчасового захисту в індивідуальному порядку у разі

вчинення злочину: 1) проти миру, воєнного злочину або злочину проти людства і людяності, як їх визначено в міжнародному праві; 2) неполітичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою отримання тимчасового захисту, якщо таке діяння відповідно до КК України належить до тяжких або особливо тяжких злочинів [334].

Слід зазначити, що всі наведені моменти юридичної відповідальності наявні лише в межах процедури визнання особи біженцем або такою, що потребує додаткового чи тимчасового захисту, а також за фактом надання відповідній особі одного із зазначених статусів. У всіх інших випадках особи, які бажають стати біженцем або отримати додатковий/тимчасовий захист, але вчинили для цього жодних юридично значущих дій, передбачених законодавством нашої держави, у разі незаконного перетинання кордону або порушення правил перебування іноземців на території України підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах відповідно до положень КУпАП. Зокрема, караються відповідними адміністративно-правовими санкціями порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні, тобто проживання без документів на право проживання в Україні, за недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився, або працевлаштування без відповідного дозволу на це, якщо необхідність такого дозволу передбачено законодавством України, або недодержання встановленого порядку пересування і зміни місця проживання, або ухилення від виїзду з України після закінчення відповідного терміну перебування, неприбуття без поважних причин до визначеного місця навчання або працевлаштування після в'їзду в Україну у визначений строк, а також порушення правил транзитного проїзду через територію України [185].

Варті уваги також положення ст. 204-1 КУпАП, відповідно до якої держава засуджує перетинання або спробу перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або з використанням підробленого документа чи таких, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади [185].

На загальних підставах, незалежно від надання або ненадання особі статусу біженця, додаткового або тимчасового захисту, подібні суб'єкти підлягають кримінальній відповідальності на всій території України. Ключовою засадою кримінальної відповідальності є КК України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відповідно до юридичної теорії, кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених КК України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави. Відповідно до ст. 18 цього Кодексу, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до законодавства може наставати кримінальна відповідальність [217]. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. У КК України закріплено принцип територіальної кримінальної відповідальності, відповідно до якого будь-яка особа, що вчинила кримінальне правопорушення на території України, буде нести відповідальність виключно в порядку, визначеному

Кодексом та іншим законодавством нашої держави [217].

Отже, кримінальне законодавство нашої держави встановлює жорсткі межі, за яких відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень несуть усі без винятку особи, що знаходяться на території України, зокрема біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Такий підхід забезпечує невідворотність кримінальної відповідальності, а також її об'єктивність.

Підсумовуючи проведений аналіз, можна констатувати наявність трьох основних видів юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: 1) спеціально-адміністративна; 2) адміністративна відповідальність на загальних підставах; 3) кримінальна відповідальність. Жоден із представлених видів юридичної сьогодні не закріплено в положеннях законодавства, яке регламентує правовий статус вказаних суб'єктів. Крім того, несистематизованими є норми, які регулюють порядок і підстави застосування спеціально-адміністративної відповідальності. Власне слово «відповідальність» фактично не застосовується в положеннях нормативного матеріалу, присвяченого проблематиці біженців. Такий підхід має негативну тенденцію, адже викликає плутанину щодо змісту правового статусу вказаної категорії осіб, зумовлює прогалини в процесі застосування до них заходів державно-примусового характеру. Для того, щоб уникнути поглиблення цієї негативної тенденції, необхідно доповнити положення Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI додатковим розділом, у якому закріпити поняття та особливості юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують

додаткового або тимчасового захисту, навести всі різновиди відповідальності зазначених суб'єктів, а також підстави її застосування.

Висновки до розділу 2

У розділі та окремих публікаціях [55; 64; 68; 76] наведено характеристику деяких елементів адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема щодо їх прав, обов'язків та юридичної відповідальності.

Зауважено, що якщо тлумачити права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, через призму загальних прав людини, то вони усвідомлюються як закріплені в положеннях нормативно-правових актів юридичні можливості людини щодо отримання та користування відповідними матеріальними й духовними благами.

Сформульовано низку важливих висновків стосовно сутності прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а саме: по-перше, права біженців – це також права людини, але не всіх без винятку осіб, а лише тих, що мають особливий юридичний статус – біженця або особи, яка потребує додаткового чи тимчасового захисту; по-друге, такі права мають особливий зміст і специфіку, у зв'язку з чим можна припустити, що вони відрізняються від класичних прав людини за обсягом; по-третє, нетиповий характер прав біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, також пов'язаний зі специфікою нормативно-правового регулювання статусу цієї категорії осіб, що виявляється в наявності окремої групи міжнародних і національних нормативно-правових джерел.

Встановлено, що права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід тлумачити як закріплену в положеннях норм чинного міжнародного та вітчизняного законодавства міру можливої поведінки осіб у відповідних правовідносинах, реалізація яких дозволяє їм створити необхідні для себе умови для існування та отримання певних матеріальних і нематеріальних благ. Цей набір прав зумовлений не лише соціальним становищем біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, а й особливим становищем цих суб'єктів у правовому полі держави.

Констатовано, що обов'язок – це не менш важлива та широка за змістом категорія, ніж право, у значенні суб'єктивної юридичної можливості. Як і права, обов'язки характеризують юридичний статус певної особи; визначаються та закріплюються в положеннях нормативно-правових актів; їх існування та необхідність реалізації гарантується державою. Крім того, не має, на наш погляд, принципової різниці щодо того, як визначати обов'язок: як вимогу, міру, або ж як безпосередню поведінку. У будь-якому разі ця категорія формує правовий стандарт існування суб'єкта в правовій системі та суспільстві. Цей стандарт призначений для виховання суб'єкта, утвердження в його свідомості ідеї про те, що використання суб'єктивного права не може порушувати права інших осіб, а також наявності відповідальності за нехтування цим правилом.

З'ясовано, що обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, – це визначена й закріплена в положеннях нормативно-правових актів, гарантована державою у формі юридичної відповідальності вимога щодо міри необхідної поведінки досліджуваної

категорії працівників.

Наголошено, що набір прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, має багаторівневу структуру, яка охоплює групи юридичних можливостей, наданих цій категорії суб'єктів національним і міжнародним законодавством. Аналіз нормативних положень засвідчує, що розподіл їх прав залежить не лише від власне факту наявності в осіб вказаної категорії статусу людини як такої, а й деяких процедурних питань отримання статусу біженця, особи, яка потребує тимчасового або додаткового захисту. Так, наприклад, Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає спеціальні права, притаманні суто досліджуваній категорії осіб.

Відмічено, що права біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, варто розподіляти на підставі такого критерію, як факт походження цих прав. Відповідно до вказаного підходу, права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, поділяються на:

1) природні права – основоположні права всіх людей, надані їм від народження. Сукупність цих прав закріплено в головних міжнародних і національних офіційних документах з прав людини, передусім Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, а також Конституції України. Ідеться, зокрема, про право на життя, рівність, людяне поводження, повагу до честі й гідності, захист від дискримінації тощо;

2) права, визначені міжнародним законодавством, – набір юридичних можливостей, що задекларовані на міжнародному рівні в положеннях Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року та безпосередньо пов'язані зі специфікою їх юридичного статусу;

3) спеціальні права – група юридичних можливостей, які надають досліджуваним суб'єктам на території України за законодавством нашої держави. Вказані права пов'язані не лише з юридичним статусом біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, а й адміністративно-правовими особливостями його забезпечення. Ці права передбачають юридичні можливості, закріплені в ст. 13–15, 20 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI.

Акцентовано увагу на тому, що обов'язки осіб, яким надано тимчасовий захист, мають дещо усічений характер, що пов'язано з особливим, відмінним характером правового статусу вказаних суб'єктів. Крім того, слід зауважити, що спеціальні обов'язки в окремій частині дублюють загальні або ж загальнодержавні вимоги до біженців та осіб, які потребують тимчасового й додаткового захисту.

Наголошено, що на сьогодні в міжнародних і національних нормативно-правових актах містяться норми, зміст яких дає змогу виокремити ключові вимоги щодо діяльності біженців та осіб, які потребують тимчасового й додаткового захисту, з реалізації наданих їм прав. На підставі проведеного аналізу можна виокремити три ключові групи обов'язків, а саме:

1) загальноюридичні (закріплені в нормах міжнародних документів) – обов'язок неухильного дотримання та слідування нормам законодавства країни, у якій біженець або особа, що потребує додаткового або тимчасового захисту, перебуває; обов'язок підтримки та неперешкоджання забезпеченню правопорядку в державі перебування;

2) загальнодержавні обов'язки (містяться в нормах Конституції та положеннях чинного законодавства, яке регламентує правовий статус іноземців) – обов'язок нести визначену законодавством відповідальність за вчинення правопорушень; поважати та не посягати на права, свободи, честь, гідність і законні інтереси інших людей, громадян України; поважати культурно-соціальні та природні аспекти життєдіяльності населення нашої країни;

3) спеціальні – обов'язки, які передбачено статтями розділу III та IV Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, – обов'язки, які покладаються на біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, за наявності встановлених нормативною базою юридичних фактів.

Констатовано наявність законодавчої прогалини, яка виявляється в тому, що в спеціальній нормативно-правовій базі, яка регламентує правовий статус біженців та осіб, котрі потребують тимчасового або додаткового захисту, належним чином не визначені всі групи прав та обов'язків цієї категорії суб'єктів. Так, на сьогодні законодавець приділив увагу виключно спеціальним правам та обов'язкам, пов'язаним з адміністративно-правовими моментами механізму регулювання юридичного статусу біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту. З огляду на викладене, вважаємо за доцільне переглянути положення розділу III Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI. Зокрема, його варто об'єднати з наступним підрозділом для викладення в єдиній частині нормативного акта

особливостей юридичного статусу всіх категорій суб'єктів, які користуються захистом в нашій країні, тобто біженців, осіб, до яких застосовано додатковий захист, а також осіб, до яких застосовано тимчасовий захист. У положеннях цього розділу варто закріпити статтю, у якій слід викласти всі групи окреслених у роботі прав та обов'язків визначених категорій суб'єктів. Такий підхід суттєво вдосконалив і надасть більш прийнятної структури Закону, а також дозволить підвищити якість правового регулювання юридичного статусу й діяльності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Доведено, що відповідальність – це соціальне явище, яке схоже на категорію обов'язку, адже містить певну вимогу. Ця вимога пов'язана з наявністю зовнішньо створеного стандарту поведінки, який формується в колективі, суспільстві або державі; внутрішнього усвідомлення кожною окремою особою необхідності дотримання цього стандарту поведінки, а також критичної, пропорційної реакції колективу, суспільства або держави на недотримання та порушення особою цього стандарту. Таким чином, відповідальність має зовнішні та внутрішні аспекти, де одним з ключових є наявність конфлікту між діями особи та вимогами соціальної групи.

Сформульовано висновки з приводу змісту й значення юридичної відповідальності загалом, а також безпосередньо юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а саме: по-перше, юридична відповідальність за своє суттю є відгалуженням відповідальності як явища соціально-психологічного, зміст якого обтяжено правовим аспектом. Інакше кажучи, таке явище наявне не лише в суспільно-психологічному вимірі, а й у юридичному; по-друге, юридична

відповідальність загалом, а також механізм її реалізації регламентовані широким масивом правових норм, у зв'язку з чим можна констатувати існування окремого інституту юридичної відповідальності в праві; по-третє, дія інституту юридичної відповідальності прямо пов'язана з правильністю здійснення суб'єктами права покладених на них обов'язків; по-четверте, механізм юридичної відповідальності передбачає застосування визначених законодавством України заходів і засобів не лише суто виховного, а й державно-примусового характеру; по-п'яте, юридична відповідальність має складний зміст; система норм, які встановлюють сутність і порядок застосування адміністративної відповідальності, регулює суспільні відносини різного змісту, що слугують предметом різних галузей права, у зв'язку з чим існує багато різновидів юридичної відповідальності.

Обґрунтовано, що юридичну відповідальність не можна трактувати як явище статичне, наприклад, стан додержання обов'язків, систему владно-примусового інструментарію, безпосередньо обов'язки тощо. У цьому разі досліджувана категорія включає всі вказані моменти, ґрунтується на їх сутності, але не пов'язана з жодним безпосередньо. Доцільніше розглядати юридичну відповідальність як об'єкт динамічно-інституційний, що має юридичний «каркас», та механізм практичного застосування. З огляду на зазначене, юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового та суб'єктивного захисту, – це санкціонована, така що не сягає за межі правового поля, об'єктивна реакція держави на порушення біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, покладених на них юридичних обов'язків, що виражається у встановленому та визначеному законодавством України інструментарії державно-правового

примусу.

Доведено наявність трьох основних видів юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: 1) спеціально-адміністративна; 2) адміністративна відповідальність на загальних підставах; 3) кримінальна відповідальність. Жоден з представлених видів юридичної сьогодні не закріплено в положеннях законодавства, яке регламентує правовий статус вказаних суб'єктів. Крім того, несистематизованими є норми, які регулюють порядок і підстави застосування спеціально-адміністративної відповідальності. Власне слово «відповідальність» фактично не застосовується в положеннях нормативного матеріалу, присвяченого проблематиці біженців. Такий підхід має негативну тенденцію, адже викликає плутанину щодо змісту правового статусу вказаної категорії осіб, зумовлює прогалини в процесі застосування до них заходів державно-примусового характеру. Для того, щоб уникнути поглиблення цієї негативної тенденції, необхідно доповнити положення Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI додатковим розділом, у якому закріпити поняття та особливості юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, навести всі різновиди відповідальності зазначених суб'єктів, а також підстави її застосування.

РОЗДІЛ 3

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

3.1. Адміністративно-правова спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Теоретико-методологічне дослідження правових явищ передбачає аналіз відповідних правових засад, закріплених на законодавчому рівні. У реаліях сьогодення будь-який об'єкт суспільного життя відображено в правовій системі, на підставі чого формується механізм його юридичного забезпечення та регулювання. Виняток не становить і статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Правовий механізм забезпечення цієї проблематики означений певною специфікою, яка визначає його спрямованість, зокрема адміністративно-правового характеру, з огляду на що потребує додаткового вивчення.

Передумовою об'єктивної характеристики вектору правового механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є виокремлення його основних елементів і визначення їх змісту. Крім того, варта уваги й загальна сутність вказаної категорії.

Слід зауважити, що правове забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, як і механізм цього забезпечення, безпосередньо пов'язане з правовим регулюванням у цьому

контексті. Варто конкретизувати це положення. Так, слово «забезпечувати» («забезпечення») у словниках трактують таким чином: дія у значенні «забезпечити», тобто постачати щось у достатній кількості, задовольнити кого-, що-небудь у якихось потребах; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби для існування; сукупність математичних, програмних, мікропрограмних, апаратурних засобів, спрямованих на автоматичну обробку даних за допомогою цифрових обчислюваних машин і пристроїв; організація матеріальних умов, які сприяють стабільності грошового обігу, тощо; система заходів, які вживають різні суб'єкти для реалізації певного результату, або підтримки будь-якої діяльності; процес, що дозволяє зробити щось цілком можливим, дійсним, реально здійсненим, а також це діяльність, спрямована на загородження, охорону від чого-небудь [45, с. 824; 82, с. 375; 295, с. 427].

Зміст терміна «забезпечення» неодноразово розглядали науковці. Наприклад, В. І. Єрохін зауважує, що цю категорію активно використовують у науковому, повсякденному і діловому обігу, причому його зміст сприймають апріорно, як явище або діяльність, що дозволяє існувати іншому явищу або здійснюватися іншому виду діяльності [139; 472, с. 427]. В. Ю. Журавльов та Н. Н. Перепелиця зауважують, що існують дві семантичні моделі поняття «забезпечення»: визначення порядку діяльності суб'єктів суспільних відносин; система напрямів або заходів, спрямованих на вдосконалення чого-небудь конкретного. Науковці також стверджують, що наведений термін можна розглядати в теоретичному значенні як сукупність засобів, інструментів, умов, призначених і сприятливих для вирішення

визначених завдань. У практично-функціональному значенні цей термін постає як сукупність напрямів створення зазначених вище засобів та умов, визначення порядку й правил їх апробації, упровадження і застосування в практичних сферах діяльності» [310, с. 146]. К. В. Басін дійшов висновку, що забезпечення – це основне призначення відповідних умов, яке чітко визначає набір засобів і способів, за допомогою яких здійснюється забезпечувальний вплив на об'єкт гарантій і сферу їх функціонування. Це означає, що здатність зазначених умов, засобів і способів забезпечувати що-небудь слугує критерієм їх ставлення до гарантій певного об'єкта. Із зазначеного випливає, що, по-перше, факт існування юридичних гарантій прав та свобод обумовлений необхідністю надійного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а по-друге, система цих гарантій формується з урахуванням їх здатності забезпечувати права та свободи людини і громадянина відповідно до своєї природи. Тому, підсумовує науковець, термін «забезпечення» не становить якийсь відокремлений засіб чи самостійну форму серед низки інших способів гарантування прав і свобод людини та громадянина [24, с. 159].

Тобто в загальноетимологічному контексті «забезпечувати», або «забезпечення», означає виконувати активні дії, реалізовувати заходи для підтримки, удосконалення, створення умов існування чогось.

Термін «забезпечення» активно використовують у правовій науці, зокрема в складі словосполучення «правове забезпечення». З приводу його змісту в юридичній площині існує декілька теоретичних підходів, які не завжди співвідносяться між собою належним чином. У загальному значенні, яке наявне в довідковій літературі, категорію «правове забезпечення»

розкрито як сукупність правових норм, що регламентують правові взаємини та юридичний статус [82, с. 375].

О. С. Флатюк зауважує, що правове забезпечення – це цілеспрямована дія на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів. Інакше кажучи, це здійснюване державою впорядкування соціальних відносин шляхом їх охорони, реалізації впливу та розвитку суспільних відносин з використанням юридичних норм, приписів і засобів [447, с. 162–163]. У цьому контексті М. В. Цвік переконує, що правове забезпечення – це цілеспрямована дія на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [454, с. 327]. Правове забезпечення, на думку М. Ю. Яковчука, становить систему впорядкованих законодавчих актів, постанов, указів та інших правових актів органів державної влади й управління, наділених повноваженнями у сфері регулювання страхової діяльності [479, с. 87]. Натомість Т. Г. Корж-Ікаєва правовим забезпеченням пропонує вважати сукупність адміністративно-правових заходів, спрямованих на створення відповідних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту й відновлення порушених прав і свобод неповнолітніх. Головними його ознаками, на думку вченої, є: 1) сукупність адміністративно-правових заходів і засобів; 2) система гарантій; 3) відповідні умови реалізації, їх охорона, захист і відновлення; 4) регулювання переважно нормами адміністративного й конституційного права [203, с. 7–8].

Цікавим є визначення М. М. Бурбика, який у своїх працях доходить висновку про те, що правове забезпечення в загальному значенні – це система законодавчо встановлених правових гарантій, а також діяльність

уповноважених на те органів, посадових осіб щодо їх реалізації. Крім того, на підставі результатів власних досліджень науковець доходить висновку про те, що правове забезпечення працівників прокуратури – це система юридичних засобів, за допомогою яких уповноважені на те державні органи, їхні посадові особи й інші суб'єкти здійснюють охорону, захист і забезпечують реалізацію законодавчо встановлених правових гарантій цієї категорії працівників [80, с. 139].

Характеризуючи правове забезпечення, О. Є. Костюченко стверджує: якщо виключити норми права, які утворюють правові умови реалізації прав та свобод, то забезпечення втратить нормативність і перестане бути правовим, у разі виключення засобів реалізації прав і свобод закріплені норми права втратять свою дієвість, відсутність гарантій нівелює обов'язок держави створити умови користування правами та свободами, виключення охорони унеможливує попередження порушень прав і свобод, відсутність захисту унеможливить відновлення порушених прав [206, с. 15; 216]. Виключення з необхідних ознак безперервної діяльності суб'єктів права загалом робить неможливим весь процес забезпечення, починаючи від створення правових умов реалізації прав і свобод та завершуючи охороною цих прав і свобод, а в крайньому разі й захистом порушених прав. Таким чином, підсумовує науковець, правове забезпечення – це безперервна діяльність суб'єктів права в межах їх компетенції зі створення правових умов усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони й захисту прав і свобод осіб та їхніх груп [216, с. 15].

Варта уваги також позиція М. О. Горелова, який шляхом аналізу різних теоретичних підходів до змісту та значення поняття «правове забезпечення»

систематизував і виклав три основні трактування цієї категорії. Так, учений зауважує, що правове забезпечення – це встановлення правових норм і підпорядкування останнім відповідних суспільних відносин шляхом спрямування поведінки їх учасників; здійснюваний за допомогою норм права і сукупності правових засобів юридичний вплив на суспільні відносини; застосування норм права, інших юридичних засобів для впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування та прогресивного розвитку, а також впливу на поведінку людей [113, с. 63; 137, с. 242].

Водночас О. І. Базпалова переконливо доводить, що основними ознаками правового забезпечення є [28, с. 113; 155]: 1) тісний зв'язок з державою (саме держава в особі її відповідних органів розробляє та приймає необхідні нормативно-правові акти, норми яких регулюють різноманітні аспекти управління органами поліції); 2) доцільність (конкретні правові акти приймаються з урахуванням нагальних потреб сучасності, тієї ситуації, що склалась у державі, існуючих загроз належній діяльності суб'єкта); 3) комплексний характер і системність (правове забезпечення за своєю природою є складною структурою; варіації нормативно-правових актів відрізняються залежно від суб'єкта, що їх приймає, цілей, які ставляться перед конкретним нормативно-правовим актом, та очікуваних результатів, а також використаного юридичного інструментарію); 4) владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування; 5) поєднання нормативно-правового й індивідуального регулювання; 6) адресність і вибіркового характеру впливу (норми відповідних правових актів з метою забезпечення їх ефективного функціонування та здійснення результативного впливу спрямовуються до конкретного кола суб'єктів, тобто відбувається певна персоніфікація

адміністративно-правових норм); 7) процесуальний характер реалізації (у відповідних адміністративно-правових нормах міститься вказівка на послідовність та узгодженість дій, тобто певний правовий алгоритм здійснення завдань, покладених на відповідних суб'єктів управління); 8) тривалість у часі та стадійність (спочатку приймаються закони, норми яких регламентують найбільш значущі моменти, що виникають під час забезпечення діяльності суб'єкта, а потім з метою деталізації норм, що містяться в законах, приймаються підзаконні нормативно-правові акти, які конкретизують і деталізують закони); 9) цілеспрямований, організований і результативний характер; 10) упорядкованість (норми, що містяться в нормативно-правових актах, які регулюють особливості діяльності конкретного суб'єкта, становлять не просто сукупність, а впорядковану систему, якій притаманна внутрішня погодженість і наявність взаємозв'язків); 11) нормативність (ця ознака характерна лише для нормативно-правових актів і не стосується актів індивідуальної дії) [28, с. 113; 155].

Слушними слід визнати й наукові переконання Є. Д. Лук'янчикова, який зазначає, що з точки зору логіки поняття забезпечення належить до загального (абстрактного) поняття, тобто такого, що має нульовий об'єм і розмитий зміст. Отже, вказане поняття є збірним, загальним. Під час використання таких понять слід визначати, який обсяг предметів, процесів, явищ охоплюється ним. З огляду на зазначене, варто з'ясувати його загальні ознаки, призначення щодо об'єму і, відповідно, практичного застосування. Зважаючи на ці вимоги, категорія правового забезпечення як загальне поняття потребує конкретизації у функціональному значенні щодо тих об'єктів, про які йдеться в практичному

застосуванні цього поняття [238, с. 21; 386, с. 41].

Вкрай важливо, на нашу думку, у контексті аналізу змісту правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, звернути увагу на сутність правового регулювання в цьому контексті. Адже категорії регулювання та забезпечення тісно пов'язані та доповнюють зміст одна одної.

Слово «регулювання» або «регулювати» походить від латинського «regulo», «regulare» та означає «правило», «спрямовувати» [397, с. 256]. У тлумачних словниках регулювання визначено таким чином: упорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі; домагатись нормальної роботи машини, установки; забезпечуючи злагоджену взаємодію складових, деталей [36; 375].

У юридичній енциклопедичній літературі регулювання правового характеру або правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони й розвитку, а також вплив на поведінку та свідомість громадян шляхом проголошення їх прав та обов'язків, встановлення певних дозволів і заборон, затвердження певних правових актів тощо [324, с. 369].

У межах наукових визначень правове регулювання, наприклад, на думку К. С. Бельського, – це здійснюваний за допомогою правових засобів (юридичних норм, індивідуальних приписів) нормативно організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування та охорони відповідно до інтересів цього суспільства [31, с. 15; 311, с. 65]. А. М. Шульга, В. М. Корельський, В. Д. Перевалов пропонують тлумачити правове

регулювання, як здійснюваний за допомогою системи правових засобів і засобів вплив на суспільні відносини з метою їх закріплення, охорони й розвитку відповідно до загальносоціальних потреб. У такому трактуванні предметом правового регулювання є різні суспільні відносини, які відповідають таким вимогам: за характером вони повинні бути вольовими, тобто незалежно від свого місця в структурі соціальних зв'язків, виражаються у вольовій поведінці людей і їх об'єднань; учасниками відносин, регульованих правом, не можуть бути особи, визнані в установленому законом порядку недієздатними; право регулює лише ті відносини, які за своєю природою об'єктивно вимагають урегульованості та можуть піддаватись нормативно-організаційному впливу (відносини дружби і любові, як відомо, регулюються іншими соціальними регуляторами); правовим регулюванням охоплюється лише сфера найбільш важливих, принципових, з точки зору суспільства і держави, громадських відносин [317, с. 11; 473, с. 122; 202, с. 150]. С. С. Алексєєв правове регулювання визначає як здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів та інших) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб [11, с. 144; 87, с. 244]. С. Ф Кечекьян зазначає, що правове регулювання – це встановлення та дотримання правових норм шляхом спрямування поведінки учасників [173, с. 43]. Згідно з позицією В. С. Аїтова, правове регулювання – це результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини спеціальної системи правових засобів, тобто норм права, правовідносин [6, с. 48].

Окремі науковці констатують безпосередній взаємозв'язок категорій «правове забезпечення» та «правове регулювання». На думку В. В. Конопльова, правовим забезпеченням у суспільстві зазвичай вважають: визначення поведінки людей та їх колективів; надання цій поведінці певного спрямування і розвитку; введення її в певні межі; вплив на суспільні відносини за допомогою правових норм; юридичний вплив на поведінку фізичних та юридичних осіб. Не вдаючись до аналізу запропонованих у науковій літературі підходів до визначення теоретичного поняття «правове забезпечення», зауважимо, що останнє, на нашу думку, є ширшим за змістом, ніж подібне до нього поняття «правове регулювання», оскільки охоплює не лише правове (нормативне) регулювання, а й виконання права як засобу управління стосовно конкретної сфери суспільних відносин. Складовою правового забезпечення також є пошук шляхів удосконалення наявних і створюваних нових правових норм, необхідних для виконання принципово нових завдань управління, а також система організаційно-технічних процедур підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень [200, с. 99; 293; 369; 396].

Таким чином, ураховуючи різні, інколи цілком різновекторні, «некласичні» та максимально стандартизовані, згідно з основами правової науки, підходи до визначення правового забезпечення, можна сформулювати певний висновок з цієї проблеми. Передусім слід зауважити, що правове забезпечення не лише пов'язане з категорією правового регулювання, а фактично виходить з її змісту. Так, правове регулювання – це вплив права на суспільні відносини в різних сферах життєдіяльності суспільства, що є регламентованим і ґрунтується на системі нормативів (положень законів та

підзаконних офіційних державних актів, а також міжнародних документів). Інакше кажучи, регулювання являє собою зосередження трьох важливих складових: позитивного права (офіційних документів), відповідного типу суспільних відносин та безпосередньо юридичного впливу. На нашу думку, ототожнювати в цьому контексті правове забезпечення та правове регулювання не можна, адже різні наукові тлумачення змісту поняття «забезпечення» засвідчують, що саме воно і становить зазначений вплив. Інакше кажучи, правове забезпечення – це активний, практичний аспект правового регулювання, виражений у діяльності уповноважених суб'єктів з реалізації правових положень і доведення їх до адресатів – суспільних відносин.

Отже, правове забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це системна сукупність нормативно-правових актів, яка представлена законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами, котрі містять правові норми, спрямовані на врегулювання правовідносин, що виникають у контексті надання, припинення, позбавлення та захисту правового статусу біженців, а також суб'єктів додаткового або тимчасового захисту, у встановленому законом порядку. Таке забезпечення має комплексний характер і становить певний механізм.

Варто зазначити, що терміном «механізм» оперують у різних сферах наукових знань, починаючи від інженерії та закінчуючи різними технічними науками. Слово «механізм» (від грец. «μηχάνη» – «машина») зазвичай розглядають як сукупність штучних рухомих і сполучених між собою елементів, що здійснюють заданий рух; пристрій (сукупність рухомих ланок

або деталей), що передає чи перетворює (відтворює) рух; внутрішній устрій, система функціонування чого-небудь, апарат будь-якого виду діяльності [435, с. 245]. Існують також визначення, відповідно до яких механізм – це сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [404].

У довідковому виданні «Тлумачний словник економіста», підготовленому за редакцією С. М. Гончарова, механізм визначено: по-перше, як пристрій, прилад, що здійснює низку певних виробничих операцій, а по-друге, як сукупність процесів, прийомів, методів, підходів або здійснення певних дій задля досягнення мети [111, с. 185]. В іншому словнику економічних термінів категорію «механізм» розкрито як послідовність станів, процесів, які визначають певні дії, явища; систему, пристрій, що визначає порядок певного виду діяльності [211; 214 с. 401].

Чимало наукових розробок присвячено значенню терміна «механізм» у науці державного управління. Зокрема, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах вважають, що механізм державного управління – це штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного впливу на об'єкт управління [381, с. 15]. В. Я. Малиновський тлумачить механізм державного управління як сукупність засобів організації управлінських процесів і способів впливу на розвиток керованих об'єктів з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [211; 250]. Для Л. Л. Юзькова механізм державного управління – це організація практичного здійснення державного управління у вигляді виконавчо-розпорядчої діяльності [474; с. 57–59].

У правовій літературі поняття «механізм» вперше використав М. Г. Александров, який розкрив сутність цього поняття як сукупність діючих елементів, за допомогою яких право здійснює вплив на суспільні відносини, що виникають у державі [8, с. 271]. Т. І. Тарахонич стверджує, що правовий механізм – це певна конструкція, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, що дають змогу досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури [420]. На думку К. В. Шундікова, усі правові механізми – це об'єктивно наявні регулятивні явища, досить поширені в правовій системі. Будь-який правовий механізм – це комплекс послідовно організованих юридичних засобів, які діють поетапно, за певною нормативно заданою схемою [20, с. 67; 451]. В. С. Хижняк визначає правові механізми як об'єктивно існуючі регулятивні явища, поширені в правовій системі. Будь-який правовий механізм – це комплекс юридичних засобів, що діють поетапно, за визначеною та нормативно врегульованою схемою. Усі елементи правового механізму перебувають у логічному взаємозв'язку, як й елементи механізму правового регулювання [428; 451].

Аналізуючи безпосередньо зміст поняття «механізм правового забезпечення», В. С. Сірко доходить такого висновку: правове забезпечення завжди здійснюється завдяки особливому «інструментарію», притаманному лише правовому механізму, покликаному юридично гарантувати досягнення цілей, які ставить законодавець, видаючи або санкціонуючи юридичні норми в межах певних типів – «моделей» юридичного впливу [394, с. 110]. На думку С. В. Діденко, механізм правового забезпечення розповсюджується на певну сферу суспільних відносин, а його основним завданням є

упорядкування суспільних відносин, щоб надалі мати змогу впливати на них [132, с. 464; 394].

Отже, механізм юридичний – це рухомий, активний склад правової реальності. За допомогою механізму юридичні положення знаходять практичну реалізацію, унаслідок чого забезпечується упорядкування, припинення та породження суспільно-правових відносин. Водночас механізм правового забезпечення – це систематизована структура взаємопов'язаних елементів, кожен з яких відіграє власну роль у контексті регулювання суспільних відносин, передусім тих, що виникають з питань надання, припинення, позбавлення та захисту правового статусу біженців, а також суб'єктів додаткового або тимчасового захисту.

Питання щодо безпосереднього переліку елементів правового механізму забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, також має дискусійний характер. Якщо розглядати правове забезпечення як категорію, похідну від правового регулювання, то механізм першої певним чином наслідує структуру механізму правового регулювання. Остання, на думку М. В. Цвіка, охоплює правову свідомість; принципи права; правові норми; акти тлумачення та застосування норм права; юридичні факти; правові відносини; суб'єктивні юридичні права й обов'язки; акти реалізації юридичних норм; правова культура; законність тощо [147, с. 413; 390, с. 122]. В. В. Копейчиков та А. М. Колодій констатують, що механізм правового регулювання становлять: норми права, які є основою механізму правового регулювання; правові відносини; акти реалізації прав та обов'язків [145, с. 220]. С. Ф. Денисюк та І. П. Голосніченко розглядають структуру механізму правового регулювання

як сукупність норм права, правовідносин, актів тлумачення норм права, правової свідомості і правової культури, актів реалізації норм права¹. Значну кількість юридичних засобів О. М. Куракін відносить до елементів механізму правового регулювання, а саме: норми права – безпосередній регулятор поведінки суб'єктів конкретної галузі права, що наділяє їх визначеним обсягом взаємних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; нормативно-правовий акт, тобто сукупність об'єднаних єдиним об'єктом і сферою застосування правових норм; юридичний факт; правові відносини, складені між суб'єктами відповідної галузі; тлумачення права – діяльність з визначення змісту норми права в разі її незрозумілості чи невідповідності вимогам юридичної техніки; реалізація права тощо [109, с. 24; 124, с. 134].

Водночас окремі теоретики права розглядають структуру механізму правового забезпечення як особливу сукупність елементів, що є схожою на структуру механізму правового регулювання, але повністю не тотожною їй. Так, на думку В. І. Марчука, механізм правового забезпечення охоплює такий перелік елементів: норми права; правові відносини; принципи дії механізму забезпечення порядку управління; стадії порядку управління та їх забезпечення; акти застосування норм права тощо [255]. О. М. Гумін і Є. В. Пряхін вважають, що правовий механізм, зокрема в адміністративній сфері забезпечення становить структуру, до якої входять п'ять елементів, а саме: об'єкт забезпечення; суб'єкт; норми права (адміністративної галузі); адміністративно-правові відносини та їх зміст; гарантії, заходи, засоби, форми й методи правового регулювання [120]. Натомість П. І. Шаганенко

¹ Голосніченко І. П. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави. *Право України*. 2005. № 4. С. 24; Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. С. 134.

наводить такі елементи структури механізму правового забезпечення: правові норми; адміністративні відносини; акти застосування норм права; тлумачення норм права [460].

Таким чином, можна констатувати відсутність у науковій площині сучасності сталого, об'єктивного й обґрунтованого підходу до змісту та значення не лише правового забезпечення в класичному вигляді та стосовно правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а й механічного складу та властивостей цієї специфічної категорії. Нині існує два підходи до виокремлення елементів механізму правового забезпечення. Перший полягає в повному ототожненні структурних елементів механізму правового регулювання та правового забезпечення. У межах другого до структурних елементів механізму забезпечення додають лише окремі частки механізму правового регулювання.

На нашу думку, наведені категорії, безперечно, пов'язані між собою, адже в загальному вигляді усвідомлюються як загальне та часткове. Тому механізму правового забезпечення притаманна певна частина елементів механізму правового регулювання. Крім того, слід констатувати гнучкість механізму правового забезпечення, оскільки його особливості безпосередньо пов'язані з об'єктом, а також належністю елементів його структури до відповідної галузі права.

Отже, механізм правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, становить сукупність законодавчо визначених елементів, які в сукупності утворюють нормативно-юридичну основу, специфічний інструментарій, за допомогою якого

здійснюється вплив на відповідні правовідносини з метою їх належного впорядкування та регулювання.

З огляду на зазначене, механізм правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, доцільно розглядати крізь призму його елементів, до яких слід зарахувати такі.

1. Першим елементом механізму правового забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слугують суб'єкти. У юридичній галузі суб'єкт постає як суб'єкт права загалом або суб'єкт певних правовідносин. Так, на думку В. В. Копейчикова, суб'єкти права – це учасники правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, наділені правосуб'єктністю. Автор наголошує, що в державних і громадських організаціях правосуб'єктність виявляється в компетенції їхніх органів, тобто сукупності прав та обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій [148, с. 192]. Натомість В. Я. Бойцов та С. С. Алексєєв зауважують, що це – особа, яка володіє правосуб'єктністю, тобто особа, яка потенційно здатна бути учасником правовідносин, а суб'єкт правовідношення – реальний учасник вказаних правових відносин [9, с. 140; 287, с. 123]. В. М. Корельський і В. Д. Перевалов доводять, що суб'єктами права є індивіди й організації, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин, тобто носіями суб'єктивних прав та обов'язків [282, с. 32; 422, с. 343].

Тобто суб'єкт у праві – це учасник відповідних правовідносин, який одночасно є носієм прав та обов'язків. У цьому контексті суб'єкт забезпечення правового статусу біженців або осіб, які потребують

додаткового або тимчасового захисту, – це спеціально уповноважені суб'єкти, на яких покладено права та обов'язки у сфері надання, припинення, захисту статусу вказаної категорії осіб. У Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI вказаним суб'єктам присвячено розділ V, де визначено, що до них належать такі органи державної влади, як Кабінет Міністрів України, Державна міграційна служба України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Міністерство закордонних справ, органи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення тощо [334].

2. Наступним елементом механізму правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є об'єкт. Варто зауважити, що слово «об'єкт» (від лат. «objectus» – предмет) означає явище, предмет, особу, на які спрямована певна діяльність, увага тощо [168, с. 111–112; 285, с. 9; 401, с. 682]. У правовій доктрині об'єкт у значенні «об'єкт права» визначають як суспільні відносини, що можуть бути предметом правового регулювання та потребують такого регулювання [218, с. 52]. Існує також позиція, згідно з якою об'єкт права – це елемент відповідних правовідносин; те, стосовно чого формуються правовідносини [108, с. 24].

У контексті дії механізму правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, об'єкт постає як система правових відносин, що виникають у процесі процедурної діяльності, пов'язаної з регулювання статусу вказаної категорії осіб. Подібні правовідносини виникають, наприклад, у разі звернення особи до уповноважених органів із заявою про визнання біженцем або особою, яка

потребує додаткового захисту; у процесі прийняття Кабінетом Міністрів України постанови про надання особам тимчасового захисту; під час проведення реєстрації осіб, які потребують тимчасового захисту; у процесі оформлення та видання посвідчення біженця чи посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, тощо. Примітним аспектом усіх зазначених правовідносин є те, що вони завжди виникають між сторонами, де одним із суб'єктів є носій владних повноважень, тобто уповноважений орган державної влади.

3. Одним з найбільш важливих системних елементів механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є нормативна основа, правові засади, які регламентують правовідносини в цій сфері. Вказаному аспекту присвячено ст. 2 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, де зазначено, що питання, пов'язані з біженцями та особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, регулюються вказаним Законом, іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [334]. Тобто система юридичних джерел, на яких базується правове забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є розгалуженою, у зв'язку з чим може охоплювати нормативні акти різної галузевої належності, зокрема адміністративно-правової.

4. Останнім елементом механізму правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є інструментарій правового впливу, а саме: юридичні форми, методи, засоби та

заходи. Ідеться про значну за обсягами систему важелів юридичного впливу, яка має адміністративно-правовий характер. Такого висновку ми дійшли з огляду на те, що в контексті забезпечення правового статусу вказаної категорії осіб застосовують реєстраційні та інші адміністративні процедури, заборонні й дозвільні методи, видання нормативно-правових актів владно-управлінського змісту тощо.

Отже, підсумовуючи проведений науковий аналіз, зокрема представлений у попередніх публікаціях [49], варто зазначити, що механізм правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, має адміністративно-правове спрямування з огляду на такі моменти: 1) суб'єктами механізму є носії владних повноважень; 2) правовідносини, що виникають у контексті правового забезпечення, становлять відносини влади та підпорядкування, оскільки виникають між органами державної влади, а також ними та суб'єктами, що потребують надання статусу біженця та/або особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту; 3) інструментарій впливу складається із форм, методів, заходів і засобів адміністративного, владно-управлінського характеру; 4) нормативну основу правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового, тимчасового захисту, становлять норми адміністративного права.

3.2. Адміністративно-правові засади забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Одним з основних елементів механізму правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є правові засади, інакше кажучи, нормативна основа правового регламенту суспільних відносин, що виникають у цій галузі. Проте, з огляду на адміністративно-правову спрямованість вказаного правового регламенту, постає потреба в аналізі питання про місце та значення адміністративних засад в окресленій системі.

Варто зазначити, що сучасні юридичні джерела не містять однозначної та ґрунтовної відповіді про те, що таке адміністративно-правові засади забезпечення правового та адміністративно-правового статусу біженців й осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Слово «засада» має декілька етимологічних тлумачень, а саме: по-перше, основа чогось; те головне, на чому базується що-небудь; по-друге, вихідне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; по-третє, спосіб, метод здійснення чого-небудь [35]. У юридичній сфері, як зауважує М. І. Легенький, вітчизняне законодавство використовує поняття «засада» або «засади» практично в усіх його наведених вище значеннях. Так, у Конституції термін «засади» вжито 29 разів, зокрема в значенні «основи» (розділ 1 «Загальні засади»), «підстави» (ст. 85, де йдеться про «...визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності») та «спосіб здійснення» (ст. 143 – «...на договірних засадах»)

[229].

Слід з'ясувати, які тлумачення засад запропоновано в положеннях юридичних досліджень. Наприклад, Т. В. Михальчук у межах своїх наукових праць розглядає зміст поняття «правові засади» та доходить висновку, що вони становлять правову основу, джерело, на ґрунті якого будуються різні види діяльності [266, с. 37]. Окремі дослідники звертали увагу на зміст адміністративно-правових або адміністративних засад у контексті якоїсь певної проблематики. Так, А. О. Собакарь та М. В. Ковалів, досліджуючи проблему адміністративно-правових основ (у значенні засад) діяльності державних органів у сфері забезпечення національної безпеки, вважають ними сукупність взаємопов'язаних, внутрішньо погоджених основоположних нормативних правових актів, що містять юридичні принципи й норми, спрямовані на адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб [406]. Н. С. Панова, вивчаючи адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні, характеризує їх як сукупність адміністративно-правових норм, які визначають основні цінності, принципи, завдання, форми й методи розвитку нормотворчої та розпорядчої діяльності органів виконавчої влади з метою вдосконалення їхнього владно-організаційного впливу на відповідні суспільні відносини та процеси, оптимізації внутрішньоорганізаційної діяльності державних органів щодо забезпечення належного виконання покладених на них завдань, функцій і повноважень [229, с. 27; 305, с. 9].

Отже, на підставі запропонованих наукових визначень можна констатувати, що адміністративно-правові засади забезпечення правового й

адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це система юридичних положень та актів, які складаються з норм адміністративної галузі права, що визначають принципи, процедури й інші особливості правового регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері забезпечення правового статусу біженців та осіб, що потребують та яким надано додатковий та/або тимчасовий захист.

Із запропонованого визначення випливає, що адміністративно-правовими засадами вказаної групи суб'єктів, можуть бути не лише нормативні акти загалом, а їх частини. Наприклад, адміністративно-правовими засадами слугують окремі положення Конвенції ООН про статус біженців від 28 липня 1951 року та Протоколу щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року.

Наприклад, розділ V Конвенції присвячено адміністративним заходам, які держави-учасники документа можуть реалізовувати з метою забезпечення прав біженців. Наприклад, у ст. 25 зазначено, що органи влади держав-учасниць видають або забезпечують під своїм наглядом видачу біженцям таких документів або посвідчень, які зазвичай видаються іноземцям органами влади або через посередництво органів влади держав, громадянами яких вони є. Документи або посвідчення, видані таким чином, замінятимуть офіційні документи, які видаються іноземцям органами влади або через посередництво органів влади держав, громадянами яких вони є, і визнаватимуться дійсними доти, доки не доведено, що вони недійсні [197]. Згідно зі ст. 28, держави-учасниці мають видавати біженцям, які законно проживають на їхній території, проїзні документи для пересування за межами їхньої території, оскільки цьому не перешкоджають поважні причини державної безпеки та громадського порядку. До таких документів застосовуються положення

правил Конвенції. Держави-учасниці можуть видавати такі проїзні документи будь-якому іншому біженцю, який знаходиться на їхній території; вони, зокрема, прихильно поставляться до питання про видачу подібних проїзних документів біженцям, які знаходяться на їхній території та не мають можливості отримати проїзний документ у країні свого законного проживання [197].

Низку положень Конвенції також присвячено особливостям та порядку співпраці національних органів влади держав-учасниць з ООН. Зокрема, у ст. 35 документа зазначено, що держави-учасниці зобов'язуються співпрацювати з Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців чи будь-яким іншим органом Об'єднаних Націй, на який може перейти виконання його функцій, і, зокрема, сприятимуть виконанню ним обов'язків щодо нагляду за застосуванням положень Конвенції [197]. Аналогічні положення стосовно співпраці закріплено в Протоколі щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року [362].

Зазначені документи є ключовими адміністративно-правовими засадами, які наділені міжнародним значенням та юридичною силою. Однак існує низка інших, не менш важливих, міжнародних актів, які певною мірою стосуються адміністративних питань забезпечення загального юридичного та адміністративно-правового статусу біженців, зокрема визначення змісту статусу біженця, встановлення меж захисту цих осіб та їхніх прав, встановлення порядку визнання особи біженцем тощо. У цьому контексті слід звернути увагу на: 1) Конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року – відповідно до ст. 44 цієї Конвенції, будь-яка держава не має права вороже поводитися з біженцями, які фактично

не перебувають під захистом жодного уряду, лише на підставі їхньої юридичної належності до держави-супротивниці; 2) Угоду про скасування віз для біженців від 20 квітня 1959 року – положення угоди визначають, що біженці, які законно проживають на території однієї з держав-учасниць Угоди, за певних обставин звільняються від зобов'язань щодо набуття візи для в'їзду на територію чи виїзду з території іншої держави через будь-який кордон. До таких умов належить наявність дійсних проїзних документів та їх перебування на території держави тривалістю не більш як три місяці; 3) Конвенцію про статус апатридів від 28 вересня від 1954 року – у документі йдеться про те, що поняття «апатрид» означає особу, яку не розглядають як громадянина певної держави через її закони, а також прописано норми, що встановлюють основні адміністративні інституту визнання осіб апатридами. Крім того, у Конвенції закріплено, що апатриди можуть бути визнані біженцями, і необов'язково кожен біженець може вважатися апатридом [27; 142; 195; 196].

Отже, на підставі проаналізованих положень можна констатувати, що на міжнародно-правовому рівні існує окрема група правових засад, які здебільшого мають декларативний характер і стосуються визначення та встановлення базових аспектів, пов'язаних із: по-перше, статусом біженців та осіб, прирівняних до них, наприклад, апатридів, цивільного населення тощо; по-друге, процедурними моментами щодо взаємодії національних державних органів з міжнародними організаціями уповноважених у справах біженців та інших подібних суб'єктів; по-третє, адміністративними аспектами забезпечення перебування біженців та прирівняних до цієї групи осіб на території відповідних держав; по-четверте, визначення основних принципів

юридичного забезпечення статусу біженців. Причому декларативність міжнародних актів пояснюється тим, що вони мають договірну форму. Тобто це – угоди між державами та міжнародними організаціями, у межах яких визначаються певні закономірності вирішення окремих питань у галузі забезпечення прав та законних інтересів такої категорії суб'єктів, як біженці. Однак положення будь-якого міжнародного договору не матимуть юридичної сили, якщо на національному рівні держав-учасниць договорів не буде забезпечено їх імплементацію в національні правові системи, тобто проведено їх імплементацію [66].

В Україні проблематиці правового статусу біженців присвячено чимало адміністративно-правових актів. Безперечно, основою всієї правової системи та правових засад регулювання статусу біженців та осіб, що потребують додаткового й тимчасового захисту, є Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Важливо усвідомлювати, що Конституція – це єдиний нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, який є Основним Законом суспільства і держави, регулює найважливіші суспільні відносини, містить норми прямої дії, має особливий порядок прийняття, внесення до нього змін і доповнень та його захисту, гарантування. Конституція України як головне системотворче джерело конституційного права України має низку характерних ознак. По-перше, Конституція за своєю сутністю є Основним Законом, що виражає волю Українського народу й політику держави; по-друге, за змістом вона має вищу юридичну силу; по-третє, норми Конституції є нормами прямої дії, по-четверте, Конституція ухвалюється і вводиться в дію відповідно до передбаченої законом спеціальної процедури. Спеціальна процедура передбачена й щодо внесення змін і доповнень до

Основного Закону. По-п'яте, чинне законодавство передбачає спеціальний механізм правового захисту, гарантування Конституції [455, с. 75].

Отже, Конституція як Основний Закон держави встановлює не лише юридичні основи регулювання тих чи інших суспільних відносин, а й владно-управлінські особливості побудови державної політики у тій чи іншій сфері соціального життя. Зокрема, у Конституції детально прописані всі основні права та обов'язки людини, а також визначено правовий статус іноземців, до яких, зокрема, належать біженці й особи, які потребують та яким надано тимчасовий або додатковий захист.

Якщо розглядати адміністративно-правові засади забезпечення правового й адміністративно-правового статусу біженців не лише за ієрархією, а й хронологією видання, то наступною правовою засадою варто виділити неодноразово згадуваний раніше Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, адже цей Закон визначає порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні [334].

Закон увібрав у себе найкращі практики та принципи забезпечення прав та законних інтересів досліджуваних категорій осіб. Зокрема, у нормативно-правовому акті вказано, що біженець чи особа, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист, не може бути вислана або примусово повернута до країни, де їх життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства),

належності до певної соціальної групи або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження. Не може також бути вислано або примусово повернуто зазначених осіб до країн, де вони можуть зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання або з яких вони можуть бути вислані або примусово повернуті до країн, де їх життю або свободі загрожує небезпека за ознаками віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження. Крім того, Україна сприяє збереженню єдності сімей біженців та осіб, які потребують додаткового захисту або яким надано тимчасовий захист. Члени сім'ї особи, яку визнано біженцем у Україні або особою, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист в Україні, мають право з метою возз'єднання сім'ї в'їхати на територію України і бути визнаними біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, або отримати тимчасовий захист [334].

Варто також зауважити, що саме цей закон встановлює повноваження органів державної влади в галузі забезпечення прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також порядок міжнародного співробітництва з цього питання. Так, відповідно до ст. 30 Закону, Україна співпрацює з іншими державами, Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, іншими

міжнародними організаціями з метою усунення причин виникнення проблеми біженців, поліпшення їх матеріального становища і вдосконалення правового статусу, а також повернення біженців у країну їх громадянської належності (підданства) або попереднього постійного проживання, а також у разі потреби їх переселення до інших країн у разі наявності відповідних міжнародних договорів [334].

Окрім Конституції та законів України, значну частину адміністративно-правових засад, що регламентують правовий та адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, закріплено на підзаконному рівні. Як приклад варто навести положення про уповноважені державні органи, що займаються реалізацією державної політики у галузі міграційної політики. Зокрема, слід виділити постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 року № 878. У цьому документі йдеться про те, що МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону й охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; міграції (імміграції та еміграції), зокрема

протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [339]. Крім того, постанова також закріплює норми, що визначають права, повноваження та обов'язки МВС у межах визначених завдань.

Аналогічним документом є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України» від 20 вересня 2014 року № 360. Відповідно до Положення, ДМС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. Основними завданнями ДМС є: 1) реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів; 2) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [338].

Окрім положень, які встановлюють особливості діяльності уповноважених органів державної влади, багато підзаконних документів стосуються адміністративно-процедурних питань забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

У цьому контексті варта уваги постанова Кабінету Міністрів України

«Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні» від 17 липня 2003 року № 1110. У документі визначено, що пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, є державною установою, що призначена для тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства: 1) стосовно яких судом прийнято рішення про примусове видворення за межі України; 2) стосовно яких судом прийнято рішення про затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення за межі України, зокрема прийнятих відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію; 3) затриманих ДМС, її територіальними органами та підрозділами на строки та в порядку, передбачені законодавством; 4) затриманих за рішенням суду до завершення розгляду заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або особою без громадянства [347].

У Положенні також вказано, що іноземці й особи без громадянства, які не мають законних підстав для перебування на території України, затримані в установленому порядку та підлягають примусовому видворенню за межі України, зокрема прийняті відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію, розміщуються в пунктах тимчасового перебування протягом строку, необхідного для їх ідентифікації та забезпечення примусового видворення за межі України або передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію. Строк тримання затриманих іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування становить шість місяців з дня фактичного затримання особи. За наявності умов, за яких неможливо ідентифікувати іноземця або особу без громадянства, забезпечити

примусове видворення чи передачу відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію особи в зазначений строк або прийняти рішення за заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або особою без громадянства, цей строк може бути продовжений, але не більш як до 18 місяців [347].

Важливим документом у контексті адміністративно-правових засад забезпечення правового й адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про посвідчення біженця» від 14 березня 2012 року № 202. Згідно з цією постановою, посвідчення біженця є паспортним документом, що посвідчує особу його власника та підтверджує факт визнання його біженцем в Україні і є дійсним для реалізації прав та виконання обов'язків, передбачених законодавством України. Посвідчення видається іноземцю або особі без громадянства, які досягли шістнадцятирічного віку, територіальним органом ДМС в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі на підставі рішення ДМС про визнання іноземця або особи без громадянства біженцем в Україні. Строк дії посвідчення продовжується під час перереєстрації біженця територіальним органом за місцем його проживання. Під час видачі посвідчення в біженця вилучається довідка про звернення за захистом в Україні [341]. Схожі положення містять постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту» від 14 березня 2012 року № 196; «Про затвердження Положення про посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист» від 14 березня 2012 року № 199; «Про затвердження Положення про

проїзний документ біженця» від 14 березня 2012 року № 203 [342–344].

До адміністративно-правових засад забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, також належать офіційні документи окремих органів державної влади, зокрема наказ МВС України «Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату й позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту» від 7 вересня 2011 року № 649. Затверджені ним Правила визначають процедуру розгляду в Україні заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату, позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту [345].

Відповідно до положень Правил, уповноважена особа територіального органу ДМС, до якого особисто звернулась особа, яка має намір бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, або її законний представник провадить такі адміністративні дії: а) встановлює особу заявника; б) реєструє заявника в журналі реєстрації осіб, які бажають подати заяву про визнання біженцем або особою, що потребує додаткового захисту; в) інформує заявника мовою, яку він/вона розуміє, про умови, за яких в Україні особа може бути визнана біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, про її права й обов'язки, а також про наслідки невиконання обов'язків; г) забезпечує надання заявнику послуг перекладача тощо. Рішення щодо прийняття заяви про визнання біженцем або особою, яка

потребує додаткового захисту, приймається територіальним органом ДМС протягом робочого дня, у який до нього звернулася відповідна особа. У разі відсутності підстав для відмови в прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, уповноважена посадова особа територіального органу ДМС: забезпечує можливість для заявника особисто або за допомогою законного представника скласти заяву про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Безпосередньо після прийняття рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, уповноважена посадова особа територіального органу ДМС:

- проводить співбесіди із заявником або його законним представником з метою виявлення додаткової інформації, що необхідна для оцінки справжності фактів, повідомлених заявником або його законним представником під час подання заяви;

- направляє в установленому порядку до органів Служби безпеки України відповідний запит щодо здійснення перевірки наявності обставин, за якими заявник не може бути визнаний біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;

- у разі відсутності в заявника документів, що посвідчують особу, або якщо такі документи є фальшивими, направляє відповідні матеріали, а за потреби – й заявника до органів Служби безпеки України з метою ідентифікації особи;

- у разі виникнення сумнівів щодо достовірності інформації, поданої заявником, необхідності у встановленні справжності і дійсності поданих ним

документів в установленому порядку звертається із відповідними запитами до органів Служби безпеки України, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, які можуть сприяти встановленню справжності фактів стосовно особи, заява якої розглядається;

– долучає до особової справи заявника всі документи, підготовлені й отримані територіальним органом ДМС під час розгляду заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, включаючи результати медичного обстеження [345].

За результатом оцінки заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, комплексного та системного вивчення документів, наявних в особовій справі заявника, та перевірки фактів, повідомлених заявником або його законним представником, складають висновок.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу констатувати, що найбільше коло адміністративних засад регулювання правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, викладено в підзаконних актах вищих та центральних органів виконавчої влади держави. Причому наголошено на тому, що суттєвий недолік нормативної бази в цьому контексті полягає в тому, що загалом положення нормативно-правових актів є несистематизованими, внаслідок чого нерідким явищем є правові колізії, які заважають якісному регулюванню відносин у цій сфері.

У системі відповідних адміністративно-правових засад ключове місце належить нормам адміністративного права, адже за їх допомогою регулюють процедури щодо: оформлення всіх необхідних документів біженцями;

видання посвідок, що засвідчують наявність у суб'єкта статусу біженця або особи, якій надано тимчасовий та/або додатковий захист; проведення інших супутніх адміністративних процедур тощо.

3.3. Суб'єкти забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні

Численні військові конфлікти, переслідування за ознаками раси, релігії, національності, належності до окремої соціальної групи або політичних переконань призводять до вимушеного переміщення населення та пошуку притулку за межами власної держави. Національне законодавство має захищати не лише підданих їй громадян, а й гарантувати безпеку перебування на її території іншим особам, які не є її громадянами (біженцям та особам, що потребують додаткового або тимчасового захисту). Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю, що свідчить про спрямованість національної політики на забезпечення і гарантування загальновизнаних прав людини (ст. 3) [201]. Тобто наявність ефективного механізму забезпечення прав і свобод людини – визначають соціальну спрямованість нашої держави. Гарантії прав і свобод людини забезпечують їх реалізацію, охорону та захист. Проголошення таких гарантій у Конституції зобов'язує державу не лише задекларувати їх у відповідних нормативно-правових актах, а й забезпечити можливість їх неухильного дотримання та реалізації.

З огляду на активні міграційні процеси у світі, зокрема в Україні, перед

нашою державою постає проблема забезпечення прав, свобод та інтересів такої категорії осіб, як біженці, та прирівняних до них осіб. Найбільш ефективним способом правового захисту є правовий зв'язок держави із зазначеними суб'єктами, який може виявлятися у наділенні цих суб'єктів відповідним правовим статусом у державі. Біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, взаємодіючи з органами публічної влади, стають суб'єктами адміністративних правовідносин, а отже, набувають адміністративно-правового статусу.

Питанню адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, присвячено чимало наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Втім проблема неоднозначного трактування адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, та його забезпечення може негативно впливати на осіб, наділених таким статусом, а тому існує потреба в подальшому науковому вивченні цього питання.

Дослідженню адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні певною мірою приділяли увагу В. Д. Андрієнко, М. О. Баймуратов, Л. Р. Біла-Тіунова, М. Н. Марченко, В. С. Гринчак, О. А. Малиновська, В. Ю. Негодченко, Ю. М. Тодика, Я. П. Турецька, С. І. Царенко, В. М. Шаповал та багато інших, які досліджували вказану проблему з різних підходів. Втім дослідженню питання забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні не приділялося достатньо уваги з боку науковців, що обумовлює доцільність вказаного дослідження.

Статус (лат. *status* – становище) – це стан у будь-якій ієрархії, структурі, системі. У словниковій літературі статус здебільшого визначено як становище, стан; певний стан чого-небудь. У тлумачному словнику зазначено, що «статус» – це правове становище суб'єкта права, що характеризується й визнається його організаційно-правовими формами, статусом, свідоцтвом про реєстрацію, правами й обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, які впливають із законодавчих нормативно-правових актів [46, с. 601]. Ураховуючи викладене вище, можна дійти висновку, що статус – це визначене нормами права положення суб'єкта в певній ієрархії. У юридичній літературі поняття «статус» здебільшого вживається в словосполученні «правовий статус», що є достатньо популярним об'єктом досліджень серед наукової спільноти. Однак не слід забувати, що останній термін є похідним від статусу соціального.

Наприклад, В. С. Агеєв вважає, що соціальний статус – це реальне місце, яке займає особистість у системі міжособистісних стосунків; це показник соціально-психологічних якостей особистості як складової комунікації в групі; це якість особистості як елемента соціометричної структури – займати певну просторову позицію (локус) у ній, тобто співвідноситися з іншими елементами. Така властивість розвинута в елементів групової структури нерівномірно [1; 463, с. 240]. На думку Є. А. Ануфрієва, соціальний статус – це поняття, яке визначає місце особи в системі суспільних відносин, її права і свободи, зафіксовані в Конституції (правовий статус), можливості для всебічного розвитку й застосування своїх здібностей, основні функції особи як суб'єкта суспільних відносин, і нарешті, дає оцінку її діяльності з боку суспільства в кількісних і якісних показниках (заробітна плата, премії,

винагороди, пільги, привілеї), а також самооцінку, яка може збігатися або не збігатися з оцінкою суспільства [17]. Відповідно до сучасного трактування, пише М. В. Примуш, соціальний статус – це становище індивіда (або групи людей) у системі соціальних зв'язків і відносин, що обумовлюється її належністю до певної соціальної спільноти та визначає сукупність її прав та обов'язків. Статус людини формується різноманітними ознаками, серед яких є ті, які успадковуються – стать, етнічна приналежність, соціальне походження, а також ті, які людина здобуває завдяки власним зусиллям – освіта, професія, доходи тощо. Будь-яку людину можна схарактеризувати за допомогою певного статусного набору – це сукупність усіх статусів, що має людина. Але її становище в суспільстві визначає так званий, головний статус. Якщо соціальний статус визначає місце індивіда в суспільстві, то особистий – його позицію в середовищі безпосередньо стосовно інших людей. Особистий статус – це становище людини в малій (первинній) групі, що обумовлюється тим, як ставляться до нього оточуючі [333].

Переходячи до розгляду змісту поняття правового статусу, варто відмітити різноманітність наукових підходів до його тлумачення. Так, М. В. Кравчук вважає, що правовий статус – це сукупність або система всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права [213, с. 86–87]. Зазначене визначення правового статусу є досить суб'єктивним, адже поняття «правовий статус» окреслює обсяг прав, свобод та обов'язків не лише громадян певної країни, а й іноземців, апатридів, юридичних осіб, публічно-правових утворень тощо.

Більш точне визначення наводить О. Ф. Скакун, яка пропонує розглядати

правовий статус особи як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві [396, с. 377]. До ключових ознак досліджуваної категорії науковець відносить такі: 1) залежить від сутності соціального ладу, в умовах якого він складається і функціонує; зазнає впливу безлічі чинників, основними з яких є праця і власність як основа формування громадянського суспільства; 2) виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; 3) устанавлюється спеціально уповноваженими органами держави, його зміст змінюється з волі законодавця, а не окремих суб'єктів права, на яких він поширюється; 4) відображається в правових нормах і принципах, формально закріплених у приписах нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів та в інших джерелах (формах) права; 5) має визначену структуру, ядро якої становлять суб'єктивні права, законні інтереси, обов'язки, що є однаковими для всіх його носіїв одного виду; 6) встановлює межі, за які не повинні виходити діяльність і поведінка людини в суспільстві [397].

Р. А. Ромашов пише, що «правовий статус – сукупність прав та обов'язків, які персоніфікують особу як учасника юридично значущих відносин» [379, с. 3]. О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко, як представники теорії права визначають правовий статус як систему законодавчо встановлених і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин. Серед ознак правового статусу вчені виокремлюють: 1) універсальність (правовий статус поширюється на всіх суб'єктів); 2) індивідуальність (правовий статус відображає індивідуальні особливості

людини та її становище в суспільстві); 3) взаємозв'язок з іншими компонентами; 4) системність [427, с. 366].

Водночас М. І. Цуркан вважає, що правовий статус слід розглядати у широкому та вузькому значенні. На переконання науковця, у широкому значенні правовий статус є системою обов'язків, прав, правообмежень, етико-правових вимог, соціального захисту та відповідальності, визначених нормативними актами й гарантованих державою. У вузькому значенні правовий статус – це система обов'язків, прав і відповідальності, визначених нормативно-правовими актами та гарантованих державою [456, с. 51].

В. М. Корельський визначає правовий статус як багатоаспектну категорію, яка, по-перше, має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне становище їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правом, без юридичної відповідальності, у необхідних випадках – без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права та обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів її вдосконалення [187; 306].

Згідно з позицією Б. М. Лазарева, правовий статус дає змогу отримати відповіді на такі питання: 1) органом якого рівня є цей орган (центральний, місцевий або міжтериторіальний); 2) до якого виду органів належить за змістом своєї діяльності (орган влади, орган управління, правосуддя, яке офіційне найменування цього органу); 3) хто його утворює, формує особовий склад; 4) кому він підпорядкований, підзвітний, підконтрольний і перед ким,

хто може відміняти, призупиняти, змінювати й опротестовувати його акти; 5) яка компетенція органу; 6) хто йому підпорядкований, підзвітний, підконтрольний, чиї акти він може відміняти, призупиняти, змінювати й опротестовувати; 7) яка юридична сила актів цього органу; 8) які джерела фінансування; 9) чи володіє правами юридичної особи [26; 227, с. 124].

Н. К. Шаптала та Г. В. Задорожня правовим статусом особи вважають юридично закріплене становище особи як соціального суб'єкта в суспільстві, тобто сукупність прав та обов'язків особи, які визначені й гарантовані Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [461]. Ураховуючи викладене, можна дійти висновку, що правовий статус особи визначає положення суб'єкта в суспільстві, проте лише в тій частині, що керується правом. Правовий статус особи визначається та скеровується правовими нормами через визначення її прав, свобод та інтересів, які в сукупності регулюють межі реалізації її юридично значущих дій.

Отже, на нашу думку, правовим статусом слід визнати категорію, яка визначає та закріплює правове становище суб'єкта в суспільстві й відображає інші соціальні зв'язки в соціумі.

За наявності всіх ознак, які визначають особу біженцем, для встановлення законності перебування на території України необхідно отримати офіційний статус біженця, тобто визнання центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, іноземця або особи без громадянства біженцем [191, с. 39].

Аналіз правового статусу біженців передбачає розмежування понять «біженець» і «правовий статус біженця». Біженець – це особа, яка відповідає встановленим у міжнародному праві критеріям визнання за нею правового статусу. Статус біженця – це система визнаних і закріплених міжнародно-правовими нормами та практикою держав, прав і обов'язків особи, котру розглядають як біженця (тобто правовий статус біженця є конкретною формою реалізації раніше встановленого правового становища цієї особи на території держави-притулку). Міжнародне право визначає правовий статус біженця в правовому просторі, що означений, з одного боку, принципом суверенітету держав і пов'язаними з ним принципами територіального верховенства та самозбереження, а з іншого – конкуруючими гуманітарними принципами, які впливають із загального міжнародного права й окремих договорів. Інакше кажучи, зміст правового статусу біженців становлять їхні права, свободи та обов'язки, передбачені нормами загальних і спеціальних міжнародних (переважно багатосторонніх) угод, а також реалізовані національним законодавством держав [267].

Біженці як суб'єкти адміністративних правовідносин наділені певними правовими ознаками, які в сукупності утворюють цілісне правове явище, яке охоплюється поняттям «правовий статус біженців». Відповідно, зазначене поняття слугує інструментом, який систематизує норми про біженців як учасників адміністративно-правових відносин та приводить їх у стійкий правовий стан і є конструкцією, що поєднує нормативні характеристики, теоретичне уявлення та реальну практику реалізації правових приписів у сфері правового статусу [429, с. 82–83]. Надаючи правовий статус біженця або особи, що потребує додаткового захисту, держава визнає за собою

обов'язок та надає згоди на захист прав і свобод відповідної особи й надання їй притулку.

Як зазначають Р. А. Калюжний та Г. С. Тимчик, саме в правовому статусі біженців сфокусовані фундаментальні риси біженців, які розкривають їх сутнісну природу як одного з найменш захищених суб'єктів права. Адже правовий статус відображає реальне становище суб'єкта в суспільстві, виражає основні принципи його взаємовідносин з державою та за своєю суттю є системою еталонів, зразків поведінки кожного суб'єкта, які визнані й захищаються державою. У зв'язку з цим правовий статус є універсальною правовою категорією, яка дозволяє розкрити роль і місце будь-якого суб'єкта права в системі суспільних відносин [164, с. 30]. Тобто після закріплення за особою правового статусу біженця, виникає правовий зв'язок між державою і таким суб'єктом права.

Викладене вище дає змогу стверджувати, що правовий статус біженця й осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, – це правовий інструмент, який визначає становище зазначених осіб у соціальній системі та врегульовує за допомогою норм права їх права, обов'язки й інші юридичні властивості.

Саме після набуття відповідного правового статусу біженці та особи, що потребують додаткового або тимчасового захисту, можуть ставати учасниками тих чи інших адміністративно-правових відносин, тобто набувають адміністративно-правового статусу. Тому можна дійти висновку, що адміністративно-правового статусу особа набуває, коли стає учасником адміністративних правовідносин, лише після присвоєння їй відповідного правового статусу. Отже, адміністративно-правовий статус є підвидом

правового статусу (вони співвідносяться як частина й ціле).

Перш ніж перейти до визначення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, доцільно розглянути загальнотеоретичні підходи до визначення адміністративно-правового статусу особи.

Норми адміністративного законодавства не містять визначення терміна «адміністративно-правовий статус особи», втім серед теоретиків існують різні думки стосовно дефініції зазначеного поняття.

Здебільшого дослідженням суті адміністративно-правового статусу займалися представники теорії права. Так, автори підручника «Адміністративне право України», підготовленого за редакцією В. Б. Авер'янова, зазначають, що зміст адміністративно-правового статусу особи становить комплекс її прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується певними гарантіями. Основою цього статусу, на думку автора, є адміністративна правоздатність – здатність мати права та виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру [4]. Складовими змісту адміністративно-правового статусу М. І. Горбач вважає права, свободи та обов'язки суб'єктів адміністративного права [112, с. 32]. Автори підручника «Адміністративне право», підготовленого за загальною редакцією Ю. П. Битяка, доходять висновку, що «адміністративно-правовий статус громадянина є складовою його загального статусу та встановлюється обсягом і характером його адміністративної правосуб'єктності, яку складають адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність» [3, с. 64–65]. З огляду на зазначене, можна стверджувати, що адміністративно-правовий статус особи є похідним від загального правового статусу, що складається із сукупності прав

та обов'язків, якими наділена кожна особа в нашій країні, що гарантовані Конституцією України, законами України та міжнародними договорами.

Проаналізувавши зазначені загальнотеоретичні підходи вчених, можна дійти висновку, що практично всі науковці вважають елементами адміністративно-правового статусу особи права й обов'язки. Щодо інших структурних елементів адміністративно-правового статусу особи погляди вчених різняться.

М. М. Добкін, попри те, що є прихильником класичного підходу у виокремленні елементів адміністративно-правового статусу особи, висловлює певні застереження стосовно вузького підходу до елементного складу досліджуваного поняття. Так, на його думку, «адміністративно-правовий статус є комплексним явищем, яке містить декілька складників, що ґрунтуються на правах та обов'язках. Але виділяти лише два компоненти структури адміністративно-правового статусу (права й обов'язки) є неправильним, адже наявність лише прав та обов'язків не розкриває повністю зміст адміністративно-правового статусу суб'єкта права, який несе відповідальність перед суспільством і державою. Крім того, для здійснення ним своїх законних прав держава йому надає певні гарантії. Найбільш правильним і повним буде виокремлення як елементів адміністративно-правового статусу прав, обов'язків, гарантій і відповідальності суб'єктів права. Передумовою виникнення адміністративно-правового статусу є наявність адміністративної правосуб'єктності, яка свідчить про те, що орган влади є суб'єктом адміністративного права. Адміністративна правосуб'єктність усвідомлюється як здатність мати і здійснювати суб'єктивні права й обов'язки» [133, с. 13].

Отже, адміністративно-правовий статус особи є спеціальним статусом особи, на відміну від загального правового статусу. Адміністративно-правовий статус особи можна схарактеризувати окремими ознаками, серед яких пропонуємо розглянути такі: 1) збереження загального правового статусу; 2) наявність адміністративної правосуб'єктності; 3) виокремлення суб'єктів як окремої правової категорії; 4) наділення суб'єкта додатковими правами, обов'язками, гарантіями та відповідальністю; 5) позбавлення політичних зв'язків і правового статусу з країною громадянської належності суб'єкта.

Біженці й особи, прирівняні до них, перебувають у різноманітних за своїм змістом адміністративних правовідносинах, у яких завжди однією зі сторін є орган державної влади. Водночас специфіка державного управління, функціонування системи виконавчої влади, місцевого самоврядування накладає свій відбиток на зміст адміністративно-правового статусу біженців і форми його реалізації. Відповідно, адміністративно-правові відносини, стороною яких є біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, мають особливу структуру, за якої обов'язковими суб'єктами таких відносин слугують органи державної влади (зокрема міграційні органи, органи виконавчої влади, які беруть участь опосередковано або безпосередньо у вирішенні питань, пов'язаних з біженцями), органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи й інші суб'єкти [430, с. 135–136; 164, с. 44–45]. З огляду на зазначене вище, Р. А. Калюжний констатує, що адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями, означений низкою особливостей. По-перше, він має складний характер і тісний взаємозв'язок з нормами конституційного, цивільного, фінансового та інших галузей права, що відображають специфіку перебування осіб, визнаних біженцями, на території держави. По-друге, зміст

адміністративно-правового статусу осіб, визнаних біженцями, в одному випадку залежить від їх бажання (наприклад, звернення особи в органи соціального захисту для отримання соціальної допомоги), а в інших випадках – формується незалежно від їх бажання (позбавлення особи статусу біженця в передбачених законодавством випадках). По-третє, за обов'язковістю приписів він містить лише права (наприклад, право на правову допомогу), або лише обов'язки (наприклад, обов'язок проходити щорічну перереєстрацію за місцем проживання), або і права, і обов'язки. По-четверте, адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями, як суб'єктів адміністративних правовідносин включає права та обов'язки, що є особливим лише для цієї категорії суб'єктів і які формуються з урахуванням їх специфічного становища в державі (потреба правового захисту, соціального забезпечення, працевлаштування тощо) [164, с. 44–45].

Ми цілком погоджуємося з точкою зору вченого, проте, на нашу думку, зазначений перелік особливостей адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, слід доповнити таким твердженням: держава несе відповідальність за забезпечення та реалізацію гарантій захисту прав, свобод й інтересів осіб, яких визнано біженцями, та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Можна дійти висновку, що адміністративно-правові гарантії правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, – це забезпечення адміністративно-правового статусу зазначених осіб.

Отже, адміністративно-правовим статусом біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, слід визнати сукупність

прав, обов'язків, юридичної відповідальності суб'єктів-шукачів захисту, що гарантуються і забезпечуються державою та реалізуються в адміністративно-правових відносинах з органами публічної влади.

Аналізуючи норми Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [334], можна дійти висновку, що передбачено декілька адміністративно-правових статусів у контексті норм зазначеного Закону, а саме: 1) особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, перетнула державний кордон легітимно або не легітимно; 2) особа, яка подає заяву про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні; 3) особа, якій видано довідку про звернення за захистом в Україні; 4) особа, щодо якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 5) особа, щодо якої прийняли рішення про відмову, скасування або позбавлення статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту; 6) особа, яку визнали біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 7) особа якій надано тимчасовий захист; 8) особа, стосовно якої прийнято рішення про припинення тимчасового захисту.

Захист прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, мають неабияке значення для кожної держави, що має забезпечити основний обсяг прав й інтересів будь-якої людини, яка перебуває на її території.

Зв'язок між правом захисту прав людини та захистом біженців як інститутом відповідної галузі вбачається передусім у тому, що саме порушення

прав людини є причиною виникнення біженства. У цьому контексті порушення прав і свобод людини та громадянина набувають конкретного значення, оскільки дії, що їх порушують, можуть вважатися переслідуванням особи [366, с. 164].

Забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, полягає в дотриманні й охороні прав і свобод зазначених категорій осіб з боку уповноважених суб'єктів органів публічної влади, на яких покладені відповідні функції.

Аналізуючи наявні визначення поняття «забезпечення», можна констатувати певні закономірності. Так, категорія «забезпечувати» означає: 1) постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; 2) надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби для існування; 3) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; 4) захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки. З огляду на викладені вище визначення, терміном «забезпечення» позначають створення умов, підґрунтя для здійснення певного виду діяльності. Створенням умов для реалізації прав і свобод осіб, які визнані біженцями, слід також вважати певну організовану систему органів публічної влади, до сфери компетенції якої це належить.

Ураховуючи зазначене, забезпеченням адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, пропонуємо вважати систему органів публічного права, що в межах наданих їм повноважень створюють умови для дотримання, гарантування, реалізації та захисту адміністративно-правового статусу осіб, які визнані біженцями чи особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

3.4. Гарантії адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні

Питання гарантій прав і свобод людини є особливо актуальним для будь-якої правової держави, особливо коли ця проблема стосується такої малозахищеної категорії осіб, як біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Це питання постійно знаходиться на порядку денному органів державної та виконавчої влади, науковців, правозахисників міжнародних і громадських організацій. Адже в Україні як демократичній, соціальній, правовій державі права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави [201].

Щорічно сотні тисяч людей змушені залишати свою країну постійного проживання задля того, щоб врятувати себе і свою сім'ю від проблем, пов'язаних зі збройними конфліктами, релігійними гоніннями, а також різними виявами дискримінації. Біженці й особи, які потребують додаткового захисту, є однією з найменш захищених категорій населення. Біженці вимушені розірвати зв'язок з країною своєї громадянської належності, а тому не позбавлені соціального та правового захисту, що тягне за собою порушення прав такої категорії осіб. Усе це призводить до виникнення питань, пов'язаних з наданням біженцям гарантій їх адміністративно-правового статусу та забезпеченням таких потреб, як житло, робота, правова допомога, медичне забезпечення тощо [27; 264].

Для того, щоб зрозуміти сутність поняття гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, звернімося до лексичного значення поняття «гарантії»,

яке в довідковій літературі має таке значення: порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь.

Серед науковців немає одностайності щодо визначення поняття гарантій. Так, у «Великій радянській енциклопедії» термін «гарантія» є самостійним способом забезпечення виконання зобов'язань соціалістичних організацій. Необхідність установаження такої правової форми, як гарантія, пояснюється тим, що інші способи забезпечення зобов'язань (неустойка, застава, задаток і порука) не можуть бути використані для деяких зобов'язань [43, с. 346]. Гарантії – це умови, засоби і способи створених суспільством та державою і похідних від неї інститутів влади, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина. Власне механізм системи гарантій прав і свобод щодо їх упровадження в реальну дійсність становить комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових засобів і способів, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на реальне здійснення кожним своїх прав та свобод [243].

Вчені М. І. Матузов, О. В. Малько та А. С. Мордовець зазначають, що гарантії – це соціально-політичне та юридичне явище, розглядаючи яке слід урахувати такі моменти: 1) пізнавальний момент, який дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічний, використовуваний політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; 3) практичний, що визначається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи. Базуючись на цих висновках, учені визначають «гарантії» як систему соціально-економічних, політичних, юридичних організаційних передумов, умов, засобів і способів, що

створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод та інтересів [424, с. 275].

Водночас Є. В. Білозьоров гарантіями вважає цілу низку конкретних засобів, завдяки яким стає реальним ефективне здійснення громадянами своїх прав і свобод, їх охорона та захист від правопорушення. Їх головне призначення, на думку автора, з чим ми погоджуємося, полягає в забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав і свобод [37, с. 27].

О. Ф. Скакун гарантіями вважає систему соціальних, економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, що забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону й належний захист. Соціальний правовий механізм забезпечення (реалізації, охорони та захисту) прав і свобод людини – це система засобів та чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності [209; 398, с. 187–196]. Науковець також зазначає, що механізм реалізації прав людини включає заходи, здатні створити умови для реалізації прав і свобод людини; механізм охорони – заходи щодо профілактики правопорушень для затвердження правомірної поведінки особи; механізм захисту – заходи, які приводять до відновлення порушених неправомірними діями прав і відповідальності особи, яка вчинила ці правопорушення. Форми (або засоби забезпечення) правового захисту громадян від неправомірних дій органів виконавчої влади та їхніх службовців є такими: загальносудова, адміністративна, адміністративно-судова (остання притаманна європейським країнам і полягає у створенні спеціалізованих судів з адміністративних справ) [209; 398, с. 187–196].

Для оптимального визначення категорії «гарантії» варто дослідити термін «гарантії прав і свобод людини та громадянина». Так, Ю. С. Шемшученко визначає гарантії прав і свобод людини та громадянина як зумовлені правовим статусом особистості, передбачені законодавством діяння або акти, які зобов'язані здійснювати (утримуватися від них) суб'єкти гарантій для збереження наявних прав і свобод та забезпечення конкретної можливості їх реалізації суб'єктами цих прав і свобод [465, с. 42].

К. Г. Волинка слушно стверджує, що найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод особи, поряд з їх визнанням, дотриманням і повагою, є гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, що надають всім елементам правового статусу реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від протиправних посягань і захист від незаконних порушень [102, с. 31].

Отже, ураховуючи викладене, гарантіями слід вважати сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що спрямовані на повну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод громадян, усунення можливих причин, що порушують їх здійснення. Гарантіями прав та свобод біженців є умови й засоби забезпечення всебічного захисту прав і свобод біженців у контексті захисту прав і свобод людини та громадянина.

Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод є складовою гарантій їх реалізації. Для адміністративно-правового забезпечення правового статусу біженців важливим засобом є реалізація норм адміністративного права, причому всі способи реалізації та використання передбачають ситуацію, за якої біженець сам користується засобами

реалізації, і додержання та виконання норм, особливо застосування певних норм адміністративного права з метою надання можливості біженцям отримати право [431].

У загальній теорії права гарантії прав і свобод слід поділяти на загальні та спеціальні (нормативно-правові (юридичні) та організаційно-правові). Перша група охоплює економічні, політичні, ідеологічні, соціальні й інші гарантії.

До другої групи належать спеціальні (нормативно-правові або юридичні) гарантії, що розглядають як встановлені законом засоби забезпечення використання, дотримання, виконання і застосування норм права, які спрямовані на забезпечення конституційного ладу, верховенства права, Конституції та законів, утвердження правопорядку, охорону прав та свобод людини і громадянина, здійснення народовладдя, державної влади і місцевого самоврядування [475, с. 555].

Загальні гарантії реалізації прав і свобод осіб, визнаних біженцями та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, у своїй сукупності утворюють комплекс базових умов, який визначає загалом реальність їх прав та свобод і є вирішальною передумовою формування в індивіда зацікавленості в їх реалізації. Водночас загальні гарантії, забезпечуючи реальність правового статусу, не можуть забезпечити законність та обґрунтованість реалізації прав, здійснення свобод, виконання обов'язків, не виключають можливість порушення законності під час реалізації прав та свобод осіб, визнаних біженцями. Вони є правовим вираженням загальних умов реалізації правового статусу. Уся система соціально-економічних, політичних, організаційних гарантій реалізації прав і свобод осіб, визнаних біженцями, та осіб, які

потребують додаткового або тимчасового захисту, діє через спеціальні або юридичні гарантії [164, с. 106– 107].

А. В. Пономаренко стверджує, що юридичні гарантії слід розглядати як відображену в нормативно-правових актах сукупність умов, способів і засобів, за допомогою яких визначається порядок реалізації, здійснення прав та свобод особи, а також їх охорони, захисту й відновлення в разі порушення [323, с. 39]. П. М. Рабінович гарантіями основних прав і свобод вважає умови та засоби, принципи й норми, що забезпечують здійснення, охорону та захист зазначених прав, і які є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина [368, с. 246].

Ефективність реалізації гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, полягає в ефективній діяльності держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій тощо. Усі види гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, діють цілісно, системно.

Серед загальних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, чільне місце посідають економічні гарантії. Адміністративно-правовий статус зазначеної категорії осіб може бути належним чином реалізований лише в разі економічного забезпечення таких осіб.

Економічні гарантії – це матеріальні багатства та блага, що необхідні для фактичної реалізації прав і свобод біженців у державі. Ці гарантії є передумовою економічної забезпеченості прав і свобод людини [164, с. 105].

До економічних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, можна віднести: повноваження Кабінету Міністрів України щодо визначення в проєкті Державного бюджету України обсягів фінансування заходів, що здійснюються на виконання Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, забезпечують призначення особам, яких визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, грошової допомоги, пенсії, інших видів соціального забезпечення та грошової допомоги особам, яким надано тимчасовий захист тощо (ст. 29) [334].

Політичні гарантії, які є необхідним і важливим елементом політичної системи суспільства, становлять певні умови, способи й засоби, що забезпечують використання механізму влади народу для здійснення прав і свобод людини та громадянина [236]. Україна – демократична та правова держава, головним обов'язком якої є утвердження й забезпечення прав і свобод людини [201], а тому особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, користуються тими самими правами і свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 14) [201]. Серед політичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців варто виокремити гарантії надання відповідного статусу особі, свободи перебування та свободи пересування.

З-поміж політичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців

та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні чільне місце посідає гарантія заборони висилання або примусового повернення вказаної категорії осіб до країни, з якої вони прибули та де їх життю або свободі загрожує небезпека, а також надання притулку.

Характеризуючи соціальні гарантії адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, варто враховувати, що Україна – соціальна держава (ст. 1 Конституції України), означена спрямованістю на соціальні цінності, створення умов, які забезпечують гідне життя. Соціальна держава має забезпечувати реалізацію принципу соціальної справедливості в суспільстві. Саме тому політика нашої держави направлена на створення умов для гідного життя людини та громадянина, а також вільний розвиток особистості в Україні.

У Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» передбачено окремі соціальні гарантії адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема: Кабінет Міністрів України визначає порядок працевлаштування, навчання, надання особам, щодо яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, яких визнано біженцями або особами, що потребують додаткового захисту, медичної допомоги, грошової допомоги, пенсій, інших видів соціального забезпечення (ст. 26); центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, організовує роботу зі сприяння у працевлаштуванні особам, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для

вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та яких визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту та сприяння в отриманні такими особами соціально-побутових і медичних послуг (ст. 27); центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, встановлює порядок медичного обстеження осіб, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та порядок визначення віку особи; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації сприяють забезпеченню освітніх потреб осіб, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та яких визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту (ст. 29) [334].

Загальні гарантії діють системно, узгоджено, не лише між собою, а й з юридичними (нормативно-правовими), доповнюючи одне одного. Так, П. М. Рабінович стверджує, що «в широкому значенні будь-яку юридичну норму, підтримуючу, “обслуговуючу” дію іншої норми можна розглядати як гарантію останньої» [367, с. 239].

Ю. Ю. Пайда зазначає, що юридичними гарантіями захисту прав людини можна назвати юридичні явища, які повною мірою використовуються державою з метою забезпечення захищеності людини й дотримання її прав державою та суспільством [303, с. 53].

На нашу думку, визначення юридичних гарантій, запропоноване

В. С. Нерсесянцем, є досить повним. Так, учений зазначав, що юридичні гарантії – це закріплені в законодавстві засоби та спеціальні заходи, на які покладається забезпечення, здійснення й охорона прав і свобод громадян, задоволення їх інтересів, користування благами, що слугують основою того чи іншого права або свободи [408, с. 60]. Тобто за допомогою юридичних гарантій здійснюється механізм реалізації гарантій, визначених нормативно-правовими актами України.

Характеризуючи юридичні гарантії адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні, важливо пам'ятати, що основною їх відмінністю від інших способів забезпечення прав і обов'язків вказаних категорій осіб є законодавчо передбачена процедура реалізації [476, с. 42]. На думку В. С. Нерсесянца, юридичні гарантії – це система взаємопов'язаних форм і засобів (нормативних, інституційних, процесуальних), які забезпечують належне визнання, захист і реалізацію певних прав та їхніх обов'язків. Юридичні гарантії – це конструктивне вираження принципу самозахисту прав. Вони, продовжує науковець, втілюють ідею узгодженої дії права і держави, коли одні форми, напрями і функції державно-правового регулювання та діяльності слугують водночас захисним механізмом для інших і навпаки. І лише в такому загальному контексті взаємної підтримки й узгодженості різних частин та аспектів всього державно-правового комплексу окремі спеціальні форми й конструкції юридичних гарантій прав і свобод особистості можуть реально здійснити свою захисну роль. Таким чином, юридичні гарантії самі потребують юридичних гарантій, якими зрештою можуть бути лише правова держава та правові закони [210; 280, с. 142].

Юридичні гарантії, базуючись на економічних, соціальних, політичних та інших гарантіях, похідні від них. Вони об'єднані спільною ознакою – закріплені в нормах діючого законодавства, які регламентують права та обов'язки біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, а також визначають порядок їх реалізації. Однак саме юридичними гарантіями необхідно вважати лише норми права, встановлюючі засоби та способи, за допомогою яких біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, набувають можливість реалізації своїх прав та обов'язків, а також можливість їх захисту в разі порушення [476, с. 42].

Отже, система юридичних гарантій забезпечується певними інструментами, зокрема: нормативними, процесуальними, галузевими, які є способами й засобами захисту та реалізації прав і свобод людини. Підґрунтям юридичних гарантій є нормативне забезпечення, тобто можна стверджувати, що основою юридичних гарантій є закон.

Реалізація юридичних гарантій здійснюється в разі потреби в захисті порушених прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема в разі невиконання або неналежного виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їхніми посадовими та службовими особами або іншими суб'єктами своїх обов'язків, тобто коли є загроза реалізації адміністративно-правового статусу вказаних категорій осіб.

Зазначені вище положення, а також наведені в окремих публікаціях висновки [56; 61; 69] дають змогу стверджувати, що юридичними гарантіями адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, на наш погляд, доцільно розуміти

сукупність передбачених законом заходів і засобів, що забезпечують охорону та покликані сприяти практичній реалізації прав і свобод осіб цих категорій. Реалізація прав та свобод особами, які визнані біженцями або особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це не лише закріплення за ними конкретного права чи свободи, а власне матеріалізація цього права чи свободи, дійсне отримання ними того блага, яке становить зміст цього поняття. Передбачене існування певної сукупності засобів, що покликані забезпечити реалізацію прав та свобод, їх застосування та дію [164, с. 110].

Юридичні гарантії є різноманітними та численними. Їх вивченню присвячено чимало наукових праць дослідників. На сьогодні в юридичній науці представлено різноманітні підходи до класифікації юридичних гарантій. Наприклад, І. Й. Магновський поділяє їх на три групи: 1) гарантії реалізації; 2) гарантії охорони; 3) гарантії захисту [244, с. 16].

С. Г. Стеценко виокремлює такі види юридичних гарантій:

- 1) стан законодавства, його стабільність і відповідність розвитку відносин у суспільстві, рівень юридичної техніки;
- 2) стан діяльності з попередження та припинення правопорушень, зокрема заходів юридичної відповідальності;
- 3) доступність і якість правосуддя;
- 4) ефективність контролю за реалізацією правових актів [414, с. 108].

Водночас Н. В. Вітрук усі юридичні гарантії прав і свобод особи поділяє на дві групи:

- 1) гарантії реалізації (конкретизація меж прав і свобод; юридичні факти, з якими пов'язується їх реалізація; процесуальні форми втілення прав і свобод; заходи заохочення та пільги для стимулювання правомірної ініціативної їх

реалізації);

2) гарантії охорони (захисту) (нагляд і контроль за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень; правовий захист; юридична відповідальність; процесуальні форми охорони прав та обов'язків; профілактика та запобігання правопорушенням) [93, с. 248].

Розглядаючи юридичні гарантії адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, важливо розмежовувати юридичні гарантії залежно від їх призначення та ступеня впливу на забезпечення, охорону та захист прав і свобод зазначених категорій осіб.

Ураховуючи зазначене вище, слід погодитися з усталеною у сфері адміністративного права думкою про те, що юридичні гарантії адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, можна розмежовувати на три групи:

1) гарантії реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

2) гарантії охорони адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

3) гарантії захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Гарантії реалізації ґрунтуються на принципі забезпечення основних прав і свобод осіб, яких визнано біженцями, як осіб, що отримали захист з боку держави-притулку. Саме цей принцип закріплено в нормативно-правових актах, що регламентують певні аспекти реалізації виконавчої влади, а також у положеннях про міграційні органи, які організовують і забезпечують виконання правових розпоряджень, містять вимоги, спрямовані на

забезпечення прав і свобод біженців в Україні [164, с. 108–109; 431].

Я. П. Кузьменко влучно зазначає, що поділ юридичних гарантій за різними критеріями можна розглядати як умовний, адже головним принципом побудови системи юридичних гарантій прав людини та громадянина є охорона й захист прав, свобод і законних інтересів усіма не забороненими законом способами. Своєю чергою, засоби, які спрямовані на охорону та захист прав, водночас слугують гарантією їх ефективної реалізації [219, с. 30].

Гарантії реалізації адміністративно-правового статусу осіб, яких визнано біженцями, спрямовані на створення оптимальних умов здійснення такими особами своїх прав, свобод і становлять певну сукупність адміністративно-правових засобів, що забезпечують реалізацію прав і свобод, їх застосування та дію. За допомогою таких засобів здійснюється перетворення загальних правових приписів на індивідуальну поведінку суб'єкта. Гарантії реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, охоплюють порядок здійснення передбачених адміністративним законодавством прав і свобод, тобто узгоджені дії як біженців, так і зобов'язаних осіб та інших суб'єктів правовідносин. У цьому контексті йдеться про юридичні обов'язки виконавчих органів (посадових осіб) як щодо забезпечення реалізації, так і створення умов для реалізації прав і свобод біженців. Вказані гарантії виявляються в закріпленні цих обов'язків у відповідних правових нормах [162, с. 131; 164].

До гарантій охорони адміністративно-правового статусу зазначених осіб належать правові норми, що регулюють діяльність органів державної влади, до компетенції яких тією чи іншою мірою належить здійснення

заходів з охорони прав і свобод біженців: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, суди, прокуратура, органи адвокатури, громадські об'єднання тощо. Безпосередній захист органами виконавчої влади прав і свобод осіб, яких визнано біженцями, та осіб, які потребують додаткового захисту, передбачає практичне використання ними досить широкого арсеналу юридично-владних засобів.

До них, зокрема, можна зарахувати:

– призупинення дії чи виконання правових управлінських актів, що порушують або обмежують права і свободи осіб, яких визнано біженцями, та осіб, які потребують додаткового захисту;

– відміна (скасування) неправомірних актів управління, що порушують права і свободи осіб, яких визнано біженцями, та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Крім органів виконавчої влади, такими повноваженнями наділені суди й органи прокуратури;

– встановлення заходів відповідальності до винних за порушення прав і свобод осіб, яких визнано біженцями та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

– встановлення заходів захисту прав і відновлення порушеного права [162, с. 132–133].

Потреба в захисті адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, постає в разі невиконання або неналежного виконання уповноваженими суб'єктами (зокрема органами державної влади та місцевого самоврядування, їхніми посадовими та службовими особами та іншими уповноваженими суб'єктами) своїх службових обов'язків, коли виникають перепони в реалізації

зазначеними категоріями осіб власного адміністративно-правового статусу.

Основне призначення гарантій захисту полягає в усуненні перешкод для нормальної реалізації прав та обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

До гарантій захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, належать: нагляд і контроль за правомірністю прийнятих рішень уповноваженими суб'єктами; правоохоронні заходи; заходи профілактики порушень прав і законних інтересів зазначених осіб; процесуальні форми охорони порушених прав, свобод та інтересів осіб зазначеної категорії тощо.

Отже, гарантії реалізації та гарантії захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є взаємопов'язаними та взаємозалежними правовими категоріями. Лише за умови взаємодії вони здатні створити належний механізм забезпечення прав, свобод і законних інтересів біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Також до другої групи спеціальних гарантій, крім юридичних, деякі вчені відносять організаційно-правові гарантії. Ф. В. Веніславський визначає організаційно-правові гарантії як систематичну діяльність держави, її органів та посадових осіб, громадських організацій, спрямовану на створення сприятливих умов для реального користування кожною людиною своїми правами та свободами [91, с. 250].

Дещо схожу позицію обстоює О. М. Гончаренко, визначаючи організаційно-правові гарантії як систематичну організаторську діяльність держави, її органів і посадових осіб, громадських організацій, спрямовану на

створення сприятливих умов для реального користування кожною людиною власними правами й обов'язками [110, с. 250].

Організаційно-правові гарантії – це передбачені в нормативно-правових актах суспільно-політичні інструкції, на які покладаються відповідні функції і яким надаються певні повноваження щодо організації та здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони й захисту свободи людини та громадянина [441, с. 68].

Науковий інтерес у межах цієї роботи полягає в дослідженні питання гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема організаційно-правових гарантій адміністративно-правового захисту зазначених категорій осіб. Призначенням організаційно-правових гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є недопущення порушення прав, свобод та інтересів з боку посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших уповноважених суб'єктів, з метою дотримання гарантій, передбачених законодавством України, адміністративно-правового статусу цих осіб.

Саме тому спробуємо визначити поняття організаційно-правових гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Ураховуючи наведені підходи науковців до тлумачення організаційно-правових гарантій, вважаємо, що організаційно-правові гарантії адміністративно-правового статусу біженців – це організована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, громадських організацій, спрямована на створення сприятливих умов для захисту та реалізації

біженцями й особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту своїх прав, свобод та інтересів.

Деякі науковці в механізмі організаційно-правових гарантій виокремлюють гарантії судового захисту. Тому в контексті нашого дослідження доцільно розглянути гарантії судового захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, як потребують додаткового або тимчасового захисту.

Гарантія права на судовий захист означає закріплену в законі можливість людини вдаватися до примусу держави в разі порушення її прав, внаслідок чого складаються відповідні правові відносини, які опосередковують порядок і процедуру здійснення захисних заходів. Це право можна здійснювати за допомогою самозахисту, а також шляхом звернення до відповідних органів та організацій, з-поміж яких провідна роль належить судам [37, с. 28].

Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [201]. В Україні правосуддя здійснюється виключно судами (ст. 124) [201]. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [354] проголошує здійснення правосуддя в Україні на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд (преамбула).

Правосуддя є дієвим засобом захисту прав, свобод, інтересів людини та громадянина. Для відновлення й захисту порушених прав людина може звернутися особисто або через свого представника.

Щодо гарантій судового захисту прав біженців та осіб, які потребують

додаткового або тимчасового захисту, Е. Феллер стверджує, що суд слугує важливою ланкою у сфері захисту прав біженців. Саме судовий розгляд може відновити реальний сенс поняття «захист» для біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, забезпечити дотримання принципу справедливості й належного поводження з біженцями та іншими шукачами притулку [488, с. 603].

Конституція України, гарантуючи право людини на судовий захист її порушених прав, свобод та інтересів, визначає два рівні такого захисту: національний і міжнародний. Слід зауважити, що в особі є право звертатися за захистом своїх порушених прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, лише після використання всіх національних засобів правового захисту [212, с. 2].

У справах щодо адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, оскаржують рішення, дії чи бездіяльність уповноважених суб'єктів владних повноважень під час здійснення цих повноважень. Ураховуючи суб'єктний склад і предметність спорів, такі справи належать до справ адміністративної юрисдикції (ст. 17). У разі, якщо біженець, або особа, що потребує додаткового або тимчасового захисту, вважає себе жертвою порушень своїх прав чи основоположних свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод з боку держави, то вона має можливість звернутися за захистом до Європейського суду з прав людини. Перед зверненням до цього Суду особа використала всі засоби судового захисту в державі, проти якої спрямована заява, які могли б призвести до усунення порушення, що є

предметом оскарження; інакше особа повинна довести, що такі засоби захисту є неефективними. Це означає, що біженцю або особі, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, слід спочатку звернутися до національних судів, яким підсудна справа, включаючи відповідну вищу судову інстанцію, для захисту своїх прав, про порушення яких Ви маєте намір поскаржитись до Європейського суду з прав людини. Європейський суд є наднаціональною міжнародною судовою установою, яка розглядає скарги осіб щодо порушення їхніх прав державами – сторонами Конвенції [194]. Остаточність рішення, ухваленого Європейським судом з прав людини, є найважливішою гарантією судового захисту адміністративного статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

У механізмі реалізації гарантії судового захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, існують певні перепони для таких категорій осіб, зокрема: звернення біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, до національних судів потребує відповідного супроводу національних правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів. У зазначених категорій осіб можуть виникати складнощі з доступом до таких спеціалістів, через додаткові витрати на їх послуги. Тому, на нашу думку, доцільно в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» передбачити право таких категорій осіб, у разі звернення до суду за захистом порушених прав та інтересів, на безоплатні послуги правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів.

Отже, розглянувши проблеми гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового

захисту, можна дійти висновку, що механізм дії таких гарантій в Україні є недосконалим. Зокрема, гарантії адміністративно-правового статусу таких осіб мають бути відображені в єдиному нормативно-правовому акті, адже гарантії забезпечують фактичну реалізацію прав та обов'язків, законних інтересів біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також заходи й засоби у їх відносинах із суб'єктами адміністративної влади. Існуючи в системі та взаємодіючи одна з одною, гарантії адміністративно-правового статусу біженців відіграють важливе значення не лише для біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а й відображають рівень забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина в Україні. Тому національний законотворець має приділити увагу окресленим вище проблемам та усунути недоліки в цій сфері.

Висновки до розділу 3

У межах вивчення адміністративно-правового механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, сформульовано низку значущих теоретичних положень і висновків, які, серед іншого, наведено в окремих публікаціях [48; 51; 52; 54; 58]. Зокрема, зауважено, що правове забезпечення не лише пов'язане з категорією правового регулювання, а фактично виходить з її змісту. Так, правове регулювання – це оснований на системі нормативів (положень законів і підзаконних офіційних державних актів, а також міжнародних документів) регламентарний вплив права на суспільні відносини в різних

сферах життєдіяльності суспільства. Інакше кажучи, регулювання передбачає наявність трьох важливих складових: позитивного права (офіційних документів), відповідного типу суспільних відносин та безпосередньо юридичного впливу. На нашу думку, ототожнювати в цьому контексті правове забезпечення та правове регулювання не можна, адже різні наукові тлумачення змісту поняття «забезпечення» засвідчують, що саме воно і становить зазначений вплив. Інакше кажучи, правове забезпечення – це активний, практичний аспект правового регулювання, виражений у діяльності уповноважених суб'єктів з реалізації правових положень і доведення їх до адресатів – суспільних відносин.

Доведено, що правове забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це системна сукупність нормативно-правових актів, яка представлена законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами, котрі містять правові норми, спрямовані на врегулювання правовідносин, що виникають у контексті надання, припинення, позбавлення та захисту правового статусу біженців, а також суб'єктів додаткового або тимчасового захисту, у встановленому законом порядку.

Механізм правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, становить сукупність законодавчо визначених елементів, які в сукупності утворюють нормативно-юридичну основу, специфічний інструментарій, за допомогою якого здійснюється вплив на відповідні правовідносини з метою їх належного впорядкування та регулювання.

Встановлено, що адміністративно-правова спрямованість механізму

правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, обумовлена такими факторами: 1) суб'єктами реалізації цього механізму є носії владних повноважень; 2) правовідносини, що виникають у контексті правового забезпечення, становлять відносини влади й підпорядкування, оскільки виникають між органами державної влади, а також ними та суб'єктами, що потребують надання статусу біженця, та/або особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту; 3) інструментарій впливу складається із форм, методів, заходів і засобів адміністративного, владно-управлінського характеру; 4) нормативну основу правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового, тимчасового захисту, становлять норми адміністративного права.

З'ясовано, що адміністративно-правові засади забезпечення правового та адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це система юридичних положень та актів, які складаються з норм адміністративної галузі права та котрі визначають принципи, процедури й інші особливості правового регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері забезпечення правового статусу біженців та осіб, що потребують та яким надано додатковий та/або тимчасовий захист.

Акцентовано увагу на тому, що Конституція як Основний Закон держави встановлює не лише юридичні основи регулювання тих чи інших суспільних відносин, а й владно-управлінські особливості побудови державної політики у тій чи іншій сфері соціального життя. Зокрема, у Конституції детально прописані всі основні права та обов'язки людини, а також визначено правовий статус іноземців, до яких, зокрема, належать біженці й особи, які потребують та яким надано тимчасовий або додатковий захист.

Констатовано, що найбільше коло адміністративних засад регулювання правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, викладено в підзаконних актах вищих і центральних органів виконавчої влади держави. Причому наголошено на тому, що суттєвий недолік нормативної бази в цьому контексті полягає в тому, що загалом положення нормативно-правових актів є несистематизованими, внаслідок чого нерідким явищем є правові колізії, які заважають якісному регулюванню відносин у цій сфері.

Аргументовано, що в системі відповідних адміністративно-правових засад ключове місце належить нормам адміністративного права, адже за їх допомогою регулюють процедури щодо: оформлення всіх необхідних документів біженцями; видання посвідок, що засвідчують наявність у суб'єкта статусу біженця або особи, якій надано тимчасовий та/або додатковий захист; проведення інших супутніх адміністративних процедур тощо.

Зроблено висновок про те, що правовий статус особи визначає положення суб'єкта в суспільстві, проте лише в тій частині, що керується правом. Правовий статус особи визначається та скеровується правовими нормами через визначення її прав, свобод та інтересів, які в сукупності регулюють межі реалізації її юридично значущих дій. Отже, правовим статусом слід визнати категорію, яка визначає та закріплює правове становище суб'єкта в суспільстві й відображає інші соціальні зв'язки в соціумі.

Виявлено, що правовий статус біженця та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, – це правовий інструмент, який визначає становище зазначених осіб у соціальній системі та врегульовує за

допомогою норм права їх права, обов'язки й інші юридичні властивості.

Доведено, що після набуття відповідного правового статусу біженці та особи, що потребують додаткового або тимчасового захисту, можуть ставати учасниками тих чи інших адміністративно-правових відносин, тобто набувають адміністративно-правового статусу. Тому можна дійти висновку, що адміністративно-правового статусу особа набуває, коли стає учасником адміністративних правовідносин, лише після присвоєння їй відповідного правового статусу. Отже, адміністративно-правовий статус є підвидом правового статусу (вони співвідносяться як частина й ціле).

Доведено, що адміністративно-правовим статусом біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід визнати сукупність прав, обов'язків, юридичної відповідальності суб'єктів-шукачів захисту, що гарантуються і забезпечуються державою та реалізуються в адміністративно-правових відносинах з органами публічної влади.

Забезпеченням адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, запропоновано вважати систему органів публічного права, що в межах наданих їм повноважень створюють умови для дотримання, гарантування, реалізації та захисту адміністративно-правового статусу осіб, які визнані біженцями чи особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Встановлено, що гарантіями слід вважати сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що спрямовані на повну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод громадян, усунення можливих причин, що порушують їх здійснення. Гарантіями прав та свобод біженців є умови й засоби забезпечення всебічного захисту прав і свобод біженців у контексті захисту

прав і свобод людини та громадянина.

Досліджено групу загальних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема: економічні, політичні та соціальні гарантії, а також другу групу спеціальних (юридичних) гарантій, зокрема: гарантії реалізації; гарантії охорони; гарантії захисту. Встановлено, що система юридичних гарантій забезпечується певними інструментами, передусім нормативними, процесуальними, галузевими, які є способами й засобами захисту та реалізації прав і свобод людини. Основою юридичних гарантій є нормативне забезпечення, тобто підґрунтям юридичних гарантій слугує закон.

Доведено, що реалізація юридичних гарантій здійснюється в разі потреби в захисті порушених прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зокрема в разі невиконання або неналежного виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їхніми посадовими та службовими особами або іншими суб'єктами своїх обов'язків, тобто коли є загроза реалізації адміністративно-правового статусу вказаних категорій осіб.

Юридичними гарантіями адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, запропоновано вважати сукупність передбачених законом інструментів, заходів і засобів, що забезпечують охорону та покликані сприяти практичній реалізації прав і свобод цих категорій осіб.

Встановлено, що гарантії реалізації та гарантії захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є взаємопов'язаними та взаємозалежними правовими

категоріями. Лише за умови взаємодії вони здатні створити належний механізм забезпечення прав, свобод і законних інтересів біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Доведено, що призначенням організаційно-правових гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є недопущення порушення прав, свобод та інтересів з боку посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших уповноважених суб'єктів, з метою дотримання гарантій, передбачених законодавством України, адміністративно-правового статусу цих осіб.

Визначено, що організаційно-правові гарантії адміністративно-правового статусу біженців – це організована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, громадських організацій, спрямована на створення сприятливих умов для захисту та реалізації біженцями й особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту своїх прав, свобод та інтересів.

Доведено, що у механізмі реалізації гарантій судового захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, існують певні перепони для таких категорій осіб, зокрема: звернення біженців та осіб, які потребують додаткового захисту до національних судів потребує відповідного супроводу національних правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів. У зазначених категорій осіб можуть виникати складнощі з доступом до таких спеціалістів, через додаткові витрати на їх послуги. А тому, запропоновано у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту» передбачити право таких категорій осіб, у разі звернення до суду за захистом порушених прав та інтересів, на безоплатні послуги правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів.

Встановлено, що механізм дії гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є недосконалим. Зокрема, гарантії адміністративно-правового статусу таких осіб мають бути відображені в єдиному нормативно-правовому акті, адже гарантії забезпечують фактичну реалізацію прав та обов'язків, законних інтересів біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також заходи й засоби у їх відносинах із суб'єктами адміністративної влади. Існуючи в системі та взаємодіючи одна з одною, гарантії адміністративно-правового статусу біженців відіграють важливе значення не лише для біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а й відображають рівень забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина в Україні.

РОЗДІЛ 4

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

4.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та можливості його використання в Україні

Проблема регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, на сьогодні є актуальною не лише для України, а й для значної кількості інших держав. Констатовано, що в багатьох країнах світу напрацьовано позитивний досвід у відповідній сфері, що актуалізує питання проведення наукових досліджень, присвячених аналізу зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Важливим для аналізу та розгляду є досвід США, з огляду на особливості міграційної політики цієї держави. Нижня палата Конгресу США – Палата представників 27 червня 2019 року підтримала законопроект, що передбачав виділення 4,6 млрд доларів для вирішення міграційної кризи на кордоні з Мексикою. Цей законопроект попередньо ухвалив Сенат. У Палаті представників, у якій більшість мають демократи, його підтримали 305 депутатів, 102 проголосували проти [199]. Кошти використають для посилення безпеки на кордоні та на облаштування приймальних пунктів для мігрантів. Зараз ці центри переповнені через значну кількість мігрантів з

Центральної Америки, які прибувають до США через Мексику. Останнім часом увагу в США привернули повідомлення про катастрофічні умови перебування в одному з центрів для неповнолітніх мігрантів у Техасі [199].

Основу правового регулювання статусу біженців у США становить спеціальний закон про біженців, який було прийнято ще 1980 року. Відповідно до цього закону, будь-який іноземець, який бажає отримати притулок і статус біженця, повинен довести, що його поверненню до країни походження заважають об'єктивні побоювання переслідування за ознаками раси, кольору шкіри, унаслідок політичних уподобань, належності до певної соціальної групи тощо [496].

За адміністративну складову статусу біженців у США відповідає Служба громадянства та імміграції, що входить до складу Міністерства національної безпеки США. Цей орган державної влади займається юридичним оформленням біженців, а також забезпеченням їх подальшого проживання на території США. Коли особу офіційно визнано біженцем або шукачем притулку, на неї покладається більшість прав громадян Сполучених Штатів, зокрема свобода слова, віросповідання, зібрань тощо. Натомість на біженців також покладаються обов'язки щодо дотримання законів; необхідності знати й розуміти закони США, принципи державного управління та культури країни тощо [496]. Спеціальними обов'язками, які покладаються на біженців у США, є: необхідність подавати запит на видачу дозволу на повернення до Сполучених Штатів перед виїздом, у момент подання заявки на отримання проїзного документа біженця; дотримуватись усіх федеральних, місцевих законів і законів штату; сплачувати всі федеральні, місцеві податки й податки штату (за необхідності); зареєструватися для виконання військового обов'язку, якщо ви –

чоловік віком від 18 до 26 років; повідомляти Службі громадянства та імміграції США свою нову адресу не пізніше, ніж через 10 днів після зміни місця проживання, тощо [495; 496].

Однією з важливих функцій діяльності Служби громадянства та імміграції США та інших уповноважених у цій сфері органів влади є допомога біженцям в облаштуванні. Так, у США на кожному рівні влади забезпечується допомога в питаннях пошуку житла, охорони здоров'я, освіти, зокрема щодо вивчення мови, отримання соціальних послуг. У США діє багато урядових програм допомоги біженцям і шукачам притулку [495; 496].

Схожі засади адміністративно-правового регулювання та забезпечення статусу біженців і прирівняних до них осіб існують у Канаді. У цій країні, як і на території США, сформовано та видано єдиний нормативно-правовий акт – Закон «Про імміграцію та захист біженців», положення якого регламентують адміністративні процедури оформлення статусу біженців. Згідно із законодавством Канади, біженцем у цій країні може бути визнано особу, яка побоюється повертатись до власної країни походження, оскільки існує ризик для її життя, а також ризик зазнати тортур, жорсткого або нелюдського поводження [433].

Весь масив адміністративних питань, пов'язаних із забезпеченням, захистом та юридичним оформлення статусу біженців, покладається на Комісію з питань імміграції та біженців Канади, яка є незалежною у своїй діяльності. Цей орган відповідає за прийняття обґрунтованих рішень з питань імміграції та біженців, вирішує, хто потребує захисту біженців серед тисяч заявників. Причому варто зазначити, що існує два способи, за якими Канада здійснює переселення біженців. У першому випадку ми говоримо про

реалізацію спеціальної урядової програми, що фінансується з бюджету, а в другому – домовленості з неурядовими організаціями, які надають фінансову підтримку для переселення додаткових контингентів біженці. Як у першому, так і в другому випадку особа подає заяву про визнання її біженцем, після чого Комісія розглядає подібну заяву колегіально. В окремих випадках у наданні притулку або статусу біженця особі може бути відмовлено, наприклад, якщо таку особу вже визнано біженцем в іншій країні; таку особу не можна допускати до країни з огляду на наявну загрозу національній безпеці; аналогічну заяву від цієї особи вже було відхилено тощо [433; 482; 490].

Слід зазначити, що на території всього американського континенту діє регіональна міжамериканська організація із забезпечення та захисту прав біженців, а також врегулювання питань, пов'язаних з переміщенням останніх. Вказана організація діє в межах Організації американських держав і представлена Міжамериканською комісією з прав людини та Міжамериканським судом з прав людини. Міжамериканський суд не вчинив якогось значного впливу на формування регіональних стандартів прав людини, розглянув за 40 років існування лише близько десяти справ. Уся правозахисна діяльність лягла, таким чином, на Комісію, до якої можуть звертатися зі скаргою будь-які фізичні особи, групи, особи чи недержавні організації. Комісія вживає заходів щодо досягнення дружнього врегулювання, а якщо це не вдалося – приймає висновок у справі. Ці висновки мають значну моральну вагу, їх зазвичай ураховують держави, обвинувачені в порушенні прав людини [387, с. 100].

Аналогічна міждержавна організація існує також на території Африки –

Африканська комісія прав людини і народів, що є органом Організації африканської єдності. Вона діє на підставі Африканської хартії прав людини і народів. Комісія заслуховує кожні два роки звіти держав про законодавчі й інші заходи для захисту прав людини. Комісія з цього приводу формулює судження та пропозиції. Також вона розглядає заяви громадян і недержавних організацій про масові й систематичні порушення прав людини. За ними Комісія готує свої висновки для вищого органу ОАЕ – Асамблеї глав держав і урядів [387, с. 100].

Переходячи до розгляду досвіду країн Європи, варто зазначити, що впродовж останніх років міграційна криза в Європі не сходить з порядку денного. У питанні вирішення проблеми нелегальної міграції європейські країни розділилися на два табори. До першого належать держави, що не здатні витримати напливу біженців і вживають різноманітних заходів задля того, щоб обмежити кількість мігрантів з країн Близького Сходу та Африки. Інша група країн, навпаки, прагне допомогти мігрантам знайти своє місце в соціумі, навіть попри те, що це зумовлює значні економічні витрати та загострює соціально-економічну ситуацію всередині країн. Чи дійсно міграційна криза загрожує безпеці мешканців Європи та чи можливо завдяки спільним зусиллям європейської спільноти розв'язати вказану проблему? З огляду на те, що наразі біженці шукають нові шляхи міграції, відкритим залишається питання стосовно того, чи залишиться Україна осторонь цього процесу. Упродовж кількох наступних десятиліть спостерігатиметься тенденція до збільшення потоків мігрантів з країн Близького Сходу та Африки, спрямованих до Європи. За оцінками фахівців у цій сфері, 2017 року на території ЄС перебувало 56 млн мігрантів, із них 35 млн – з країн, які не

належать до ЄС. Серед них – майже 3 млн осіб, які шукали притулку, та біженців. До країн ЄС, які не вбачають в імміграції злободенну проблему для власних мешканців, належать країни Балтики, Іспанія та Португалія. Водночас країни, що знаходяться в епіцентрі кризи біженців, зокрема Німеччина, Італія, Угорщина та Австрія, вважають міграційну політику одним з пріоритетних напрямів власної діяльності [355].

Під час розгляду досвіду окремих країн Єврозони варто звернути увагу на Велику Британію. Так, за законодавством цієї держави особа, яка потребує притулку, – це суб'єкт, який фізично повинен знаходитися на території Великої Британії. Право особи на звернення щодо надання притулку реалізується в Міністерстві внутрішніх справ цієї країни. Розглядом і прийняттям рішення за запитом притулку займається імміграційний департамент під назвою «Home Office». Заява про надання права притулку може подаватися як безпосередньо при в'їзді в королівство, так і всередині країни незалежно від законності чи незаконності перебування особи на території Великої Британії. У Великій Британії біженець автоматично набуває статусу «шукача притулку», тобто людини, яка покинула власну країну походження та офіційно подала заяву про надання притулку в іншій країні, але заявка якої ще не була розглянута. Така особа вже з моменту подання заяви має певні пільги, зокрема 5 фунтів у день для проживання, житлове забезпечення тощо. Також якщо протягом шести місяців з дня подання заяви не було прийнято рішення відповідними органами, то після закінчення цього терміну шукачу притулку може бути надано дозвіл на роботу. Після подачі заяви співробітники (з безкоштовним перекладачем) «Home Office» проводять з прохачем притулку попередню співбесіду, на якій

повинні отримати максимум відомостей і документальних підтверджень. Однак складність і неоднозначність питання часто призводять до різного рішення. Саме тому особі надається право на апеляцію, яка подається на ім'я спеціального судді або до Управління імміграційних апеляцій [14; 96].

Своєрідним є досвід ЄС у питаннях регулювання та забезпечення прав біженців та схожих до них за своїм правовим статусом осіб. Слід зауважити, що за своєю природою ЄС – це наднаціональна організація влади. Через добровільне самообмеження суверенітету й колективну реалізацію на рівні ЄС делегованих йому суверенних прав створюються нові умови для більш ефективного функціонування держав. У цьому контексті С. Ю. Кашкін зауважує: «Сучасний Європейський Союз – це державоподібне утворення, що поступово еволюціонує в бік повноцінної федерації» [169, с. 325]. На сьогодні ЄС притаманні такі аспекти: єдина валюта; громадянство, введене Маастрихтським договором про Європейський Союз; єдиний внутрішній ринок, що дозволяє вільний рух товарів, послуг, осіб, капіталів; система інститутів, рішення яких є обов'язковими для фізичних, юридичних осіб, держав-учасниць та їхніх органів; узгоджена спільна зовнішня політика та політика безпеки; скоординована правоохоронна система [115, с. 19–20; 385].

Однією з ключових особливостей Європейського Союзу є спільна нормативно-правова система, яка дозволяє провадити загальну політику в тій чи іншій сфері. Відповідно до викладеного, на території ЄС існує загальносоюзне та національне законодавство держав-членів організації, відповідно до чого будуються загальноєвропейські принципи регламенту суспільних відносин, додатком до яких є окремі підходи країн-членів ЄС. Зазначений момент не оминув питання забезпечення статусу біженців та осіб,

які потребують притулку. Політика Європейського Союзу за цим вектором спрямована на гармонізацію процедур надання притулку та статусу біженця особам, які його потребують. Спільні, уніфіковані процедури запобігають вторинному руху шукачів притулку, а також усувають дискримінацію, спричинену різними умовами розгляду заяв та надання того чи іншого статусу захисту. Так, однією з важливих процедур притулку є визначення держави-члена, відповідальної за розгляд звернень про надання притулку. Оскільки громадяни третіх країн з метою отримання притулку в ЄС часто подавали звернення одночасно в декілька держав-членів (розраховуючи на більшу ймовірність досягнення успіху), останні 1990 року уклали Дублінську конвенцію (набрала чинності 1997 року). Положення Дублінської Конвенції внесені в систему вторинного права ЄС, а саме Регламент ради № 343/2003 про встановлення критеріїв і механізмів для визначення держави-члена, відповідальної за розгляд поданих громадянами третіх держав звернень про надання притулку на території будь-якої з держав – членів ЄС. Цей Регламент наділяє компетенцією з розгляду звернень про надання притулку одну з держав-членів, а також визначає правові наслідки, які матиме відмова держави-члена в такому зверненні. Положення формують систему попередження так званого пошуку «зручної» держави-члена для отримання притулку, яка базується на принципі співробітництва держав – членів ЄС [246, с. 215–216].

Крім того, ЄС спрямовує свою діяльність на систематичне вдосконалення механізмів надання притулку та забезпечення прав біженців. У цьому аспекті винятково важливими є численні повідомлення Європейської комісії, присвячені аналізу проблем становлення загальної європейської системи

притулку щодо особливостей імміграційної політики ЄС, а також тенденцій у сфері забезпечення реалізації правового статусу шукачів притулку та біженців, з-поміж яких слід виокремити такі: повідомлення Європейської комісії (Ради ЄС, а також Європарламенту) COM (2000) 755 final від 22 листопада 2000 року «У напрямі до загальної процедури надання притулку та однакового і дійсного на всій території ЄС статусу для осіб, яким було надано притулок»; повідомлення Європейської комісії COM (2001) 710 final від 28 листопада 2001 року «Стосовно спільної політики у сфері надання притулку, запроваджуючи метод відкритої координації»; повідомлення Європейської комісії COM (2003) 152 final від 26 березня 2003 року «Стосовно спільної політики у сфері надання притулку та Порядок денний у справах захисту»; повідомлення Європейської комісії COM (2003) 315 final від 3 червня 2003 року «У напрямі до більш доступних, справедливих та керованих систем надання притулку»; повідомлення Європейської комісії COM (2004) 503 final від 15 липня 2004 року «Більш ефективна загальна європейська система притулку: єдина процедура як наступний крок» тощо [392, с. 101; 483–487].

Водночас якщо загальноєвропейське законодавство встановлює здебільшого загальні процедурні засади адміністративно-правового регулювання та забезпечення статусу біженців, то безпосередні дії в цьому напрямі покладаються на країн-членів Європейського Союзу.

Наприклад, особливості досвіду Франції у сфері забезпечення правового статусу біженців полягають у специфічній адміністративній системі органів, які мають певні повноваження в зазначеній сфері: Французьке бюро захисту біженців та апатридів, а також орган судового контролю – Національний суд з питань права на притулок. Варто зауважити, що заявка на отримання

статусу біженця у Франції може подаватися безпосередньо під час перетину кордону незалежно від наявності чи відсутності візи. Подавши заяву про притулок, особа отримує дозвіл на перебування й проживання у Франції у вигляді картки зі своїми даними і фото. Після прибуття до Франції та подачі заяви на притулок біженцю виплачують спочатку разову допомогу, а потім – щомісячну. На весь період проживання надають безоплатне медичне обслуговування, право безплатно вивчати французьку мову. Крім того, біженцю надають безплатний проїзд на будь-якому міському транспорті (метро, автобус, окрім таксі). Багато лікарень Парижа надають медичну допомогу, навіть якщо ще немає документа про право на соціальне забезпечення. Навчання в школі для дітей теж безплатне. На перший тиждень перебування біженця в країні його поселяють у готель, далі надають безплатне житло (кімната на одну особу). Через шість місяців надають гуртожиток квартирного типу. Після отримання статусу біженця особа отримує право на роботу і квартиру (2–5 кімнат, за вибором) [359, с. 256].

У Німеччині регулювання та забезпечення статусу біженця здійснюють поліція або Управління в справах біженців. Саме в ці органи особа, яка шукає притулку, повинна подати заяву про визнання її біженцем. Після цього здійснюється така процедура: інтерв'ю у відповідному відомстві, видача рішення щодо особи, можливий також варіант оскарження цього рішення. На час, поки триває розгляд клопотання про надання статусу, біженець отримує житло та соціальну підтримку. Перші тижні він живе в таборі для біженців, а згодом направляється до одного з регіонів Німеччини, де отримує житло. На сім'ю зазвичай дають квартиру, що складається з 1–2 кімнат. У деяких німецьких землях вони отримують продовольчу допомогу й кишенькові гроші,

в інших – ваучер або кредитну карту. Через 6–12 місяців їм дозволяють працювати. Діти можуть ходити в державні школи й дитячі садки. Після отримання статусу біженця можна отримати більш високі соціальні пільги та допомогу на дітей [359, с. 257].

Об'єктивність проведення зрівняльного дослідження можлива, на наш погляд, завдяки аналізу зарубіжного досвіду не лише країн далекого Заходу та Європейського Союзу, а й визначення основоположних моментів забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту, у державах, які разом з Україною входили до складу Радянського Союзу. Адже досвід цих країн може стати в нагоді в процесі вдосконалення національних засад регламенту статусу вказаних суб'єктів.

Наведемо для прикладу Республіку Білорусь, де 2008 року було прийнято новий законодавчий акт «Про надання іноземним громадянам та особам без громадянства статусу біженця, додаткового захисту, притулку та тимчасового захисту в Республіці Білорусь». Ключовим органом у галузі забезпечення статусу біженців та інших подібних суб'єктів Законом визначено Міністерство внутрішніх справ, на яке покладаються повноваження щодо:

- проведення єдиної державної політики у сфері міграції та надання притулку;

- підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства Республіки Білорусь, а також про укладення міжнародних договорів з питань міграції та надання притулку;

- координація діяльності інших республіканських органів державного управління, взаємодія з іншими державними органами та організаціями з

питань забезпечення статусу біженця та осіб, яким надано тимчасовий, додатковий захист або притулок;

– визначення порядку організації роботи з видачі, обліку, обміну, визнання недійсним, вилучення, зберігання, знищення посвідчення біженців;

– визначення форм бланків свідоцтва про додатковий захист, статусу біженця, а також свідоцтва про реєстрацію клопотання на отримання тимчасового захисту;

– встановлення порядку організації роботи з видачі вказаних свідоцтв, їх обліку, вилучення та зберігання тощо [291].

Говорячи безпосередньо про процедурні моменти набуття статусу біженця, то в Республіці Білорусь останній надається іноземцям, що знаходяться на території Республіки через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань у державі, з якої вони безпосередньо походять, за ознаками раси, віросповідання, громадянства, національної належності, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, які не можуть або не бажають з огляду на такі побоювання користуватися захистом цієї держави. Статус біженця також надають особам без громадянства, що знаходяться на території Республіки Білорусь внаслідок вказаних побоювань, які не можуть або не бажають повернутися в державу колишнього звичайного місця проживання через такі побоювання. Іноземець, якому надано статус біженця, має право на: отримання інформації про свої права та обов'язки; отримання посвідчення біженця; отримання дозволу на тимчасове проживання в Республіці Білорусь; отримання дозволу на постійне проживання в Республіці Білорусь; отримання проїзного документа Республіки Білорусь; проживання в разі відсутності можливості самостійно оселитися на території

Республіки Білорусь у місцях тимчасового поселення до оформлення дозволу на постійне проживання в Республіці Білорусь; медичне обслуговування нарівні з громадянами Республіки Білорусь тощо [291]. Схожі адміністративно-процедурні моменти забезпечення правового статусу та юридичні можливості мають особи, які отримують додатковий, тимчасовий захист або притулок.

Певною специфікою адміністративно-правового регулювання та забезпечення правового статусу біженця означений досвід Російській Федерації. У цій державі основою правового регулювання слугує Федеральний закон «Про біженців» від 28 червня 1997 року № 95-ФЗ, який визначає підстави і порядок визнання біженцем на території Російської Федерації, встановлює економічні, соціальні та правові гарантії захисту прав і законних інтересів біженців [290].

Згідно із зазначеним Федеральним законом, особу може бути визнано на території РФ біженцем, або надано їй притулок. Відповідно до законодавства цієї країни, біженець – це особа, яка не є громадянином Російської Федерації і яка з огляду на цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом унаслідок таких побоювань; або, не маючи певного громадянства й перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті вказаних факторів, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [290]. Натомість тимчасовий притулок – це можливість іноземного громадянина або особи без громадянства тимчасово перебувати на території Російської Федерації у разі,

якщо ці особи:

– мають підстави для визнання біженцем, але обмежуються заявою в письмовій формі з проханням про надання можливості тимчасово перебувати на території РФ;

– не мають підстав для визнання біженцем за обставинами, передбаченими законодавством РФ, але з гуманних спонукань не можуть бути виселені (депортовані) за межі території РФ [290].

Ключовим органом, який має вичерпне коло повноважень у галузі забезпечення правового статусу біженців та надання притулку, є Міністерство внутрішніх справ Російської Федерації. Так, процедура визнання іноземця біженцем, відповідно до федерального законодавства РФ, охоплює такі етапи: 1) звернення з клопотанням про визнання біженцем; 2) попередній розгляд клопотання; 3) прийняття рішення про видачу свідоцтва про розгляд клопотання по суті або про відмову в розгляді клопотання по суті; 4) видачу свідоцтва або повідомлення про відмову в розгляді клопотання по суті; 5) розгляд клопотання по суті; 6) прийняття рішення про визнання біженцем або про відмову у визнанні біженцем; 7) видачу посвідчення біженця або повідомлення про відмову у визнанні біженцем [290].

Особі, яку визнано в Російській Федерації біженцем, надають права щодо: отримання послуг перекладача та отримання інформації про порядок визнання біженцем, про свої права та обов'язки, а також іншої інформації; сприяння з боку держави щодо забезпечення проїзду та провезення багажу до місця перебування; отримання одноразової грошової допомоги на кожного члена сім'ї в порядку та в розмірах, визначених Урядом РФ; одержання направлення територіального федерального органу виконавчої влади у сфері

внутрішніх справ в центр тимчасового розміщення; отримання харчування і користування комунальними послугами в місці тимчасового утримання або центрі тимчасового розміщення тощо. Аналогічний спектр прав набувають особи, яким надано притулок у Російській Федерації [290].

Схожі аспекти адміністративно-правового регулювання статусу біженців існують на території Республіки Казахстан. Система правового регулювання суспільних відносин у сфері надання притулку та статусу біженця ґрунтується на положеннях Закону Республіки Казахстан «Про біженців» від 4 грудня 2009 року № 216-IV. На відміну від Російської Федерації, притулок у РК – це захист осіб, які звернулися з клопотанням про отримання статусу біженця, але фактично його не отримали. Якщо особі надається в установленому законодавством порядку статус біженця, то вона має змогу користуватись правом на: можливість знаходитись на території РК; запит інформації про родичів, які проживають у країні свого громадянства; оскарження рішення уповноваженого органу про відмову в продовженні, позбавлення або припинення статусу біженця; добровільне повернення в країну громадянства або переїзд у будь-яку третю країну; медичне обслуговування відповідно до законодавства Республіки Казахстан; свободу праці чи підприємницької діяльності; судовий захист майнових і особистих немайнових благ і прав; вивезення привезеного із собою, а також законно нажитого на території РК майна в іншу країну, у яку йому надано право в'їзду для поселення; отримання посвідчення біженця та інших проїзних документів [289].

Основний масив адміністративних повноважень у сфері забезпечення статусу біженця покладається на Міністерство внутрішніх справ РК, яке: реалізує державну політику з питань біженців; розробляє та затверджує

нормативні правові акти з питань біженців у межах своєї компетенції; здійснює координацію та методичне керівництво місцевих виконавчих органів з питань біженців; здійснює міжнародне співробітництво з питань біженців; здійснює державний контроль за дотриманням законодавства Республіки Казахстан про біженців; затверджує порядок реєстрації та розгляду клопотання про присвоєння статусу біженця, зразки свідоцтва особи, що шукає притулок; сприяє в межах своєї компетенції особі, визнаній біженцем, в отриманні інформації про родичів; видає свідоцтво особи, що шукає притулок; здійснює процедури присвоєння, продовження, позбавлення та припинення статусу біженця; затверджує зразок проїзного документа, здійснює видачу посвідчення біженця та проїзного документа; формує і щомісяця надсилає списки осіб, які шукають притулку, та біженців в органи національної безпеки; розробляє і затверджує положення про комісію щодо здійснення процедури присвоєння, продовження, позбавлення та припинення статусу біженця, а також створює зазначену комісію; забезпечує дотримання прав осіб, які шукають притулку, та біженців [289].

Отже, у сучасних геополітичних реаліях питання біженців та осіб, які потребують притулку та не можуть повернутися до країни свого громадянства набуває дедалі більшої актуальності, що позначається на правових системах багатьох країн. Аналіз зарубіжного досвіду правового й адміністративно-правового регулювання забезпечення статусу біженця та осіб, які потребують додаткового й тимчасового захисту, осіб з аналогічним правовим статусом на прикладі Сполучених Штатів Америки, Канади, Великої Британії, Німеччини, Франції, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, міждержавних регіональних організацій

Америци, Африци, Європейського Союзу засвідчив значну кількість підходів до побудови нормативно-правових і владно-адміністративних механізмів у цій сфері. У нашій країні також напрацьовано відповідний досвід у цій сфері, адже в державі існує окрема лінійка законодавчих актів, присвячених проблематиці біженців; спеціально уповноважений орган, який займається адміністративними питаннями щодо біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; проведено часткове визначення спеціальних прав та обов'язків таких суб'єктів тощо. Попри це, існують аспекти зарубіжного досвіду, які варто перейняти та імплементувати в національну правову систему, зокрема:

1) з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої країни, важливим є поступове уведення в юридичний простір України уніфікованого законодавства ЄС про біженців, яке дозволить змінити формат багатьох адміністративних процесів, пов'язаних із забезпеченням статусу цих суб'єктів, лібералізувати процес отримання статусу біженця або статусу особи, яка потребує додаткового й тимчасового захисту;

2) попри те, що в національному законодавстві передбачено можливість оскарження рішень і дій уповноважених органів влади в разі відмови у визнанні особи біженцем або надання тимчасового, додаткового захисту, на прикладі окремих європейських і західноамериканських держав необхідно створити спеціальний судовий орган на правах основної, незалежної та єдиної інстанції оскарження рішень уповноважених органів, пов'язаних з процедурою визнання особи біженцем або такої, що потребує додаткового або тимчасового захисту;

3) доречною є заміна багатьох правових статусів, що регламентовані

законодавством нашої країни, на два базові – біженець та особа, яка потребує притулку. Це дозволить систематизувати нормативно-регламентуючий матеріал, а також удосконалити шляхом спрощення адміністративні процеси забезпечення статусу вказаних осіб.

4.2. Заходи забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Захист прав біженців та інших шукачів притулку в сучасному світі, означеному активними міграційними процесами, є нагальною проблемою. Тому перед державою-притулком завжди постає питання забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. У довідковій літературі поняття «реалізація» визначено як здійснення наміченого плану, програми, проєкту [400]. Б. І. Старуха визначає реалізацію прав, свобод та обов'язків людини і громадянина як форму буття цих прав та обов'язків, що зводиться до переводу соціальних благ, які закріплені нормами права, у стан їх можливого і дійсного використання конкретною особою (особами) з метою задоволення власних різноманітних проблем й інтересів [410, с. 86].

В. Д. Недибалюк зазначає, що реалізація права – це складний процес, що охоплює механізм реалізації права і форми реалізації права [278, с. 131]. Так, механізму реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, передусім, притаманні такі елементи, як юридично значуща дія суб'єктів, а також стадії реалізації суб'єктивного права [410, с. 85].

Забезпеченням вважають «надання (постачання) чогось комусь у достатній кількості, створення необхідних умов для здійснення чого-небудь». Це поняття вживають також у значенні «гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь» [397, с. 281]. У науковій літературі поняття «забезпечення» розглядають у двох аспектах: 1) унормування певного порядку діяльності суб'єктів суспільних відносин; 2) передбачена законом чи вироблена практикою сукупність заходів, спрямованих на вдосконалення або покращення функціонування будь-чого за певних умов [18, с. 94]. О. Л. Стасюк доходить висновку, що забезпечення здійснюється шляхом надання гарантій реалізації та охорони прав громадян, а також за допомогою діяльності органів публічної влади [411, с. 173]. Натомість термін «заходи» означає сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [325].

Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, містить права, свободи й обов'язки, що передбачає загальний правовий статус, а також спеціальні гарантії та додаткові права, що зумовлені таким спеціальним статусом.

З огляду на викладене, на нашу думку, заходи забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це сукупність дій і засобів, що застосовуються органами публічної влади з метою створення умов для гарантування та реалізації прав, свобод і обов'язків осіб, визнаних біженцями, та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, з урахуванням адміністративно-правового статусу осіб цих категорій.

З-поміж заходів забезпечення адміністративно-правового статусу

біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, доцільно передусім проаналізувати повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших уповноважених суб'єктів публічної влади, які вчиняють передбачені законом дії та вживають необхідні заходи для гарантування й реалізації прав, свобод та обов'язків осіб зазначених категорій.

Українська система забезпечення прав біженців передбачає лінійну організацію зв'язку й узгоджених дій з боку органів державної влади, таких як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державна міграційна служба України, Служба безпеки України, місцеві органи державної влади та суди [481, с. 17]. У межах наданої їм компетенції вони:

а) видають нормативно-правові акти, що впливають на зміст адміністративно-правового статусу осіб, яких визнано біженцями, тягнуть за собою набуття ними прав та обов'язків у сфері адміністративних правовідносин;

б) організовують виконання адміністративного законодавства, що безпосередньо стосується правового статусу осіб, яких визнано біженцями;

в) допомагають біженцям та особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту, у реалізації їх конкретних суб'єктивних прав, наприклад, щодо питань працевлаштування, надання житла, соціального захисту тощо;

г) сприяють особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в адаптації до умов українського суспільства [164, с. 113].

Що стосується суб'єктів забезпечення адміністративно-правового

статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, то в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [334] серед органів виконавчої влади, що беруть участь у вирішенні питань, пов'язаних з біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, зазначені: Кабінет Міністрів України; центральний орган державної влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, а також яким надано тимчасовий захист; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону; Служба безпеки України та її органи на місцях; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення; Міністерство закордонних справ України, закордонні дипломатичні установи України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, тощо [334].

Аналіз системи суб'єктів та їх повноважень у сфері забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, на нашу думку, варто розпочати з Верховної Ради України.

Права біженців забезпечуються, зокрема, через здійснення парламентом контрольної функції. Ефективною формою парламентського контролю є парламентські слухання. У рекомендаціях парламентських слухань, проведених Верховною Радою України, неодноразово йшлося про проблеми біженців. Зокрема, у рекомендаціях парламентських слухань на тему «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист», схвалених постановою Верховної

Ради України від 22 лютого 2017 року № 1906-VIII, підкреслено, що значно послабилася увага держави до захисту прав дітей соціально вразливих категорій, а саме: дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які зареєстровані як внутрішньо переміщені особи, а також дітей, які є особами без громадянства, біженцями, дітей осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні та рекомендовано усім суб'єктам забезпечення правового статусу перелічених категорій осіб вжити відповідних заходів з реалізації їхніх прав та інтересів.

Важливою формою парламентського контролю за дотримання законодавства про права біженців є діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Наприклад, у щорічній доповіді Уповноваженого «Про стан дотримання та захисту прав і свобод в Україні», оприлюдненій 2014 року, омбудсмен розглянула питання про дотримання прав дітей-біженців і шукачів притулку. Встановивши суттєві недоліки із зазначених питань, вона сформулювала пропозиції щодо їх усунення [47, с. 119]. Попри те, що Верховна Рада України є єдиним законодавчим органом, до повноважень якого належить, зокрема, прийняття законів, визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм, цей орган не вирішує питань та не здійснює заходів із забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Суб'єктом забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є також Президент

України. Концептуальна роль Президента в системі забезпечення прав біженців також полягає в тому, що він підписує закони, прийняті Верховною Радою України, видає укази та розпорядження, тобто визначає державну політику у сфері біженства. Також, згідно зі ст. 106 Конституції України, Президент України наділений певним колом повноважень щодо забезпечення прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Зокрема, відповідно до п. 26 ст. 106 Конституції України, він приймає рішення щодо надання притулку в нашій країні [201]. Оскільки в контексті Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» біженці та особи, які потребують додаткового захисту, також є шукачами притулку в Україні, а особа, яка звертається за притулком, вступає в адміністративно-правові відносини, прийняте суб'єктом публічної влади рішення безпосередньо впливає на її адміністративно-правовий статус. Саме тому можна дійти висновку, що Президент України є суб'єктом забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Провідна роль у системі суб'єктів забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, належить Кабінету Міністрів України. Як вищий орган у системі органів виконавчої влади, згідно зі ст. 26 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», Кабінет Міністрів України: визначає обсяги фінансування заходів, спрямованих на виконання зазначеного Закону; приймає за пропозицією центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту,

рішення про тимчасовий захист осіб та припинення тимчасового захисту; затверджує положення про посвідчення біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист, про проїзний документ біженця та проїзний документ особи, якій надано додатковий захист, інші документи; визначає порядок працевлаштування, навчання, надання особам, щодо яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, медичної допомоги, грошової допомоги, пенсій, інших видів соціального забезпечення; встановлює порядок видачі в'їзних віз членам сім'ї осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, а також яким надано тимчасовий захист [334]. Тобто безпосередньо Кабінет Міністрів України своїми рішеннями та діями не забезпечує реалізації адміністративно-правового статусу вказаних категорій осіб.

Водночас слід зауважити, що Кабінет Міністрів України, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового захисту», приймає за пропозицією центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, рішення про тимчасовий захист осіб та про припинення тимчасового захисту [334]. Отже, зазначене повноваження засвідчує, що Кабінет Міністрів України приймає рішення щодо надання тимчасового захисту або його припинення, тобто забезпечує юридичне положення в Україні лише осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Тобто цей орган виконавчої влади забезпечує адміністративно-правовий

статус особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні.

У системі державної виконавчої влади створено низку спеціальних органів і структур, що є суб'єктами забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Так, у структурі Кабінету Міністрів України функціонує, зокрема, Міністерство внутрішніх справ України, яке входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [5, с. 67].

Наступним органом виконавчої влади, що здійснює забезпечення реалізації прав та інтересів біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є Державна прикордонна служба України. Правовий статус цього органу визначено в Законі України «Про Державну прикордонну службу України» [336]. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та п. 12 ст. 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», Державна прикордонна служба України організовує прийняття заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, від осіб, затриманих за незаконне перетинання державного кордону або спробу такого перетинання з метою бути визнаним біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та передає такі заяви до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб,

які потребують додаткового або тимчасового захисту [334; 336].

У разі звернення до Державної прикордонної служби України осіб, які на законних підставах прибули в Україну з метою бути визнаними біженцями, або особи, яка потребує додаткового захисту, цей орган роз'яснює їм порядок подання заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту (ст. 29) [334]. Отже, Державна прикордонна служба України безпосередньо не приймає рішення щодо надання особі статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, але можна сказати, що цей орган, здійснюючи заходи з роз'яснення таким категоріям осіб їх прав, обов'язків, порядку подачі заяви на розгляд уповноваженому органу публічної влади, опосередковано бере участь у процедурі надання особі статусу біженця, або особи, яка потребує додаткового захисту.

Іншим органом виконавчої влади, який прямо чи опосередковано впливає на забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є Міністерство закордонних справ України та закордонні дипломатичні установи. Правовий статус цього органу визначено в Положенні про Міністерство закордонних справ України [340]. Міністерство закордонних справ України, закордонні дипломатичні установи України беруть участь у підготовці документів та вносять в установленому порядку пропозиції Кабінету Міністрів України щодо укладення міжнародних договорів з питань, пов'язаних із захистом соціальних, економічних та інших прав й інтересів біженців, зокрема з компенсацією збитків, завданих біженцям, витратами на їх приймання та облаштування; надають центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту, інформацію про ситуацію в країнах походження біженців; видають в'їзні візи членам сімей осіб, яких визнано біженцям або особами, які потребують додаткового захисту; сприяють добровільному поверненню біженців у країну їх походження чи переселенню у держави, які погоджуються надати їм притулок. Міністерство закордонних справ України здійснює загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів у сфері захисту прав біженців, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України (ст. 29) [334].

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що Міністерство закордонних справ України й закордонні дипломатичні установи безпосередньо не здійснюють заходи щодо забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Проте зазначений орган виконавчої влади надає Державній міграційній службі України інформацію про ситуацію в країнах походження біженців, що впливає на правовий статус біженця, зокрема на адміністративно-правовий статус зазначеної категорії осіб, а отже, Міністерство закордонних справ України та закордонні дипломатичні установи в межах своєї компетенції реалізують заходи щодо забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та інших осіб, які шукають захисту в Україні.

Одним із суб'єктів забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є Служба безпеки України. Правовий статус Служби безпеки України визначено Законом України «Про Службу безпеки України» [352]. Повноваження Служби безпеки України та її органів на місцях у процедурі забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та інших шукачів

захисту полягає в такому: у разі звернення Державної міграційної служби Служба безпеки України та її органи на місцях відповідно до своїх повноважень вживають заходів щодо виявлення серед осіб, які подали заяви про визнання їх біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, таких, які не визнаються біженцем або особою, що потребує додаткового захисту згідно з положеннями Закону (ч. 2 ст. 29) [334]. Результати заходів, що вживаються Службою безпеки України стосовно виявлення серед осіб, які намагаються отримати статус біженця, або особи, яка потребує додаткового захисту, осіб, що не відповідають умовам отримання такого статусу, передаються нею до Державної міграційної служби України для прийняття рішення щодо надання чи відмови в наданні зазначеного статусу [121, с. 94–95]. Аналізуючи викладене, можна дійти висновку, що Служба безпеки України згідно зі своєю компетенцією, хоч і опосередковано, втім також вживає заходи щодо забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту.

Конституція України кожному, зокрема біженцям та особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту, гарантує право на судове оскарження рішень дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55) [201]. Суд, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини та громадянина [475]. Відповідно до норм Кодексу адміністративного

судочинства України, рішення, дії чи бездіяльність органів публічної влади або їхніх посадових чи службових осіб оскаржуються в адміністративному порядку. Згідно з нормами ст. 5 Кодексу, кожна особа має право в порядку, встановленому цим Законом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушено її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист [183]. Саме тому серед суб'єктів забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, органи судової влади посідають чільне місце.

Також серед суб'єктів забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, важливо виділити місцеві державні адміністрації, які також наділені певними повноваженнями в цій сфері. Так, відповідно до ст. 25 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» місцева державна адміністрація: проводить роботу, пов'язану з розробленням та здійсненням заходів щодо розміщення, працевлаштування, соціально-побутового і медичного обслуговування осіб, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, а також депортованих осіб, які добровільно повертаються в регіони їх колишнього проживання [348].

Особа, яку визнано біженцем або собою, що потребує додаткового захисту, має право, зокрема, на направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів місцевого самоврядування і посадових та службових осіб цих органів (ст. 15) [334]. Особи, яким надано тимчасовий захист, мають право, зокрема, на безоплатне проживання в придатних для тимчасового перебування місцях. Перелік місць

для тимчасового перебування осіб, яким надано тимчасовий захист, та порядок утримання таких місць визначаються Кабінетом Міністрів України з урахуванням пропозицій органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування (ст. 20) [334]. Таким чином, органи місцевого самоврядування, реалізуючи державну політику у сфері соціального та правового захисту біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також під час взаємодії із зазначеними категоріями осіб опосередковано впливають на забезпечення адміністративно-правового статусу вказаних осіб.

Закон України «Про органи місцевого самоврядування» не наділяє органи місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб повноваженнями у сфері забезпечення прав і законних інтересів біженців, хоча ці органи та посадові особи виконують окремі функції щодо реалізації біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, своїх прав, зокрема стосовно надання адміністративних послуг, правової допомоги, соціальної допомоги тощо.

Ураховуючи викладене вище, пропонуємо викласти пп. 2 п. «б» ч. 1 ст. 34 Закону України «Про органи місцевого самоврядування» в такій редакції: «забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, громадян, реабілітованих як жертви політичних репресій, військовослужбовців, а також військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, сімей, які втратили годувальника, багатодітних сімей, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома, до влаштування в будинки осіб з інвалідністю і громадян похилого віку, які мають потребу в цьому, дітей, що залишилися без піклування

батьків, на виховання сім'ї громадян, біженців та осіб, що потребують додаткового захисту».

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – Державна міграційна служба України, повноваження якої у частині забезпечення прав біженців визначені в ст. 27 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [334]. Діяльність державної міграційної служби України спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Відповідно до Положення про Державну міграційну службу України, ДМС України відповідно до покладених на неї завдань у сфері забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту: проводить аналіз міграційної ситуації в Україні, проблем біженців та інших категорій мігрантів, розробляє поточні та довгострокові прогнози із зазначених питань; здійснює ідентифікацію осіб, зокрема тих, які звернулися із заявами про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні; здійснює розроблення зразків заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та довідки про звернення за захистом в Україні; приймає рішення про визнання іноземців та осіб без громадянства біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, і про скасування рішення про визнання

біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; збирає та аналізує інформацію про наявність у країнах походження біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту в Україні, умов, за яких такий захист надається; надсилає компетентним органам влади інших держав запити щодо наявності в таких державах членів сім'ї осіб, які подали заяви про визнання біженцями або особами, що потребують додаткового захисту, чи яких було визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, і правових підстав для возз'єднання сімей; розглядає скарги на рішення про відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, і скасування зазначених рішень, якщо вони були прийняті з порушенням законодавства; вживає в межах компетенції заходів для сприяння реалізації прав біженців та інших категорій мігрантів; здійснює оформлення і видачу посвідчення біженця, посвідчення особи, якій надано додатковий захист в Україні, а також інших документів, передбачених законодавством для цієї категорії осіб; здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проєктів та укладенні міжнародних договорів України з питань громадянства, міграції, біженців, осіб, які потребують інших форм захисту; здійснює відповідно до закону державний контроль за дотриманням законодавства у сфері біженства, притягає порушників у цій сфері до адміністративної відповідальності тощо [338].

Заходи забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це

не лише діяльність органів публічної влади та їх повноваження щодо реалізації прав, інтересів та обов'язків зазначених суб'єктів, а й заходи, за допомогою яких зазначені суб'єкти адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, забезпечують надання, гарантії та реалізацію такого статусу.

У сфері забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та інших шукачів притулку Державна міграційна служба України здійснює такі заходи:

- збирає, аналізує й узагальнює інформацію про наявність у державах походження біженців та шукачів інших форм захисту в Україні умов, за яких такий захист надається;

- приймає рішення про надання, втрату, позбавлення та скасування статусу біженця й інших форм захисту в Україні;

- вживає в межах компетенції заходів зі сприяння реалізації прав біженців та інших категорій мігрантів;

- здійснює оформлення та видачу посвідчення біженця, посвідчення особи, якій надано інші форми захисту, а також інших документів, передбачених законодавством України для осіб цих категорій;

- забезпечує функціонування пунктів тимчасового розміщення біженців і пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні;

- проводить ідентифікацію біженців та осіб, які звернулися за захистом в Україні. Ідентифікація особи – заходи, пов'язані із встановленням органами виконавчої влади особи заявника, який звернувся із заявою про визнання його біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, із зазначенням та

обґрунтуванням однієї з підстав для такого визнання, зазначених у Законі [5, с. 68–69; 334].

Забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, досягається не лише за допомогою гарантування прав, свобод та інтересів зазначених категорій осіб, а й встановленням і дотриманням такими особами своїх юридичних обов'язків.

Аналіз норм Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» дозволяє зосередитися на основних обов'язках особи, яку визнано біженцем або особою, що потребує додаткового захисту, зокрема: інформувати протягом десяти робочих днів органи Державної міграційної служби України про зміну прізвища, складу сім'ї, сімейного стану, місця проживання, набуття громадянства України або іншої держави, надання притулку або дозволу на постійне проживання в іншій державі; знятися з обліку і стати на облік до відповідного органу Державної міграційної служби, за новим місцем проживання в разі зміни місця проживання та переїзду до адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюється повноваження іншого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; проходити щорічну перереєстрацію в строки, встановлені Державною міграційною службою України, за місцем проживання (ст. 16) [334].

Водночас особи, яким надано тимчасовий захист, зобов'язані: дотримуватися вимог Конституції та законів України; подати всі наявні документи й достовірну інформацію про себе; пройти ідентифікацію особи в

разі відсутності документів, що посвідчують особу, або в разі пред'явлення фальшивого документа; пройти реєстрацію тощо (ст. 21) [334].

Важливими заходами забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є реєстрація, перереєстрація та облік таких категорій осіб.

Так, реєстрацію під час надання статусу біженця здійснюють щодо осіб, які подали заяви про визнання біженцем, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів [331; 334]. Відповідно до п. 2.1 Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту уповноважена посадова особа територіального органу ДМС, до якого особисто звернулася особа, яка має намір бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, або її законний представник у випадках, передбачених Законом реєструє заявника в журналі реєстрації осіб, які бажають подати заяву про визнання біженцем або особою, що потребує додаткового захисту. Тобто реєстрація біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, не автоматизована, що може призводити до плутанини в процесі реєстрації осіб, які потребують захисту. Удосконаленню процесу реєстрації біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, на наш погляд, може сприяти цифровізація процесів реєстрації і даних осіб, що звертаються до відповідних органів Державної міграційної служби України щодо вирішення питань реєстрації.

Перереєстрація осіб, визнаних біженцями або особами, які потребують

додакового захисту, відбувається шляхом проставляння в посвідченні таких категорій осіб відповідного штамп (ст. 16) [334].

До повноважень Державної міграційної служби України належить, зокрема, ведення централізованого обліку та створення централізованої інформаційної системи про осіб, які подали заяву про визнання біженцем або особою, яка потребує додакового захисту (п. 9 ч. 1 ст. 27). Крім того, ця служба організує роботу з ведення обліку та особових справ, які звернулися із заявами про визнання біженцем або особою, що потребує додакового захисту, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додакового захисту, та яких визнано біженцем або особою, яка потребує додакового захисту (п. 17 ч. 2 ст. 27) [334].

Тобто, ДМС України та її структурні підрозділи є основним суб'єктом, який здійснює заходи щодо забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додакового або тимчасового захисту [50].

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що заходи з реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додакового або тимчасового захисту, здійснюються як безпосередньо особи, які потребують захисту, реалізуючи свої права, інтереси й обов'язки, так і суб'єкти органів публічної влади, які в межах своєї компетенції беруть участь у вирішенні питань, що стосуються адміністративно-правового статусу осіб вказаної категорії.

4.3. Вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Упродовж тривалого часу проблематика забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, не втрачає своєї актуальності, зокрема з огляду на численні збройні конфлікти, що відбулися та, на жаль, тривають. Початок ХХІ ст., на думку О. Я. Лещенка, означений глибинною кризою системи міжнародної безпеки, спричиненою, серед іншого, активізацією воєнно-політичних конфліктів нового типу, для позначення яких використовують термін «гібридна війна». Особливістю цих конфліктів є використання супротивниками широкого спектру невійськових способів впливу – економічних, інформаційних, екологічних, соціальних, політичних та ін. [232, с. 16].

О. В. Сенаторова зауважує, що нині укладено значну кількість міжнародних договорів, спрямованих на захист осіб як у мирний час, так і під час збройних конфліктів. На жаль, ця кодифікація не сприяла поліпшенню захищеності людини під час війни та не забезпечує повною мірою захист їх прав від свавілля авторитарних режимів. Статут ООН 1945 року заборонив війну, але відтоді збройних конфліктів не стало менше [389, с. 7]. Причому, слушно зауважує дослідниця, якщо у ХІХ – першій половині ХХ ст. це були переважно конфлікти між державами, то сьогодні це здебільшого внутрішньодержавні конфлікти, часто із втручанням іноземних збройних сил однієї чи кількох держав; асиметричні конфлікти за участі недержавних збройних груп; транснаціональні конфлікти, що перетікають через державні

кордони; конфлікти з розмаїттям воюючих сторін, учасниками яких можуть бути сили міжнародних організацій, збройні сили держав, повстанські групи, приватні військові кампанії та терористичні організації. Відповідно, ускладнюються правові режими регулювання таких конфліктів [389, с. 7]. Крім того, ситуація ускладнюється додатковими викликами, яких зазнають сучасні держави в питаннях забезпечення належного рівня безпеки громадян. З одного боку, це фактори глобального характеру (обмеженість природних ресурсів, періодичне виникнення економічних криз, стрімкий розвиток технологій, поглиблення глобалізації, підвищення вимог міжнародного співтовариства щодо захисту прав і свобод людини), а з іншого – тенденції до зростання ризиків природних, техногенних та соціально-політичних загроз, з якими потенційно може зіткнутися суспільство та кожна окрема людина у своєму щоденному житті [232, с. 16].

Зазначені загрози на тлі світових інтеграційних процесів, що означені спрощеним перетину державних кордонів, призвели до суттєвої активізації міграційних потоків. С. Сірій з цього приводу зазначає, що глобалізаційні процеси в сучасному світі призводять до стирання кордонів і лібералізації міграційних правил, що дозволяють практично вільно переміщуватися робочій силі в межах добровільної міграції. Сьогодні декілька сотень мільйонів осіб проживає за межами країн свого народження. Різні причини змусили їх покинути країну постійного проживання, проте всі вони пов'язані з пошуком стану захищеності й нових можливостей. Сьогодні у світі немає такого регіону, який не був би охоплений міграцією, причому якщо раніше країни можна було чітко поділити на країни еміграції та імміграції, то в сучасному світі багато держав одночасно є країнами походження,

перебування і транзиту мігрантів. Близько 40 % від загальної кількості мігрантів у світі мігрують саме в сусідні країни свого регіону. Проблеми вимушеного переселення людей, наголошує автор, набувають характеру найгостріших проблем сучасності. Вимушена міграція як наслідок видозмінених у XXI ст. конфліктів породжує, за визначенням ООН, найбільш вразливі групи населення планети – біженців, вимушених переселенців, осіб без громадянства [393, с. 144–145].

Аналізуючи проблематику особливостей сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації, Г. Луцишин стверджує, що збройні конфлікти становлять значну загрозу для людства через можливе розширення кількості учасників в умовах глобалізації, розвитку екологічних катастроф, негативних гуманітарних наслідків, пов'язаних зі зростанням кількості біженців. Проблема збройних конфліктів є актуальною та посідає чільне місце в системі сучасних міжнародних відносин. Сьогодні на зміну міждержавним прийшли внутрішні конфлікти, однак зміна характеру конфліктів не означає зменшення їхнього міжнародного впливу. Унаслідок процесів глобалізації й тих проблем, які зумовлюють конфлікти кінця XX – початку XXI ст., появи значної кількості біженців в інших країнах, а також залучення до їхнього врегулювання багатьох держав і міжнародних організацій, внутрішньодержавні конфлікти набувають міжнародного характеру [240].

В. Ф. Загурська-Антонюк у своїх дослідженнях акцентує увагу на тому, що глобальні проблеми набули планетарного характеру та стосуються інтересів усіх народів світу, загрожують деградацією й загибеллю всього людства, потребують невідкладних рішень і колективних зусиль, спільних дій усіх народів. Одними з найскладніших глобальних загроз у XXI ст. стали

локальні військові конфлікти та війни гібридного характеру на геополітичному й територіальному підґрунті. Наслідком такої ситуації, підкреслює авторка, серед іншого, є мільйонні потоки біженців [150]. Яскравим підтвердженням цього є й офіційна статистка ООН. За даними цієї міжнародної організації, вимушеними переселенцями наразі є понад 1 % людства. Станом на кінець 2019 року було переміщено 79,5 млн осіб. У звіті також акцентовано увагу на погіршенні перспектив для біженців щодо швидкого закінчення їхньої біди та повернення в залишенні домівки. У 1990-х роках у середньому щороку 1,5 млн біженців поверталися додому. За останнє десятиліття цей показник зменшився приблизно до 385 тис. Крім того, у звіті наголошено на тому, що із 79,5 млн, які були вимушено переміщені наприкінці 2019 року, 45,7 млн були людьми, які втекли в інші райони своїх країн. Решта – це люди, переміщені в інші місця, з них 4,2 млн – люди, які чекають результатів прохань про надання притулку, тоді як 29,6 млн – біженці й інші, примусово переміщені за межі своєї країни [489; 491].

Такий стан справ зумовив те, що на початку XXI ст. світова спільнота своїм головним завданням визнала створення кращого для всіх людей світу, такого, у якому не буде місця конфліктам, війнам, агресії, нетерпимості, адже в межах міжнародних структур (ООН, ЄС, ПАРЄ, НАТО та ін.) у другій половині XX ст. – на початку XXI ст. було розроблено й апробовано, як очікувалося, досконалі механізми щодо підтримання міжнародного балансу та спокою [150]. Однак на практиці сподівання не виправдали надій і український досвід, на жаль, є цьому підтвердженням. Україна як активний учасник міжнародної співпраці та спілкування, проводить відповідну державну політику в напрямі

забезпечення прав осіб, які з тих чи інших причин стали вимушеними мігрантами, переселенцями. Істотні зміни в зовнішньополітичному становищі нашої країни, зазначає П. М. Синявський, а саме: набуття членства в Раді Європи, ратифікація відповідних конвенцій у сфері прав людини, успішна лібералізація ЄС візового режиму та вступ до інших впливових міжнародних структур, вимагають від України як від демократичної, правової держави, подальшого запровадження відповідних міжнародних стандартів і гармонізації законодавства до європейських стандартів [391, с. 31]. Дослідник зауважує, що систематизацію законодавства та його гармонізацію до стандартів ЄС необхідно розглядати як один із засобів поліпшення міграційно-правового регулювання, що сприятиме впорядкуванню відповідних юридичних інститутів, усуненню протиріч у змісті правових норм, вилученню застарілих та створенню нових норм права, які відповідатимуть потребам суспільного розвитку України. Таким чином, підкреслює П. М. Синявський, систематизацію законодавства в Україні та його гармонізацію до стандартів ЄС необхідно розглядати як черговий крок для входження нашої держави в європейський простір, який у свою чергу викликає потребу у відповідних перетвореннях в усіх сферах суспільного життя та адаптації як національного законодавства, так і діяльності відповідних державних інституцій до найкращих європейських практик [391, с. 31–32]. Підтримуючи позицію цього автора, слід зауважити, що в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС прямо визначено, що сторони зобов'язуються посилювати діалог, який ґрунтується на основних принципах солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності й партнерства, та співробітництво з питань міграції, надання притулку й управління кордонами, використовуючи системний підхід та приділяючи увагу законній міграції і співробітництву в

боротьбі з незаконною імміграцією, торгівлею людьми, а також ефективному виконанню положень Угоди про реадмісію [437].

Крім того, ст. 16 Угоди присвячена безпосередньо питанням співробітництва у сфері міграції, притулку й управління кордонами. У ній записано, що Сторони підтверджують важливість спільного управління міграційними потоками між їхніми територіями та надалі розвиватимуть всеохоплюючий діалог щодо всіх питань у сфері міграції, зокрема нелегальної міграції, легальної міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон і торгівлі людьми, а також включення проблемних питань у сфері міграції до національних стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти. Такий діалог ґрунтується на основоположних принципах солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності та партнерства. Згідно з відповідним законодавством ЄС та чинним національним законодавством, співробітництво буде, зокрема, зосереджуватись на: 1) подоланні причин виникнення міграції, активно використовуючи можливості співробітництва в цій сфері з третіми країнами та в межах міжнародних форумів; 2) спільному запровадженні ефективної та превентивної політики щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон і торгівлею людьми, зокрема щодо методів боротьби з організованими злочинними групами, що здійснюють незаконне переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлю людьми, а також захисту жертв таких злочинів; 3) запровадженні всеохоплюючого діалогу з питань притулку, зокрема стосовно практичних аспектів реалізації Конвенції ООН про статус біженців 1951 року, Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та інших відповідних міжнародних

документів, а також шляхом забезпечення поваги принципу «невислання»; 4) правилах щодо доступу, забезпеченні прав та статусу осіб, яким надано доступ, гідному поведженні й інтеграції іноземців, які проживають на законних підставах; 5) подальшому розвитку оперативних заходів у сфері управління кордонами (співробітництво у сфері управління кордонами може включати навчання, обмін кращими практиками, зокрема технологічні аспекти, обмін інформацією з дотриманням встановлених правил та за потреби – обмін офіцерами зв'язку; зусилля Сторін у цій сфері будуть спрямовані на ефективну імплементацію принципу інтегрованого управління кордонами); 6) посиленні рівня безпеки документів; 7) розвитку ефективної політики повернення, зокрема в її регіональному вимірі; 8) обміні поглядами щодо нелегального працевлаштування мігрантів [437].

Крім міжнародних зобов'язань України, проблематика забезпечення прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, для нашої держави обумовлена ще й тим, що вона є учасником збройного конфлікту. З цього приводу слушною є думка А. Л. Свящука, який акцентує увагу на тому, що іноземна інтервенція, окупація, тероризм мають соціальні наслідки, які призвели до значної кількості внутрішньо перемішених осіб і порушень прав людини. Таких громадян України нині називають вимушеними переселенцями, що підкреслює мотиви їх переміщення – вони вимушені залишати свої домівки, щоб зберегти власне життя та життя близьких, уникнути насилля та політично мотивованого переслідування за свої переконання [387, с. 9]. В. Смаль та О. Позняк звертають увагу не те, що внаслідок анексії Росією АР Крим та втрати Україною контролю над частиною території Донецької та Луганської областей в Україні з'явилися великі потоки людей, які були змушені

залишити місця свого постійного проживання і переселитись до інших регіонів України. У вітчизняній науковій літературі, засобах масової інформації їх визначають як «внутрішні мігранти», «вимушені переселенці», в офіційних документах – як «внутрішньо переміщені особи» [405, с. 7].

Аналізуючи питання цивільного захисту населення в сучасного воєнно-політичного конфлікту, зокрема в районі проведення ООС, О. Я. Лещенко констатує такі його негативні наслідки: збільшення кількості біженців і внутрішньо переміщених осіб; суттєве погіршення умов життєдіяльності населення та зниження рівня його соціального захисту; погіршення стану техногенної та екологічної безпеки регіону; дезорганізація діяльності всіх органів державної влади; психологічний тиск і фізичне насилля до представників органів державної влади, сил цивільного захисту й населення загалом [233, с. 10]. За підрахунками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у результаті анексії Криму та антитерористичної операції на Сході України на червень 2014 року вимушено залишили місця свого проживання та шукали притулку в інших регіонах країни понад 54 тис. громадян. Серед них – діти, інваліди, особи похилого віку, тобто особливо вразливі категорії людей. Попри те, що в державі функціонує система прийому біженців, тобто вигнанців з-за кордону, діє відповідне законодавство, до розв'язання проблеми вимушених внутрішніх переміщень країна виявилася не готовою. Необхідно створювати законодавчу базу, формувати механізми її реалізації, причому в умовах зовнішньої агресії, серйозних економічних труднощів, дефіциту часу, адже вимушені переселенці потребують негайної допомоги [249]. За даними Міністерства соціальної політики, станом на кінець лютого 2016 року в Україні нараховувалося 1 735 000 внутрішньо переміщених

осіб. З них, за приблизними оцінками, 22 000 – з Криму та понад 1 700 000 – зі Сходу України. Близько 60 % ВПО – це пенсіонери, 23,1 % – працездатні особи, 12,8 % – діти та 4,1 % – неповносправні особи. Частка зареєстрованих ВПО становить 4 % від загальної кількості населення країни [405, с. 9]. Натомість станом на кінець листопада 2020 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 458 737 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим, що становить 3,5 % від загальної кількості населення на підконтрольній території України [152].

На сьогодні Україна, зазначає М. Возарьова, має найбільшу кількість ВПО серед усіх європейських країн. За короткий час вони втратили свої домівки, засоби для існування та зв'язки із суспільством. Вони поїхали в пошуках безпеки, та їх не можна примушувати повертатися, доки існує небезпека для їхнього життя, здоров'я, спокою та свободи. Вони потребують притулку, їжі, медичної допомоги, доступу до освіти й інших основних послуг, сприяння у відновленні втрачених документів, а також захисту від дискримінації у зв'язку з переїздом на нове місце. Їх власність повинна бути захищена та зрештою повернута їм, інакше вони мають отримати компенсацію за її втрату після закінчення кризи. З часом потреби ВПО можуть змінюватися, а гуманітарна підтримка зменшуватися. Таким чином, ВПО можуть опинитися навіть у гіршій ситуації через шість місяців або рік після переїзду на нове місце. Більшість з них змушені шукати ефективне рішення для виходу зі скрутної ситуації, у якій вони опинилися [98, с. 9].

Прагнучи забезпечити належне виконання своїх міжнародних зобов'язань у частині забезпечення прав і свобод людини загалом, а також щодо біженців та

осіб, які потребують додаткового захисту або тимчасового захисту, намагаючись створити максимально ефективний механізм захисту й підтримки представників українського народу, які стали вимушеним переселенцями внаслідок зовнішньої військової агресії, українська влада запровадила низку заходів з удосконалення відповідного адміністративно-правового механізму.

Однак, попри покращення стану законодавчого врегулювання відносин у досліджуваній сфері [334], у ній донині залишаються проблемні моменти як матеріально-правового, так і процедурно-процесуального характеру, які перешкоджають зміцненню гарантій статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту. Про наявність проблем і прогалин, зокрема, ідеться в Тематичному огляді УВКБ ООН 2019 року, за даними якого біженці та шукачі захисту в Україні походять з понад 60 різних країн. Дехто з них зміг вивчити українську мову, знайти роботу, почати бізнес та інтегруватися, інші ж зіткнулися з труднощами в інтеграції та самозабезпеченні, часто через своє вразливе становище й особливі потреби. Це стосується, зокрема, самотніх багатодітних матерів, дітей, розлучених з родиною, людей з обмеженими можливостями чи тих, хто пережив травматичний досвід. На шляху інтеграції біженців також постають такі перешкоди, як дискримінація, законодавчі невідповідності, корупція та складна економічна ситуація в Україні, які так само є перешкодами й для українців. В Україні наявне розвинуте законодавство у сфері притулку, відповідальні державні установи, проте досі існують прогалини в імплементації та наданні ефективного захисту. Саме тому дехто з шукачів захисту й біженців вирішує їхати до третьої країни в пошуках ефективного міжнародного захисту й кращих перспектив інтеграції. У більшості біженців в Україні немає перспектив гідного добровільного

повернення. Низький рівень позитивних рішень за заявами про надання захисту створює особливі труднощі для шукачів захисту на шляху їх інтеграції. Водночас держава не надає їм соціальної допомоги, не забезпечує курсами вивчення мови чи індивідуальною допомогою в доступі до працевлаштування. Попри ці труднощі, під час спільної оцінки потреб, організованої УВКБ ООН навесні 2019 року, біженці й шукачі захисту підкреслили, що вони зацікавлені у вивченні української мови, бажають знайти роботу чи розпочати бізнес, адже хочуть залишатися тут і називати Україну власною домівкою [34].

Не покращує ситуацію і той факт, що в чинному адміністративному законодавстві, у якому закріплено гарантії реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, існує низка прогалин і недоліків. Адміністративне законодавство, на думку С. І. Бугери, – це система нормативно-правових актів, у яких містяться найбільш загальні й важливі адміністративно-правові норми. Тому воно охоплює не всі нормативно-правові акти, а лише відповідні акти Верховної Ради, Президента України і Кабінету Міністрів України, тобто ті нормативно-правові акти, дія яких поширюється на всю територію країни. До цього переліку доречно також додати нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (так зване відомче законодавство), але лише в тих випадках, коли вони визначають права й обов'язки громадян і підлягають реєстрації у встановленому законом порядку [4, с. 147; 79, с. 44].

Нам найбільш імпонує точка зору І. П. Пруневича, який у своєму науковому дослідженні обґрунтовує, що адміністративним законодавством варто вважати комплексну, взаємоузгоджену систему нормативно-правових,

підзаконних актів, що видані уповноваженими органами в межах своєї визначеної компетенції, а також міжнародно-правових актів, що ратифіковані Верховною Радою України, які містять правові норми, що спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері державного управління та публічної адміністрації, основними учасниками яких є громадяни, органи державної влади й органи місцевого самоврядування [81; 416, с. 113].

Розглядаючи зміст поняття «прогалина», слід зазначити, що в найбільш загальному значенні воно означає пусте місце, пустоту, яка потребує заповнення. В умовах законності наявність прогалин у законодавстві є небажаною. Недоліки діючої правової системи зумовлені відсутністю достатньої уваги до вдосконалення законодавства, своєчасного обліку в ньому тенденцій розвитку суспільного життя, проблем законодавчої техніки. Чим менше прогалин у законодавстві, тим досконалішою є його система. Зазвичай необхідність заповнення прогалин у законодавстві обґрунтовується засобами масової інформації, у наукових роботах, виступах депутатів, спеціалістів відповідних галузей науки, опитування суспільної думки та інших формах, а їх ліквідація – справа правотворчих органів. Такі прогалини умовно можна назвати прогалинами в праві в загальносоціальному значенні. Ця прогалина наявна тоді, коли з вірогідністю можна констатувати, що певне питання входить у сферу правового регулювання, яке повинне вирішитися юридичними засобами, але певне його вирішення загалом або частково не передбачено або передбачено не повністю [313, с. 479; 464].

Прогалина в законодавстві, пише Д. М. Величко, передбачає відсутність конкретної норми, що необхідна для регулювання відносин, які входять до сфери правового регулювання. Така ситуація складається, коли з'являються

нові суспільні відносини, що на момент прийняття закону ще не існували або ще не були враховані законодавцем, або коли під час розробки закону чи іншого нормативного акта були зроблені певні упущення [89, с. 167]. Інший учений, – М. В. Цвік, переконливо доводить, що прогалина в законодавстві – це відсутність регулювання певних суспільних відносин за умови, коли ці відносини мають бути врегульованими з позицій принципів права. Автор зауважує, що прогалину для регулювання життєвих ситуацій у суспільних відносинах можна говорити і в тих випадках, коли вони перебувають у сфері правового регулювання, тобто коли залишилися неврегульованими ті відносини, які повинні бути врегульовані правом [146]. Причини прогалин бувають різними. Це стосується первісних і наступних прогалин. Первісні прогалини зумовлені тим, що законодавець не врахував у формулюваннях нормативних актів усю багатоманітність життєвих ситуацій, які вимагають правового регулювання. Це може трапитися також через прорахунки, допущені під час розроблення закону, у використанні прийомів юридичної техніки. Наступні прогалини з'являються об'єктивно внаслідок постійного розвитку суспільних відносин, виникнення нових життєвих ситуацій, які не могли бути заздалегідь передбачені законодавцем. Оскільки зовсім уникнути прогалин неможливо (прогалини є нормальним явищем у праві), то слід знайти засоби їх оперативного заповнення (усунення чи подолання) [146].

Згідно з позицією В. В. Лазарева, прогалини в законодавстві найбільш доцільно класифікувати за такими критеріями:

- 1) за повнотою правового регулювання: а) повна відсутність норм; б) неповнота діючих норм;
- 2) за наявністю волі законодавця: а) воля на врегулювання відносин

виявлена («дійсні»); б) воля законодавця не виявлена («недійсні»);

3) залежно від джерел виявлення прогалин: а) із самої системи законодавства («іманентні»); б) із зовнішніх джерел («трансцедентні»);

4) за часом виникнення: а) первинні; б) похідні;

5) з огляду на суб'єктивну сторону вияву волі законодавця: а) «простимі»; б) «непростимі»; в) «навмисні»;

б) за можливістю подолання під час реалізації права: а) «здоланні»; б) «нездоланні» [228, с. 431].

Варто зауважити, що різні вчені неоднозначно підходять до наявності прогалин. Так, одні науковці критично ставляться до прогалин у законодавстві, вважаючи їх негативними явищами, які заважають нормальному розвитку суспільних відносин. Інші ж стверджують, що прогалини варто розцінювати позитивно. Так, наприклад, А. Ю. Подорожній, досліджуючи проблему правового регулювання дисциплінарної відповідальності в трудовому праві наголошує, що наявність є явищем хоча й негативним, однак неминучим, як із суб'єктивної, так і об'єктивної точки зору. Науковець змістовно обґрунтовує, що прогалини в законодавстві не завжди можна розцінювати лише з негативного боку. Існує також позитивний аспект, який полягає в тому, що: по-перше, наявність прогалин свідчить про активний розвиток суспільних правовідносин, які регулюються відповідними правовими нормами; по-друге, сам факт існування прогалин активізує не лише діяльність законодавця, а й наукові пошуки, що сприяє активному розвитку законодавства в певній сфері [318, с. 177]. Ми погоджуємось із вказаним твердженням, а тому переконані, що наявність прогалин свідчить про те, що суспільні відносини в досліджуваній сфері розвиваються.

Більшість учених одностайні в тому, що ключовим способом подолання прогалин є активна нормотворча діяльність. «Нормотворчість» – складне слово, утворене з двох частин: «норма» і «творчість». Норму трактують як звичайний, узаконений, загальноприйнятий обов’язковий порядок, стан; зразок, правило поведінки людей у суспільстві [286, с. 498]. Однак якщо йдеться не просто про норму, а про норму правову як загальнообов’язкове правило поведінки людей, встановлене, санкціоноване й забезпечуване державою та визнане на рівні суспільної свідомості, можемо дійти висновку, що перша складова терміна «нормотворчість» окреслює кінцеву мету нормотворчої діяльності – створення правових норм, регуляторів суспільної поведінки. Слово «творчість» тлумачать як діяльність людини, спрямовану на створення духовних і матеріальних цінностей [286, с. 891]. Ю. П. Сурмін і В. Д. Бакуменко з цього приводу пишуть, що нормотворчість – це спеціальна організаційно-правова діяльність уповноважених суб’єктів, яка полягає в ініціюванні, підготовці й розгляді проєктів нормативних актів, ухваленні нормативних актів та введенні їх у дію. Нормотворчість здійснюється за певною процедурою, що складається з низки стадій – самостійних, логічно завершених етапів та організаційно-технічних дій щодо підготовки та ухвалення нормативних актів, якими є: нормотворча ініціатива і підготовка проєкту нормативного акта, внесення проєкту нормативного акта на розгляд суб’єкту нормотворення, розгляд та обговорення проєкту нормативного акта, ухвалення нормативного акта, введення нормативного акта в дію [138]. О. В. Майстренко цілком відмічає, що нормотворча діяльність – це один з найважливіших видів суспільної діяльності, її принциповою відмінністю й особливістю є те, що вона має характер механізму реалізації (задає правила та створює відповідні умови) стосовно

інших видів діяльності. Кожна держава встановлює в суспільних відносинах певний порядок, який за допомогою законодавства формулює в правових нормах, забезпечує його й охороняє [245, с. 74].

Необхідно навести точку зору О. В. Петришина, який вказує, що нормотворчість – це діяльність уповноважених на це суб'єктів з розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою [312]. Вчений також наводить досить широкий перелік основних ознак нормотворчості:

1. Нормотворчість є етапом правотворення. Під час нормотворчості в нормативно-правових актах мають закріплюватися норми права, які є результатом узагальнення найбільш важливих повторювальних суспільних відносин, а також засобом витіснення шкідливої суспільної практики. Крім того, нормотворчість нерідко створює необхідні правові умови для розвитку нових відносин, у яких зацікавлене суспільство (наприклад, створення фондів фінансування будівництва), або, навпаки, не допускає розвитку нової небажаної практики (наприклад, репродуктивне клонування людини). Право, що зароджується в суспільстві, завдяки нормотворчій діяльності уповноважених суб'єктів набуває формальної визначеності, державного захисту, системності, що суттєво підвищує його регулятивну ефективність.

2. Нормотворчість є правовою формою діяльності публічної влади поряд з правозастосуванням, тлумаченням права, контрольно-наглядовою та установчою діяльністю. Тому нормотворча діяльність урегульована правом і є юридично значущою, тобто породжує правові наслідки. Основна відмінність нормотворчості від інших правових форм діяльності полягає в тому, що її метою є створення, зміна або скасування норм права.

3. Результатом нормотворчої діяльності є нормативно-правові акти, за допомогою яких формально закріплюють норми права. Загальним результатом нормотворчості є законодавство як джерело права.

4. Нормотворчість здійснюється уповноваженими на це суб'єктами – органами та носіями публічної влади: органами державної влади й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, народом і територіальними громадами. Причому переважна більшість нормативно-правових актів приймається органами державної влади та органами місцевого самоврядування: нормотворча діяльність здійснюється ними на основі виконання завдання підтримання загального соціального порядку. Крім того, суб'єктами нормотворчості можуть бути інші особи, яким публічна влада делегувала нормотворчі повноваження (наприклад, державні та недержавні організації).

5. Нормотворчість здійснюється за певною процедурою, яка регламентується законодавством. Процедурний характер нормотворчої діяльності (тобто її здійснення в установленому порядку) зменшує вірогідність свавілля та помилкових рішень, забезпечує створення справедливих та ефективних норм права. Додержання процедури розгляду, прийняття та набрання чинності нормативно-правовими актами є передумовами легальності нормотворчого процесу. Суттєві порушення процедури нормотворчості можуть призвести до визнання нормативно-правового акта недійсним у судовому порядку [312].

Отже, наведені вище наукові позиції, а також аналіз норм чинного законодавства, свідчать про необхідність подальшого визначення та наукового обґрунтування можливих кроків і заходів у напрямі вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу зазначених категорій

осіб.

На нашу думку, розв'язуючи зазначену проблему, слід звернути увагу на такі питання:

1) ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). У контексті досліджуваної проблеми особливо важливою є ст. 60 цієї Конвенції, у якій закріплено, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб насильство стосовно жінок за гендерною ознакою могло бути визнане формою переслідування в контексті ст. 1 А (2) Конвенції про статус біженців 1951 року та формою тяжкої шкоди, що є підставою для додаткового (субсидіарного) захисту. Сторони забезпечують, щоб під час розгляду кожного положення Конвенції брали до уваги тлумачення, яке враховує гендерний фактор, і у випадках, коли встановлено, що існують побоювання стосовно переслідувань за одним або більше з цих положень, заявникам надається статус біженця згідно із застосовними відповідними документами. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для розробки з урахуванням гендерного фактору процедур прийому та служб підтримки для шукачів притулку, а також гендерних керівних принципів і процедур надання притулку з урахуванням гендерного фактору, зокрема визначення статусу біженця та заяв про міжнародний захист [198]. Слід зазначити, що на проблематиці забезпечення гарантій правового статусу жінки-біженця було акцентовано ще в підсумковому документі Виконавчого Комітету управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців від 1985 року. Зокрема, у ньому йшлося, що жінки-біженки становлять більшість від загальної кількості біженців у світі і

що багато хто з них відчувають особливі проблеми в питанні міжнародного захисту. Ці проблеми є результатом їх вразливого становища, з огляду на що вони найчастіше підлягають фізичному насильству, сексуальним домаганням і дискримінації. У документі підкреслюється необхідність того, щоб цим проблемам приділялася першочергова увага з боку Урядів і УВКБ і щоб усіх належних заходів було вжито для гарантії захисту жінок-біженок від насильства, загрози їх фізичній безпеці або від сексуальних домагань чи переслідувань [134].

У зв'язку з цим виконавчий Комітет Управління Верховного комісара ООН у справах біженців закликав держави як і раніше підтримувати програми УВКБ, розроблені з метою забезпечення захисту жінок-біженок, спрямованого на те, щоб допомогти їм стати економічно самостійними за допомогою загальноосвітніх проєктів і проєктів, що приносять прибуток. Також він рекомендував, щоб держави індивідуально, а також у співробітництві з УВКБ, переглянули, переорієнтували наявні програми та за потреби розробили нові програми щодо вирішення конкретних проблем жінок-біженок, зокрема стосовно забезпечення гарантій їх фізичної недоторканності і безпеки, а також рівноправного ставлення до них. Жінки-біженки мають брати участь у розробці та здійсненні таких програм. Комітет окремо: підкреслив важливість більш конкретного знання і розуміння особливих потреб і проблем жінок-біженок у питанні їх міжнародного захисту, а також збору статистичних, соціологічних та інших даних, що стосуються жінок- і дівчат-біженок з метою визначення і здійснення належних механізмів для забезпечення їх ефективного захисту; визнав, що ці проблеми є результатом їх вразливого становища, з огляду на яке вони

найчастіше зазнають фізичне насильство, сексуальні домагання й дискримінацію; підкреслив необхідність того, щоб цим проблемам приділялася першочергова увага з боку Урядів та УВКБ і щоб усіх належних заходів було вжито для гарантії захисту жінок-біженок від насильства, загрози їх фізичній безпеці або від сексуальних домагань чи переслідувань [134].

На жаль, слід констатувати, що в Україні питання врахування гендерних особливостей осіб під час здійснення державної політики у сфері забезпечення прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, поки не отримало належного врегулювання. Так, ані в Законі «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI [334], ані в Законі «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року № 3773-VI [349] немає жодного згадування про специфіку надання допомоги жінкам, які з тих чи інших причин змушені шукати притулку в Україні. Окрему увагу в цьому Законі приділено дітям. Для порівняння, у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII всього в одній статі є згадування про жінок, втім у ній звертається увагу на те, що забезпечення осіб, які вимушені були покинути свої домівки, має здійснюватися, зокрема, з урахуванням особливих потреб осіб з інвалідністю, жінок і дітей, одиноких батьків, пенсіонерів, літніх людей [337]. Слід зазначити, що певні положення, спрямовані на врахування гендерних особливостей біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, містяться у деяких підзаконних актах, серед яких: постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без

громадянства, які незаконно перебувають в Україні» від 17 липня 2003 року № 1110, у якій визначено, що в пункті тимчасового перебування чоловіки розміщуються окремо від жінок [347]; наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок утримання іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні» від 29 лютого 2016 року № 141, згідно з яким жінки проживають у кімнатах, харчуються і проводять вільний час окремо від чоловіків; вагітні жінки, батьки з дітьми та сім'ї розміщуються в окремих житлових приміщеннях з умовами для задоволення особливих потреб дитини; на прогулянках чоловіки перебувають окремо від жінок та батьків з дітьми; у разі супроводження жінок до складу наряду супроводження призначається охоронник жіночої статі [275]. Водночас у наказах МВС України від 14 червня 2018 року № 503 «Про затвердження Положення про пункти тимчасового розміщення біженців» [276], від 10 серпня 2016 року № 772 «Про затвердження Інструкції про порядок дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та взаємодії з територіальними органами Державної міграційної служби України під час звернення іноземців чи осіб без громадянства із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту» [274] гендерний фактор жодним чином не враховано.

Очевидно, що така ситуація є неприпустимою, особливо враховуючи той факт, що майже третина біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це жінки. Причому значна частина з них вимушена шукати притулку в інших державах, зокрема в Україні, саме через жорстоке поводження, гендерне та сексуальне насилля. З огляду на викладене,

переконані, що необхідно посилити гарантії прав жінок-біженців, жінок які шукають в Україні притулку та потребують у зв'язку з цим додаткового або тимчасового захисту. Задля цього, як було зазначено вище, необхідно ратифікувати Стамбульську конвенцію від 2011 року. Також слід внести відповідні зміни й доповнення до спеціальних законів і підзаконних актів з метою визначення особливостей забезпечення прав жінок під час реалізації державної політики в досліджуваній сфері. Насилля за гендерною ознакою має бути визнане в Україні загрозою, яка на рівні з переслідуванням за політичними, релігійними, расовими, національними мотивами є підставою для визнання особи біженцем, такою, що потребує додаткового захисту. Крім закріплення законодавчих гарантій, важливо запровадити відповідні організаційно-інституційні механізми, які сприятимуть належній реалізації адміністративно-правового статусу жінок-біженців та жінок, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Зокрема, ідеться про створення спеціальних підрозділів, служб у системі Державної прикордонної служби України та Державної міграційної служби України, які опікуватимуться питаннями роботи із зазначеними жінками, зокрема виявлятимуть жертв насилля за гендерною ознакою, надаватимуть їм належну допомогу, сприятимуть їх влаштуванню в країні;

2) вважаємо, що ч. 1 ст. 18 Закону «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI має дискримінаційний характер, оскільки її положення стосуються лише осіб, які прибувають з держав, що мають спільний кордон з Україною. Причому в Законі не міститься жодного обґрунтування, чому йдеться саме про осіб, які прибувають із зазначених країн. У визначенні поняття «особи, які потребують

тимчасового захисту», закріпленому в ст. 1 цього Закону, про таку ознаку, як спільний кордон України з країною прибуття особи, що потребує тимчасового захисту, не йдеться. З огляду на зазначене, слід із вказаної статті виключити вказівку щодо спільного кордону з Україною;

3) визначення порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку в міжнародних аеропортах та (або) морських портах України. Наразі цієї процедури не передбачено ані Законом «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, ані спеціальним підзаконним актом. На нашу думку, такий підхід обмежує можливість осіб, які шукають притулку в Україні, у доступі до цього притулку. Згідно з цим нормативно-правовим актом, особа, що має намір отримати статус біженця в Україні, отримати притулок і відповідний захист повинна звернутися до ДМС України, причому строк досить незначний – протягом п'яти днів. Однак питання про те, чи пропустити шукача притулку на територію України, вирішує Державна прикордонна служба, яка здійснює прикордонний контроль. Прикордонний контроль – державний контроль, що здійснюється Державною прикордонною службою України, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами й переміщення через нього вантажів. Прикордонний контроль здійснюється з метою протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон. Прикордонний

контроль здійснюється щодо: 1) осіб, які перетинають державний кордон; 2) транспортних засобів, що перевозять через державний кордон осіб та вантажі; 3) вантажів, що переміщуються через державний кордон.

Прикордонний контроль включає: 1) перевірку документів; 2) огляд осіб, транспортних засобів, вантажів; 3) виконання доручень правоохоронних органів України; 4) перевірку виконання іноземцями, особами без громадянства умов перетинання державного кордону у разі в'їзду в Україну, виїзду з України та транзитного проїзду територією України; 5) реєстрацію іноземців, осіб без громадянства та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон; 6) перевірку автомобільних транспортних засобів з метою виявлення викрадених [351].

Згідно зі ст. 6 Закону «Про прикордонний контроль» від 5 листопада 2009 року № 1710-VI, перетинання особами, транспортними засобами державного кордону та переміщення через нього вантажів здійснюються лише за умови проходження прикордонного контролю та з дозволу уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України, а у випадках, визначених цим Законом, – посадових осіб Державної прикордонної служби України, якщо інше не передбачено цим Законом.

Початком здійснення прикордонного контролю особи, транспортного засобу, вантажу є момент подання особою паспортного, інших визначених законодавством документів для перевірки уповноваженій службовій особі Державної прикордонної служби України [351].

На цій проблемі, до речі, наголошують представники Української гельсінської спілки з прав людини. Зокрема, вони відмічають, що органи ДПКС з року в рік у багатьох випадках не дозволяють шукачам притулку в'їзд на територію України та не надають можливості звернення до органів міграційної служби

для того, щоб іноземець або особа без громадянства отримали доступ до процедури надання притулку. В очікуванні примусового повернення найпершим зворотним рейсом ці люди утримуються в нелюдських умовах під цілодобовою охороною в транзитній зоні аеропортів, що суперечить ст. 3 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод КПЛ, їм не надається харчування, питна вода чи засоби особистої гігієни, відсутні спальні місця, ці особи позбавлені можливості повідомити родичів про своє затримання. Причому ігнорується право на безкоштовну правову допомогу, відсутня будь-яка офіційна реєстрація осіб, що прибувають в Україну з наміром отримати притулок, а доступ до будь-якої статистичної інформації про кількість примусово повернутих таким чином осіб є обмеженим [328].

Отже, для того, щоб не допустити зловживань і свавілля з боку Державної прикордонної служби України стосовно осіб, які шукають притулку в нашій державі, необхідно передбачити процедуру, яка б передбачала оперативне вирішення в міжнародних аеропортах і морських портах питання про надання притулку. Крім того, необхідно закріпити в Законі, що в кожному випадку надходження звернення до Державної прикордонної служби України від особи, яка потребує захисту, притулку, незалежно від того, законно чи ні вона перетнула кордон, ДПКС має про це повідомити відповідний орган ДМС протягом 24 годин з моменту отримання звернення. Причому слід звернути увагу на те, що повноваження ДПКС України, передбачені в законодавстві в частині забезпечення прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, не зовсім узгоджені. Так, у Законі «Про прикордонний контроль» від 5 листопада

2009 року № 1710-VI закріплено, що до обов'язків ДПкС належить прийняття заяв про визнання осіб біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, у порядку, визначеному Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». В останньому йдеться лише про випадки, коли особа була затримана ДПкС під час незаконного перетину і звернулася до посадової особи ДПкС із зазначеною заявою. Тобто в Законі № 3671-VI немає конкретної вказівки на те, що ДПкС може прийняти звернення від особи, яка прибула до України не порушуючи режиму перетину державного кордону. Якщо звернутися до Інструкції про порядок дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та взаємодії з територіальними органами Державної міграційної служби України під час звернення іноземців чи осіб без громадянства із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, від 10 серпня 2016 року № 772 [274], то в ній можна побачити, що ДПкС, в особі компетентної посадової особи, може прийняти усне звернення від особи, яка має дійсні документи для в'їзду в Україну, і забезпечити їй необхідні умови для складання заяви про захист (особисто чи за допомогою представника). Після цього начальник підрозділу охорони державного кордону (Морської охорони), отримавши інформацію про звернення, організовує надсилання з використанням доступних засобів зв'язку (факсимільний зв'язок, електронна пошта тощо) до найближчого територіального органу ДМС повідомлення про звернення за захистом, до якого долучаються письмова заява про захист, пояснення про причини незаконного перетинання державного кордону України та дві фотокартки шукача захисту (можуть виконуватися способом принтерного друку) [274].

Тобто з Інструкції випливає, що ДПКС може прийняти заяву від особи, яка шукає притулку, від будь-якої особи, як тієї, що незаконно перетнула кордон, так тієї, що прибула в Україну законним шляхом;

4) впровадження механізму громадського контролю за дотримання прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Громадянський контроль за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб (далі – громадський контроль) – одна із форм здійснення влади народом, що полягає в безпосередньому контролі громадянами України, зокрема громадянами України – членами політичних партій, громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства (суб'єкти громадського контролю), за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб із застосуванням цими суб'єктами заходів громадського спротиву в разі невиконання або неналежного виконання органами влади, їх посадовими і службовими особами вимог актів законодавства [358]. Цей контроль є надзвичайно потужним і дієвим засобом стану дотримання й забезпечення суб'єктами публічної влади прав і свобод людини та громадянина, однак за умови, що основоположні засади контролю визначені Законом. На жаль, слід констатувати, що в нашій державні на сьогодні немає спеціального закону про громадський контроль (існує лише кілька законопроектів), як немає з цього приводу і відповідних положень у Законі «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI. І якщо на стадії розгляду звернень осіб, які потребують притулку, захисту, відповідні громадські організації мають хоч якусь можливість контролювати вказаний процес, то на етапі взаємостосунків зазначених осіб з ДПКС такий контроль фактично відсутній. Вирішення на законодавчому рівні питання забезпечення

належного громадського контролю в досліджуваній сфері покликане не лише гарантувати всебічне спостереження за законністю дій чи бездіяльності відповідних державних органів, а й надати особам, які прибули в Україну з метою отримання притулку, захисту, додаткові можливості щодо доступу до кваліфікованої правової та іншої допомоги й підтримки в реалізації своїх прав.

Завершуючи цей підрозділ, слід констатувати, що сучасне українське законодавство з питань забезпечення правового становища біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, здебільшого відповідає міжнародним нормативно-правовим документам у цій сфері. Однак воно не позбавлене проблем, що негативним чином позначаються на гарантіях реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Запропоновані в цьому підрозділі кроки покликані розв'язати деякі з цих проблем і сприяти зміцненню зазначених гарантій.

Висновки до розділу 4

На підставі сформульованих у підрозділах та обґрунтованих в окремих публікаціях висновків [59; 60; 62; 63; 65] доведено, що в сучасних геополітичних реаліях питання біженців та осіб, які потребують притулку та не можуть повернутись до країни свого громадянства, набуває дедалі більшої актуальності, у зв'язку з чим відображається в правових системах багатьох країн. Аналіз зарубіжного досвіду правового й адміністративно-правового регулювання забезпечення статусу біженця та осіб, які потребують додаткового й тимчасового захисту, осіб з аналогічним правовим статусом на

прикладі Сполучених Штатів Америки, Канади, Великої Британії, Німеччини, Франції, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, міждержавних регіональних організацій Америки, Африки, Європейського Союзу засвідчив значну кількість підходів до побудови нормативно-правових і владно-адміністративних механізмів у цій сфері. У нашій країні також напрацьовано відповідний досвід у цій сфері, адже в державі існує окрема лінійка законодавчих актів, присвячених проблематиці біженців; спеціально уповноважений орган, який займається адміністративними питанням щодо біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; проведено часткове визначення спеціальних прав та обов'язків таких суб'єктів тощо. Попри це, існують аспекти зарубіжного досвіду, які варто перейняти та імплементувати в національну правову систему, зокрема:

1) з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої країни, важливим є поступове уведення в юридичний простір України уніфікованого законодавства ЄС про біженців, яке дозволить змінити формат багатьох адміністративних процесів, пов'язаних із забезпеченням статусу цих суб'єктів, лібералізувати процес отримання статусу біженця або статусу особи, яка потребує додаткового й тимчасового захисту;

2) попри те, що в національному законодавстві передбачено можливість оскарження рішень і дій уповноважених органів влади в разі відмови у визнанні особи біженцем або надання тимчасового, додаткового захисту, на прикладі окремих європейських і західноамериканських держав необхідно створити спеціальний судовий орган на правах основної, незалежної та єдиної інстанції оскарження рішень уповноважених органів, пов'язаних з

процедурою визнання особи біженцем або такої, що потребує додаткового або тимчасового захисту;

3) доречною є заміна багатьох правових статусів, що регламентовані законодавством нашої країни, на два базові – біженець та особа, яка потребує притулку. Це дозволить систематизувати нормативно-регламентуючий матеріал, а також удосконалити шляхом спрощення адміністративні процеси забезпечення статусу вказаних осіб.

Встановлено, що від ефективності заходів забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, від реагування посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування на порушення прав, свобод та інтересів зазначених категорій осіб залежить ефективність держави щодо забезпечення їх прав, свобод та інтересів.

Визначено, що заходи забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід тлумачити як сукупність дій і засобів, що застосовуються органами публічної влади з метою створення умов для гарантування та реалізації прав, свобод і обов'язків досліджуваної категорії суб'єктів, з урахуванням специфіки їх правового статусу.

Доведено, що забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, досягається не лише за допомогою гарантування прав, свобод та інтересів зазначених категорій осіб, а й встановленням і дотриманням такими особами своїх юридичних обов'язків.

Проаналізовано повноваження органів державної влади, органів

виконавчої влади й органів місцевого самоврядування та інших уповноважених суб'єктів публічної влади, які вчиняють передбачені законом дії та вживають необхідні заходи для гарантування та реалізації прав, свобод та обов'язків зазначених категорій осіб, зокрема Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Служби безпеки України, судових органів, органів місцевого самоврядування тощо.

Встановлено, що Державна міграційна служба України та її структурні підрозділи є основним суб'єктом, який здійснює заходи щодо забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Доведено, що заходи з реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, здійснюють як безпосередньо особи, які потребують захисту, реалізуючи свої права, інтереси й обов'язки, так і суб'єкти органів публічної влади, які в межах своєї компетенції беруть участь у вирішенні питань, що стосуються адміністративно-правового статусу осіб вказаної категорії.

Наголошено, що прагнучи забезпечити належне виконання своїх міжнародних зобов'язань у частині забезпечення прав і свобод людини загалом, а також щодо біженців та осіб, які потребують додаткового захисту або тимчасового захисту, намагаючись створити максимально ефективний механізм захисту й підтримки представників українського народу, які стали вимушеним переселенцями внаслідок зовнішньої військової агресії, українська влада

запровадила низку заходів з удосконалення відповідного адміністративно-правового механізму. Однак, попри покращення стану законодавчого врегулювання відносин у досліджуваній сфері, у ній донині залишаються проблемні моменти як матеріально-правового, так і процедурно-процесуального характеру, які перешкоджають зміцненню гарантій статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Доведено потребу в ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Констатовано, що в Україні питання врахування гендерних особливостей осіб під час здійснення державної політики у сфері забезпечення прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, поки не отримало належного врегулювання. Очевидно, що така ситуація є неприпустимою, особливо враховуючи той факт, що майже третина біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це жінки. Причому значна частина з них вимушена шукати притулку в інших державах, зокрема в Україні, саме через жорстоке поводження, гендерне та сексуальне насилля. З огляду на викладене, переконані, що необхідно посилити гарантії прав жінок-біженців, жінок які шукають в Україні притулку та потребують у зв'язку з цим додаткового або тимчасового захисту. Задля цього, як було зазначено вище, необхідно ратифікувати Стамбульську конвенцію від 2011 року. Також слід внести відповідні зміни й доповнення до спеціальних законів і підзаконних актів з метою визначення особливостей забезпечення прав жінок під час реалізації державної політики в досліджуваній сфері. Насилля за гендерною ознакою має бути визнане в Україні загрозою, яка на рівні з переслідуванням

за політичними, релігійними, расовими, національними мотивами є підставою для визнання особи біженцем, такою, що потребує додаткового захисту. Крім закріплення законодавчих гарантій, важливо запровадити відповідні організаційно-інституційні механізми, які сприятимуть належній реалізації адміністративно-правового статусу жінок-біженців та жінок, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Зокрема, ідеться про створення спеціальних підрозділів, служб у системі Державної прикордонної служби України та Державної міграційної служби України, які опікуватимуться питаннями роботи із зазначеними жінками, зокрема виявлятимуть жертв насилля за гендерною ознакою, надаватимуть їм належну допомогу, сприятимуть їх влаштуванню в країні;

Наголошено, що сьогодні слід розв'язати проблему, пов'язану з ч. 1 ст. 18 Закону «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, яка має дискримінаційний характер, оскільки її положення стосуються лише осіб, які перебувають з держав, що мають спільний кордон з Україною. Причому в Законі не міститься жодного обґрунтування, чому йдеться саме про осіб, які перебувають із зазначених країн. У визначенні поняття «особи, які потребують тимчасового захисту», закріпленому в ст. 1 цього Закону, про таку ознаку, як спільний кордон України з країною прибуття особи, що потребує тимчасового захисту, не йдеться. З огляду на зазначене, слід із вказаної статті виключити вказівку щодо спільного кордону з Україною;

Обґрунтовано потребу у визначенні порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку в міжнародних аеропортах та (або) морських портах України. Наразі цієї процедури не передбачено ані Законом «Про

біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, ані спеціальним підзаконним актом. На нашу думку, такий підхід обмежує можливості осіб, які шукають притулку в Україні, у доступі до цього притулку. Згідно з цим нормативно-правовим актом, особа, що має намір отримати статус біженця в Україні, отримати притулок і відповідний захист, повинна звернутися до ДМС України, причому строк досить незначний – протягом п'яти днів. Однак питання про те, чи пропустити шукача притулку на територію України, вирішує Державна прикордонна служба, яка здійснює прикордонний контроль.

Аргументовано, що для того, щоб не допустити зловживань і свавілля з боку Державної прикордонної служби України стосовно осіб, які шукають притулку в нашій державі, необхідно визначити процедуру, яка б передбачала оперативне вирішення в міжнародних аеропортах і морських портах питання про надання притулку. Крім того, необхідно закріпити в Законі, що в кожному випадку надходження звернення до Державної прикордонної служби України від особи, яка потребує захисту, притулку, незалежно від того, законно чи ні вона перетнула кордон, ДПкС має про це повідомити відповідний орган ДМС протягом 24 годин з моменту отримання звернення.

Акцентовано увагу на доцільності впровадження механізму громадського контролю за дотримання прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Цей контроль є надзвичайно потужним і дієвим засобом стану дотримання й забезпечення суб'єктами публічної влади прав і свобод людини та громадянина, однак за умови, що основоположні засади контролю визначені Законом. На жаль, слід констатувати, що в нашій державі на сьогодні немає спеціального закону про громадський контроль

(існує лише кілька законопроектів), як немає з цього приводу і відповідних положень у Законі «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». І якщо на стадії розгляду звернень осіб, які потребують притулку, захисту, відповідні громадські організації мають хоч якусь можливість контролювати вказаний процес, то на етапі взаємостосунків зазначених осіб з ДПкС такий контроль фактично відсутній. Вирішення на законодавчому рівні питання забезпечення належного громадського контролю в досліджуваній сфері покликане не лише гарантувати всебічне спостереження за законністю дій чи бездіяльності відповідних державних органів, а й надати особам, які прибули в Україну з метою отримання притулку, захисту, додаткові можливості щодо доступу до кваліфікованої правової та іншої допомоги й підтримки в реалізації своїх прав.

Констатовано, що сучасне українське законодавство з питань забезпечення правового становища біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, здебільшого відповідає міжнародним нормативно-правовим документам у цій сфері. Однак воно не позбавлене проблемних моментів, що негативним чином позначаються на гарантіях реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, яка полягала в тому, щоб розкрити теоретичний і праксеологічний аспекти адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, обґрунтовано відповідні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення законодавства в цій сфері. За результатами роботи напрацьовано низку науково-практичних висновків і рекомендацій, основними з яких є такі:

1. З'ясовано, що адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, – це частина загального правового статусу особи, яка становить сукупність прав, обов'язків та правових гарантій, що надаються іноземцям та особам без громадянства за наявності визначених законодавством обставин. До основних особливостей адміністративно-правового статусу цієї категорії осіб зараховано такі: 1) слугує частиною загального правового статусу людини; 2) виникає з негативних підстав, що спонукає особу шукати захисту в іншій державі; 3) є тимчасовим; 4) не є автоматичним; 5) має нормативно визначену процедуру отримання; 6) виникає за наявності нормативно визначених критеріїв в особи, яка претендує на нього; 7) передбачає широкий спектр соціальних прав; 8) гарантії дотримання адміністративно-правового статусу біженців та інших категорій осіб, що потребують притулку й захисту, визначені міжнародними нормативно-правовими актами, які ратифіковані в Україні.

2. Встановлено, що адміністративно-правові відносини, які виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, – це врегульовані нормами

адміністративного права суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації біженцями й особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту своїх прав та обов'язків. Акцентовано увагу на тому, що реалізація адміністративно-правового статусу досліджуваної категорії суб'єктів регламентована декількома галузями права: конституційним, трудовим, цивільним тощо, що зумовлено специфікою адміністративно-правових відносин категорії біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Водночас констатовано, що ключове місце у відповідній системі належить нормам адміністративного права.

3. Аргументовано положення про те, що адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є спеціальним та передбачає сукупність пов'язаних між собою елементів, які визначають роль і місце біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, у системі адміністративно-правових відносин та які врегульовані нормами адміністративного права. До складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, віднесено: права та обов'язки, свободи, законні інтереси, відповідальність і порядок набуття такого статусу.

4. Доведено, що права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід тлумачити як закріплену в положеннях норм чинного міжнародного та вітчизняного законодавства міру можливої поведінки осіб у відповідних правовідносинах, реалізація яких дозволяє їй створити необхідні для себе умови для існування та отримання певних матеріальних і нематеріальних благ. Цей набір прав зумовлено не лише соціальним становищем біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового

захисту, а й одночасно особливим становищем цих суб'єктів у правовому полі держави. Вказані права запропоновано поділити на три великі групи: 1) природні права, тобто основоположні права всіх людей, надані їм від народження; 2) права, визначені міжнародним законодавством; 3) спеціальні права, закріплені на національному рівні.

5. З'ясовано, що обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, – це визначена й закріплена в положеннях нормативно-правових актів, гарантована державою у формі юридичної відповідальності вимога щодо міри необхідної поведінки досліджуваної категорії осіб. Виділено три ключові групи обов'язків зазначеної категорії суб'єктів: а) загальноюридичні (закріплені в нормах міжнародних документів) – обов'язок неухильно дотримуватися норм законодавства країни, у якій біженець або особа, що потребує додаткового або тимчасового захисту, перебуває; обов'язок підтримки та неперешкоджання забезпеченню правопорядку в державі перебування; б) загальнодержавні обов'язки (містяться в нормах Конституції та положеннях чинного законодавства, яке регламентує правовий статус іноземців) – обов'язок нести визначену законодавством відповідальність за вчинення правопорушень; поважати та не посягати на права, свободи, честь, гідність і законні інтереси інших людей та громадян України; поважати культурно-соціальні та природні аспекти життєдіяльності населення нашої країни; в) спеціальні – обов'язки, які передбачено статтями розділів III та IV Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI – обов'язки, що покладаються на біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за наявності встановлених нормативною базою юридичних фактів.

6. Виокремлено три основні види юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: 1) спеціально-адміністративна; 2) адміністративна відповідальність на загальних підставах; 3) кримінальна відповідальність. Зауважено, що жоден з представлених видів юридичної відповідальності нині не закріплено в положеннях законодавства, яке регламентує правовий статус вказаних суб'єктів. Крім того, несистематизованими є норми, які регулюють порядок і підстави застосування спеціально-адміністративної відповідальності. Власне термін «відповідальність» практично не фігурує в положеннях нормативного матеріалу, присвяченого проблематиці біженців. Такий підхід має негативну тенденцію, адже спричиняє плутанину щодо змісту правового статусу вказаної категорії осіб, прогалини в процесі застосування до них заходів державно-примусового характеру. Для того, щоб уникнути поглиблення цієї негативної тенденції, необхідно доповнити положення Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI додатковим розділом, у якому закріпити поняття й особливості юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, навести всі різновиди відповідальності зазначених суб'єктів, а також підстави її застосування.

7. Зазначено, що адміністративно-правова спрямованість механізму правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, обумовлена такими факторами: 1) суб'єктами реалізації цього механізму є носії владних повноважень; 2) правовідносини, що виникають у контексті правового забезпечення, становлять відносини влади й підпорядкування, оскільки виникають між органами державної влади, а також

ними та суб'єктами, що потребують надання статусу біженця, та/або особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту; 3) інструментарій впливу складається із форм, методів, заходів і засобів адміністративного, владно-управлінського характеру; 4) нормативну основу правового забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового, тимчасового захисту, становлять норми адміністративного права.

8. Констатовано, що найбільше коло адміністративних засад регулювання правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, викладено в підзаконних актах вищих і центральних органів виконавчої влади держави. Причому наголошено на тому, що суттєвий недолік нормативної бази в цьому контексті полягає в тому, що положення нормативно-правових актів загалом є несистематизованими. Це нерідко зумовлює правові колізії, які перешкоджають якісному регулюванню відносин у цій сфері.

Зауважено, що в системі відповідних адміністративно-правових засад ключове місце належить нормам адміністративного права, адже завдяки їм регулюють процедури щодо: оформлення всіх необхідних документів біженцями; видання посвідок, що засвідчують наявність у суб'єкта статусу біженця або особи, якій надано тимчасовий та/або додатковий захист; проведення інших супутніх адміністративних процедур тощо.

9. Встановлено, що суб'єктами забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є система органів публічного права, що в межах наданих їм повноважень створюють умови для дотримання, гарантування, реалізації та захисту адміністративно-правового статусу осіб, яких визнано біженцями або

особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту.

10. Юридичними гарантіями адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, визнано сукупність передбачених законом інструментів, заходів і засобів, що забезпечують охорону та покликані сприяти практичній реалізації прав і свобод осіб цих категорій.

Доведено, що в механізмі реалізації гарантій судового захисту адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, існують певні перепони для осіб таких категорій, зокрема: звернення біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, до національних судів потребує відповідного супроводу національних правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів. У зазначених осіб можуть виникати труднощі з доступом до таких спеціалістів через додаткові витрати на їх послуги. Запропоновано в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» передбачити право таких категорій осіб у разі звернення до суду за захистом порушених прав та інтересів на безоплатні послуги правників, перекладачів, експертів та інших спеціалістів.

11. Узагальнено зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання та забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, на прикладі Сполучених Штатів Америки, Канади, Великої Британії, Німеччини, Франції, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, міждержавних регіональних організацій Америки, Африки, Європейського Союзу. Виокремлено основні положення зарубіжного досвіду в цій сфері, що варті запозичення, а саме:

- 1) імплементація в національну правову систему законодавства ЄС щодо питань

надання притулку та статусу біженця; 2) створення спеціального, незалежного органу влади на правах окремої інстанції оскарження рішень уповноважених органів державної влади щодо відмови в наданні статусу біженця або визнання особи такої, що потребує додаткового або тимчасового захисту; 3) визначення на законодавчому рівні лише двох основних статусів: біженця та статусу надання притулку, з метою вдосконалення та спрощення правового регулювання в цій галузі.

12. Встановлено, що заходи забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, слід тлумачити як сукупність дій і засобів, що застосовуються органами публічної влади з метою створення умов для гарантування та реалізації прав, свобод та обов'язків досліджуваної категорії суб'єктів, з урахуванням специфіки їх правового статусу. Доведено, що заходи реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, здійснюють як самі такі особи, так і суб'єкти органів публічної влади, які в межах своєї компетенції беруть участь у вирішенні питань, що так чи інакше стосуються адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

13. Виокремлено такі ключові напрями вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: 1) ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція); 2) перегляд ч. 1 ст. 18 Закону «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», яка має дискримінаційний характер, оскільки її положення

стосуються лише осіб, які прибувають з держав, що мають спільний кордон з Україною; 3) розроблення та прийняття порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку в міжнародних аеропортах та (або) морських портах України; 4) запровадження механізму громадського контролю за дотриманням прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Зауважено, що цей контроль може бути надзвичайно ефективним засобом стану дотримання та забезпечення суб'єктами публічної влади прав і свобод людини та громадянина, однак за умови, що основоположні засади цього контролю буде визначено законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеев В. С. Психология межгрупповых отношений. М. : МГУ, 1989. 239 с.
2. Адамова О. С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19–24.
3. Адміністративне право : підручник / [Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.]; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / редкол. В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.
5. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів : навч. посіб. / за заг. ред. Т. П. Мінки. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 326 с.
6. Аитов В. С. Правоприменение и его суть. *Государство и право*. 1995. № 5. С. 47–54.
7. Акуліч А. В. Особливості правового статусу працівника прокуратури як суб'єкта трудового права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2010. 176 с.
8. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. М. : Госюриздат, 1961. 271 с.
9. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. М. : Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.
10. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт

комплексного исследования. М. : Статус, 1999. 712 с.

11. Алексеев С. С. Теория государства и права. М. : БЕК, 1995. 320 с.

12. Алексеева Л. О. Філософія : навч.-метод. посіб. Донецьк : ДонНТУ технік. вузів, 2007. 175 с.

13. Андрійв В. М. Сутність і зміст правовідношення. *Форум права*. 2007. № 1. С. 4–8.

14. Андрійчук Б. І., Тимофєєва Т. С. Право притулку у Великобританії. *Наукове мислення : XV Всеукр. практ.-пізнав. інтернет-конф.* URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/45-p-yatnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/287-pravo-pritulku-u-velikobritaniji>.

15. Аніна О. В. Проблемні питання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 42. С. 66–71.

16. Антонович М. М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. *Наукові записки*. 2005. Т. 45. С. 9–16. (Серія «Політичні науки»).

17. Ануфриев Е. А. Социальный статус и активность личности : монография. М. : Моск. ун-т, 1984. 288 с.

18. Артем'єва Д. В. Поняття та основні напрями інформаційного забезпечення діяльності міліції громадської безпеки. *Право і Безпека*. 2010. № 4. С. 93–96.

19. Аюпова Р. М. Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 253 с.

20. Балакирева М. И. Право на обжалование как элемент правового статуса налогоплательщика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2006. 215 с.

21. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2002. 235 с.

22. Барихин А. Б. Большая юридическая энциклопедия. М. : Кн. мир, 2010. 960 с. (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии»).

23. Барташек М. Римское право (Понятия, термины, определения) / пер. с чеш. М. : Юрид. лит., 1989. 448 с.

24. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2006. 214 с.

25. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник. М. : БЕК, 1996. 368 с.

26. Безпалова О. І., Горбач Д. О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 31–38.

27. Безпалова О. І. Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20 квіт. 2017 р.). Ужгород, 2017. С. 10–19.

28. Безпалова О. І. Правове забезпечення управління органами поліції України. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 9 (259). С. 111–115.

29. Безпалова О. І., Горбач Д. О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5.

С. 31–38. URL: <http://www.forumprava.pp.ua/files/031-038-2017-5-5.pdf>.

30. Безрукова О. А. Відповідальність у соціологічному вимірі. *Наукова праця*. 2011. Вип. 165. Т. 177. С. 5–8.

31. Бельский К. С. К вопросу о предмете административного права. *Государство и право*. 1977. № 11. С. 14–21.

32. Белая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 190 с.

33. Бігняк О. В. Підприємництво як предмет правового регулювання в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2007. 201 с.

34. Біженці та шукачі захисту в Україні. *Тематичний огляд УВКБ ООН*. 2019. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/06/2019-06-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL_UKR.pdf.

35. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 3. 300 с.

36. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 8. 927 с.

37. Білозьоров Є. В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8 (107). С. 26–30.

38. Білоскурська О. В. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2008. 201 с.

39. Богацкая С. Г. Правоведение : учеб. пособие. М. : Юнити Дана, 2003. 319 с.

40. Богданова Н. А. Категория статуса в конституционном праве. *Вестник Московского государственного университета*. 1998. № 4. С. 3–20. (Серия «Право»).

41. Бойко І. В. Роль адміністративного права у формуванні правового статусу людини і громадянина. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 157–164. URL: file:///home/ls/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/varny_2013_2_21.pdf.

42. Болібрух Н. Б. Класифікація прав людини за Карелом Васаком. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід* : матеріали наук.-практ. конф. (Львів, 30 квіт. 2015 р.). Львів, 2015. С. 160–163.

43. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М. : Сов. энцикл., 1969–1978. Т. 12 : Кварнер. Конгур. 623 с.

44. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. СПб. : Норинт, 2000. 1536 с.

45. Большой энциклопедический словарь : в 2 т. / под ред. А. М. Прохорова. М. : Большая Рос. энцикл., 2000. С. 824.

46. Большой юридический энциклопедический словарь / А. Б. Барихин. М. : Кн. мир, 2003. 720 с.

47. Босий В. П. Інституційно-правова система забезпечення прав біженців в Україні. *Наукові праці МАУП*. 2015. Вип. 44 (1). С. 118–125.

48. Босий В. П. Адміністративні процедури отримання статусу біженця: питання правозастосування. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 131–137.

49. Босий В. П. Адміністративно-правова спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового

або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 131–136.

50. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус Державної міграційної служби як основного суб'єкта реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 10. С. 107–113.

51. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січ. 2019 р.). Запоріжжя: Істина, 2019. С. 91–94.

52. Босий В. П. Адміністративно-правові засади забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 112–117.

53. Босий В. П. Генезис поняття та сутність адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6–3. Вип. 1. С. 82–90. (Словацька Республіка).

54. Босий В. П. Деякі аспекти реалізації адміністративних процедур отримання статусу біженця та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 лют. 2019 р.). Львів: Центр правн. ініціатив, 2019. С. 56–59.

55. Босий В. П. Деякі питання адміністративної відповідальності

біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 лип. 2020 р.). Запоріжжя : Істина, 2020. С. 34–37.

56. Босий В. П. До обґрунтування доцільності вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Т. 2. С. 133–138.

57. Босий В. П. До проблеми визначення поняття забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 8. С. 111–115.

58. Босий В. П. До проблеми визначення порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку у міжнародних аеропортах та (або) морських портах України. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27–28 січ. 2017 р.). Київ : Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2017. С. 18–20.

59. Босий В. П. До проблеми впровадження механізму громадського контролю за дотримання прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 черв. 2018 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2018. С. 67–69.

60. Босий В. П. До проблеми ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству як способу вдосконалення гарантій реалізації правового статусу біженцями. *Теорія і практика сучасної юриспруденції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.

(Київ, 7–8 груд. 2018 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2018. С. 77–80.

61. Босий В. П. До характеристики юридичних гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *KELM*. 2020. № 6. С. 142–147. (Республіка Польща).

62. Босий В. П. Досвід країн Європейського Союзу щодо адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18–19 січ. 2019 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2019. С. 27–30.

63. Босий В. П. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та можливості його використання в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Т. 3. С. 130–134.

64. Босий В. П. Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 5. С. 121–126.

65. Босий В. П. Ключові напрями вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 1. С. 151–155.

66. Босий В. П. Поняття адміністративно-правових засад забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. (Одеса, 13–14 берез. 2020 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2020. С. 25–28.

67. Босий В. П. Поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 7. С. 102–106.

68. Босий В. П. Поняття та види прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 144–148.

69. Босий В. П. Поняття юридичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1. Т. 2. С. 97–103.

70. Босий В. П. Поняття юридичного обов'язку біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 117–121.

71. Босий В. П. Поняття юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 9. С. 88–92.

72. Босий В. П. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. Т. 2. С. 20–25.

73. Босий В. П. Склад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Наукові записки*.

2019. Вип. 6. Спецвипуск. Т. 2. С. 9–14. (Серія «Право»).

74. Босий В. П. Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 5. С. 100–105.

75. Босый В. П. К проблеме определения сущности и содержания прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 117–121. (Кыргызская Республика).

76. Босый В. П. Теоретико-методологические проблемы классификации прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 227–231. (Кыргызская Республика).

77. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. М. : Гос. изд. юрид. лит., 1950. 367 с.

78. Братусь С. Н. Спорные вопросы теории юридической ответственности. *Советское государство и право*. 1973. № 4. С. 27–35.

79. Бугера С. І. Організаційно-правові питання розвитку державного-регулювання в галузі бджільництва України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 219 с.

80. Бурбика М. М. Робота з персоналом в органах прокуратури України: організаційно-правові питання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 191 с.

81. Бурлака. І. С. Адміністративно-правові засади взаємодії державної міграційної служби України з правоохоронними органами у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 236 с.

82. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

83. Василенко В. М. Адміністративно-правовий статус працівників ветеринарної міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 184 с.

84. Васильєва А. С. Теорія держави і права : підручник. Київ : КНТ, 2010. 464 с.

85. Васильченко Г. Проблеми типологізації статусу біженців у період суспільно-політичних трансформацій. *Юридична Україна*. 2016. № 5–6. С. 29–34.

86. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 333 с.

87. Вележев С. И. Нормативность и казуальность права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.0.01. СПб., 2005. 339 с.

88. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

89. Величко Д. М. Джерела міжнародно-правового регулювання праці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2008. 199 с.

90. Венедіктов С. В. Матеріальне та моральне стимулювання ефективної професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ України : наук.-практ. посіб. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2005. 328 с.

91. Веніславський В. Ф. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 376 с.

92. Виконавча влада і адміністративне право / [В. Б. Авер'янов, І. І. Голосніченко, В. К. Колпаков та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін-Юре, 2002. 668 с.

93. Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности : монография. М. : Норма, 2008. 448 с.
94. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности : монография. М. : РАП, 2008. 304 с.
95. Відповідальність в структурі особистості соціального працівника. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24162>.
96. Віннікова Л. В. Проблеми надання соціальної допомоги біженцям в Україні і Великій Британії. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1. С. 51–53.
97. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : учеб. пособие. М. : МГУ ; ИНФРА-М, 1997. 304 с.
98. Возарьова М. Права біженців та внутрішньо переміщених осіб: кращі європейські практики та шляхи їх імплементації : наук.-практ. рек. Братислав, 2018. 95 с. URL: http://www.aprnu.kharkiv.org/doc/20_09_2018.pdf.
99. Войтович Н. Суб'єктивні права людини та громадянина в науковій інтерпретації Б. Кістяківського. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 234–238.
100. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2000. 16 с.
101. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
102. Волинка К. Г. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–33.
103. Гаманюк Л. А. Понятие и структура юридической обязанности.

Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 61. С. 342–349.

104. Герасименко Є. С. Визначення притулку в законодавстві України: його співвідношення з правовим статусом біженців і внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/390-vyznachennya-prytulku-v-zakonodavstvi-ukrayiny-yoho-spivvidnoshennya-z-pravovym-statusom-bizhentsiv-i-vnutrishno-peremishchenykh-osib-herasymenko-ye-s>.

105. Гетьман В. П., Климник Ю. В. Що таке свобода і право у демократичній державі. Київ : [б.в.], 1996. 36 с.

106. Гетьман-П'ятковська І. А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 210 с.

107. Гіда Є. О. Поняття і загальна характеристика прав, свобод і обов'язків громадян України. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ.* 2005. Вип. 2. С. 22–30.

108. Глобализация общей, организованной и коррупционной преступности. *Государство и право.* 2001. № 12. 89 с.

109. Голосніченко І. П. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави. *Право України.* 2005. № 4. С. 24–25.

110. Гончаренко О. М. Права людини в Україні : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 207 с.

111. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. С. М. Гончарова. Київ : Центр учб. літ., 2009. 264 с.

112. Горбач М. І. Класифікація елементів адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративного права. *Вісник пенітенціарної асоціації*

України. 2017. № 2. С. 29–41.

113. Горелов М. О. Організаційно-правові основи діяльності слідчих підрозділів ОВС України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 198 с.

114. Горлач І. М., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику. Київ : Центр учб. літ., 2009. 840 с. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/775/41/>.

115. Грицаєнко Л. Л. Інституційний механізм європейського союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. 244 с.

116. Гришина Н. В. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 194 с.

117. Гудвин-Гилл Г. С. Статус беженца в международном праве / пер. с англ. ; под ред. М. И. Левиной. М. : ЮНИТИ, 1997. 647 с.

118. Гудзь Д. С. Поняття прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 3. С. 42–45.

119. Гулиев В. Е., Рудинский Ф. М. Социалистическая демократия и личные права. М. : Политиздат, 1984. 189 с.

120. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 32–37.

121. Гурін Д. М. Адміністративно-правове забезпечення статусу біженця в Україні : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2020. 241 с.

122. Гусарев С. Д. Теоретичні аспекти забезпечення правового статусу особистості в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2000. № 1. С. 39–44.

123. Денисов В. В. Международная система защиты беженцев и лиц, ищущих убежище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. М., 2003.

25 с.

124. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 393 с.

125. Джафарова О. В. Щодо розуміння категорії «публічно-сервісна діяльність» Національної поліції. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 22 листоп. 2016 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 72–75.

126. Джафарова О. В. Дозвільна діяльність органів публічної адміністрації в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 572 с.

127. Дика Ю. В. Поняття правових обмежень права на екологічну інформацію. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 4. С. 167–171.

128. Динаміка міграції в Україні: де зареєстрована найбільша кількість переселенців. *Слово і діло: аналітичний портал* : [сайт]. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2019/10/31/infografika/obshhestvo/dinamika-migracii-ukraine-gde-zaregistrovano-bolshe-vsego-pereselencev>.

129. Директива Європарламенту і Ради ЄС 2011/95/ЄУ від 13 грудня 2011 г. про стандарти для кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства в якості бенефіціарів міжнародної захисту і про єдиний статус для біженців або осіб, які мають право на додатковий захист, і про зміст надаваної захисту (перероблена). Брюссель. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/QD_4_pe00050.en11Rus.pdf.

130. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 г. про мінімальні стандарти для надання тимчасової захисту в разі масового

притока перемещенных лиц и о мерах, обеспечивающих баланс усилий Государств-членов при приеме таких лиц и несении последствий их приема. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Council%20Directive%202001_55EC_1.pdf.

131. Директива Совета 2004/83/ЕС от 29 апр. 2004 г. относительно минимальных стандартов для квалификации и статуса граждан третьей страны и лиц без гражданства как беженцев или как лиц, нуждающихся в международной защите по другим причинам, а также сути предоставляемой защиты. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/dir_min%20stand%20qualif_29.04.2004.pdf.

132. Діденко С. В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 16. С. 463–469.

133. Добкін М. М. Адміністративно-правовий статус виконавчих органів міських рад : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 26 с.

134. Документ Виконавчого Комітету Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців від 1985 року : міжнар. док. від 1 січ. 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_359#Text.

135. Донченко О. П. Свобода як категорія права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2010. 193 с.

136. Дуравкін П. М. Забезпечення виконання податкового обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 205 с.

137. Енгибарян Р. В., Краснов Ю. К. Теория государства и права : учебник. М. : Юрист, 1999. 542 с.

138. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.]; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

139. Ерохин В. И. Теоретические основы обеспечения неприкосновенности частной жизни при реализации юридической ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Владимир, 2006. 213 с.

140. Етика : навч. посіб. / [В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.]; за ред. В. О. Лозового. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 227 с.

141. Європейська соціальна хартія : міжнар. док. від 3 трав. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51.

142. Європейська угода про скасування віз для біженців : міжнар. док. від 20 квіт. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_311.

143. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

144. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 428 с.

145. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.]; за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

146. Загальна теорія держави і права : підручник / [М. В. Цвік та ін.]; ред. М. В. Цвіка. Харків : Право, 2009. 583 с.

147. Загальна теорія держави і права : підручник / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.

148. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.
149. Загоруй І. С. Поняття «права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 66–82.
150. Загурська-Антонюк В. Ф. Геополітичні трансформації та мілітарні виклики у сучасному глобалізованому світі. *Грані*. 2015. № 3. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_3_8.
151. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с. URL: http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/402.htm.
152. Закірова С. Кризовий 2020 р. для переселенців: нові питання до старих проблем. *Громадська думка про правотворення*. 2020. № 20 (205). С. 4–14. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2020/20.pdf>.
153. Занфірова Т. А. Правове регулювання трудових відносин за участю роботодавця фізичної особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2004. 224 с.
154. Защита беженцев : практ. рук. для негос. орг. Киев, 1999. 146 с.
155. Заяць Р. Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2018. 418 с.
156. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні : звіт. *Фундація «Відкритий діалог»* : [сайт]. URL: <https://ua.odfoundation.eu/a/6740,zvit-zabezpechennja-prav-vnutrishno-peremishchenyh-osib-v-ukrayini/>.
157. Иванов А. А. Правонарушение и юридическая ответственность.

Теория и законодательная практика : учеб. пособие. М. : Юнити-ДАНА, 2004. 120 с.

158. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. М. : Госюриздат, 1961. 381 с.

159. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2009. 479 с.

160. Іванчук Н. В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної української держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 185 с.

161. Іванчук Н. В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної української держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 21 с.

162. Ієрусалімова І. О., Тимчик Г. С. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод осіб, яких визнано біженцями в Україні. *Держава і право*. 2013. Вип. 60. С. 128–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_60_22.

163. Каленіченко Л. Підстави виключення юридичної відповідальності: поняття, ознаки. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2017. № 3. С. 14–17.

164. Калюжний Р. А., Тимчик Г. С. Адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями в Україні : монографія. Київ : Леся, 2015. 192 с.

165. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 453 с.

166. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского ; ред. Ц. Г. Арзаканяном, М. И. Иткиным ; примеч. Ц. Г. Арзаканяна. М., 2007. 736 с.

167. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 62–65.

168. Карнаух Т. М. Притримання як спосіб забезпечення виконання зобов'язань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 240 с.

169. Кашкин С. Ю. Европейский Союз. *Глобалистика* : энциклопедия. М., 2003. С. 324–325.

170. Келин В. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лица внутри страны : комментарий. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/Ridprinciplescommentary.html#foreword#foreword>.

171. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2006. 477 с.

172. Кельман М. С. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами) : підручник. Київ : Кондор, 2002. 353 с.

173. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. М. : Акад. наук СССР, 1958. 187 с.

174. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права. Модульний курс : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2010. 264 с.

175. Кистяковский Б. А. В защиту права: интеллигенция и правосознание. *Наше наследие*. 1990. № 4 (16). С. 3–12.

176. Кистяковский Б. А. Права человека и гражданина. *Вопросы жизни*. 1905. № 1. С. 116–142.

177. Кібальна Н. Дефініція «професійна відповідальність» у контексті підготовки майбутнього фахівця цивільного захисту. *Людинознавчі студії*. 2014. Вип. 29. С. 77–86.

178. Кількість переселенців з окупованих Криму й Донбасу перевищила 1 мільйон 374 тисячі. *Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України* : [сайт]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2687417-kilkist-pereselenciv-z-okupovanih-krimu-j-donbasu-perevisila-1-miljon-374-tisaci.html>.

179. Клейн Д. А. Теорія застосування звичаєвого міжнародного права прав людини національними судами. *Yale J. Int'l L.* 1988. № 13. 354 с.

180. Клименко О. М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 222 с.

181. Ковалишин І. Г. Правовий статус біженців в Україні як вид правового статусу іноземців. *Право України*. 2001. № 2. С. 38–42.

182. Ковалишин І. Г. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 231 с.

183. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

184. Кодекс законів про працю : Закон України від 23 лип. 1996 р. № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

185. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Ст. 1122.

186. Козинець І. Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 213–219.

187. Колодій А. М. Права, свободи і обов'язки громадян в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 129 с.
188. Колодій А. М. Правовий статус людини і громадянина: загальнотеоретичні та правові аспекти. *Інститут громадянства в Україні* : фондова лекція. Київ, 2014. 51 с.
189. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 304 с.
190. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
191. Комаров С. А. Общая теория права : учебник. Изд. 4-е, перераб. и доп. М. : Юрид. лит., 1998. 416 с.
192. Комаров С. А. Общая теория государства и права : курс лекций. М. : Манускрипт, 1996. 312 с.
193. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и права : учеб.-метод. пособие. М., 1999. 448 с.
194. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. № 32. Ст. 270.
195. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 27. Ст. 942.
196. Конвенція про статус апатридів : міжнар. док. від 28 верес. 1954 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 51. Ст. 450.
197. Конвенція про статус біженців : міжнар. док. від 28 лип. 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
198. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок

і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : міжнар. док. від 11 трав. 2011 р. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680462546>.

199. Конгрес схвалив виділення 4,6 мільярда доларів для вирішення міграційної кризи. URL: <https://www.dw.com/uk/конгрес-схвалив-виділення-46-мільярда-доларів-для-вирішення-міграційної-кризи/a-49385690>.

200. Конопльов В. В. Організаційно-правовий механізм підготовки та прийняття управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 413 с.

201. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

202. Корельський В. М., Перевалова В. Д. Теория государства и права : учебник. М. : НОРМА-ИНФРА, 2002. 616 с.

203. Корж-Ікаєва Т. Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 17 с.

204. Коротких А. Ю. Відповідальність як один із елементів правового статусу особи. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 110–119.

205. Костенко О., Костенко О. Права людини і правовий лібералізм (про співвідношення категорій прав і обов'язків людини у світлі соціально-натуралістичної концепції права). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 13–17.

206. Костюченко О. Є. Визначення поняття «правове забезпечення». *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби*

України. 2015. № 1 (68). С. 11–16.

207. Котляр О. І. Співвідношення міжнародного права біженців та міжнародного права прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 120 (1). С. 200–208.

208. Котляр О. І. Визначення поняття «біженець» у міжнародних документах. *Адвокат*. 2013. № 6 (153). С. 36–40.

209. Котова Л. В. Проблеми правового статусу працівника як суб'єкта трудового права в умовах ринкових відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2009. 201 с.

210. Кохан Н. В. Гарантії трудових прав працівників та шляхи їх удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2008. 204 с.

211. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=56>.

212. Кравчук В. М. Місце та роль судового захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина у механізмі організаційно-правових гарантій. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153580227.pdf>.

213. Кравчук М. В. Теорія держави і права. *Проблеми теорії держави і права* : навч. посіб. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 247 с.

214. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. М. : Ин-т новой экономики, 2001. 1088 с.

215. Крахмальова К. О. Проблема визначення поняття «внутрішньо переміщені особи» в юридичній науці. *Держава і право*. 2000. Вип. 67. С. 137–145.

216. Кривко О. О. Адміністративно-правове забезпечення діяльності

юридичних відділів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2020. 20 с.

217. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

218. Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2005. 214 с.

219. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 27–31.

220. Куниця Т. Ю. Відповідальність особистості як наукова категорія. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя*. 2014. № 5. С. 32–37. (Серія «Психолого-педагогічні науки»).

221. Купріянова А. О. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності державних виконавців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2019. 212 с.

222. Куракін О. М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. Ч. 2. Т. 1. С. 46–49.

223. Кухтик С. В., Деркаченко Ю. В. Імміграція та адвокація прав біженців і внутрішньо переміщених осіб : навч. посіб. Київ : Голембовська О. О., 2018. 396 с.

224. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини і громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. С. 13–14.

225. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини і громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 440 с.

226. Кхасраві О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 20. С. 73–76. (Серія «Юриспруденція»).

227. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. М. : Юрид. лит., 1972. 472 с.

228. Лазарев В. В. Пробелы в праве и их восполнение. *Проблемы общей теории права и государства* : учебник / под ред. В. С. Нерсеянца. М. : НОРМА, 2002. С. 429–441.

229. Легенький М. І. Категоріально-змістові передумови дослідження адміністративно-правових засад формування і реалізації державної політики у сфері освіти. *Інтернаука*. 2018. № 3 (8). С. 25–31.

230. Легуша С. М. Правові відносини як форма і результат правової діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 1. С. 25–29.

231. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. М. : Зерцало, 2002. 288 с.

232. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2020. 293 с.

233. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2020. 19 с.

234. Литвин І. І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. Т. 1. С. 18–21.

235. Литвиненко І. Л. До питання класифікації конституційних прав та

свобод людини та громадянина. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 55–63.

236. Лінецький С. В. Гарантії прав і свобод людини та громадянина. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія* : [сайт]. 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=28680.

237. Лісова Т. В. Правове регулювання землеустрою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2004. 189 с.

238. Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 409 с.

239. Луценко І. М. Правові стимули: теоретико-правові засади та механізм реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 227 с.

240. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 128–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2014_26_23.

241. Лучин В. О. Конституционные нормы и правоотношения : учеб. пособие. М. : Закон и право ; ЮНИТИ, 1997. 119 с.

242. Лушпієнко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 188–193.

243. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 221 с.

244. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 22 с.

245. Майстренко О. В. Теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 209 с.
246. Макаруха З. Гармонізація процесуального права притулку в рамках ЄС. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1 (60). С. 215–225.
247. Малейн Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан. *Советское государство и право*. 1974. № 6. С. 41–48.
248. Малигіна Г. С. Відповідальність особистості як загальнопсихологічна проблема. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С. 52–55.
249. Малиновська О. А. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду : аналіт. записка. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-07/migrac_prob1-a598d.pdf.
250. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
251. Малько А. В. Субъективное право и законный интерес. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 30–48.
252. Малько А. В., Матузов Н. И. Теория государства и права : учебник. М. : Юристь, 1996. 512 с.
253. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах : учеб.-метод. пособие. М. : Юристь, 1997. 197 с.
254. Мальцев Г. В. Местъ и возмездие в древнем праве : монография. М. : НОРМА ; ИНФРА-М, 2012. 736 с.
255. Марчук В. І. Адміністративно-правове забезпечення встановленого порядку управління в Україні органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2011. 16 с.

256. Матіос А. Зміст і сутність адміністративної відповідальності. *Право України*. 2006. № 2. С. 9–12.

257. Матузов Н. И. Правовая система и личность : учеб. пособие. Саратов : Сарат. ин-т, 1987. 294 с.

258. Матузов Н. А., Малько А. В. Теория государства и права : курс лекций. М. : Юристъ. 1977. 672 с.

259. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия (теоретические проблемы субъективного права) : монография. Саратов : Сарат. ун-т, 1972. 290 с.

260. Мацелик Т. О. Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен. *Юридичний вісник*. 2011. № 3. С. 67–71. (Серія «Повітряне і космічне право»).

261. Мацюк А. Р. Трудовые правоотношения развитого социалистического общества. Киев : Наук. думка, 1984. 280 с.

262. Мельник Р. С. Ще раз про сутність та ознаки публічно-сервісних відносин. *Вісник вищого адміністративного суду України*. 2008. № 4. С. 55–64.

263. Мельничук О. І. Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 1. С. 62–67.

264. Мигашко Є. М., Тимошенко Н. Є. Інтеграція біженців в українське суспільство як соціально-педагогічна проблема. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2014. № 2. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5567/1/Тимошенко%20Н.%20Мигашко%20Є.%20Інтеграція%20біженці%20в%20українське%20суспільство%20як%20соціально-педагогічна%20проблема.pdf>.

265. Микитенко Є. В. Щодо особливостей правового регулювання

статусу біженців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 14 (1). С. 38–40. (Серія «Юриспруденція»).

266. Михальчук Т. В. Використання інформації, отриманої телекомунікаційним шляхом, у розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 224 с.

267. Міжнародно-правовий статус прав біженців. URL: https://pidru4niki.com/1098120546705/pravo/mizhnarodno-pravoviy_status_prav_bizhentsiv.

268. Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник. М. : Юристь, 2002. 414 с.

269. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 316–321.

270. Музичук О. М. Форми контролю за діяльністю правоохоронних органів. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 1 (1). С. 41–48.

271. Наджафгулиев Р. И. оглы. Специфика системных гарантий административно-правового статуса беженцев и вынужденных переселенцев. *Адміністративне право і процес*. 2011. № 1 (3). С. 146–153.

272. Надьон В. В. Характерні ознаки суб'єктивного цивільного обов'язку (теоретичний аспект). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 13. С. 78–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2017_13_14.

273. Назаров Т. К. Организационно-правовые вопросы реализации законодательства о правовом статусе иностранцев в Украине : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Киев, 1997. 19 с.

274. Наказ МВС України від 10 серп. 2016 р. № 772 «Про затвердження Інструкції про порядок дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та взаємодії з територіальними органами Державної міграційної служби України під час звернення іноземців чи осіб без громадянства із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1212-16#Text>.

275. Наказ МВС України від 29 лют. 2016 р. № 141 «Про затвердження Інструкції про порядок утримання іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0748-16#n14>.

276. Наказ МВС України від 14 черв. 2018 р. № 503 «Про затвердження Положення про пункти тимчасового розміщення біженців». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-18#Text>.

277. Наконечна Г. Я. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час діяльності судів. *Форум права*. 2012. № 3. С. 476–481.

278. Недибалюк В. Д. Особливості механізму реалізації права людини на повагу до її гідності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 131–135.

279. Немчининов А. В. Формирование ответственности как профессионально-личностного качества у курсантов младших курсов военного вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Саратов, 2005. 192 с.

280. Нерсесянц В. С. Проблемы общей теории права и государства : учебник. М., 1999. 420 с.

281. Нестеренко К. О. Адміністративно-правовий статус біженців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2013. 11 с.
282. Нікіфоров В. Ю. Захист профспілками соціально-трудових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 187 с.
283. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / предисл. В. С. Степин. 2-е изд., испр. и доп. М. : Мысль, 2010. URL: <http://iph.ras.ru/elib/1431.html>.
284. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : АКОНІТ, 2000. Т. 1 : А–Є. 2000. 912 с.
285. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : АКОНІТ, 1998. Т. 3. 927 с.
286. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : АКОНІТ, 1998. Т. 2. 910 с.
287. Носік Ю. В. Права на комерційну таємницю в Україні (цивільно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 221 с.
288. Нягу А. Гарантии прав человека: сущность, значение и классификация. *Закон и жизнь*. 2012. № 8. С. 28–33. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2012/8/06.pdf>.
289. О беженцах : Закон Республики Казахстан от 4 дек. 2009 г. № 216-IV. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30525705#pos=3.
290. О беженцах : Закон Российской Федерации от 28 июня 1997 г. № 95-ФЗ. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102154360&backlink=1&&nd=102021709>.
291. О предоставлении иностранным гражданам и лицам без гражданства

статуса беженца, дополнительной защиты, убежища и временной защиты в Республике Беларусь : Закон Республики Беларусь от 3 июня 2008 г. № 354-З.

URL: https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_predostavlenii_inostrannym_grazhdanam_i_litsam_bez_grazhdanstva_statusa_bezhentsa_dopolnitelnoj_i_vremennoj_zawity_v_respublike_bielarus/download.htm.

292. Общая теория прав человека / рук. авт. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева. М. : НОРМА, 1996. 520 с.

293. Общая теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. М. : Юристъ, 1996. 472 с.

294. Общественные отношения. Вопросы общей истории / под ред. П. А. Рачкова. М. : МГУ, 1981. 200 с.

295. Ожегов С. И., Шведова Н. И. Толковый словарь русского языка. М., 2003. С. 427.

296. Оксамытний В. В. Правомерное поведение личности. Киев : Наук. думка, 1985. 175 с.

297. Окунєв І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 222 с.

298. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 560 с.

299. Орленко В., Орленко Л. Еволюція прав і свобод людини. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 3. С. 89–100.

300. Орти́нська Н. В. Правовий статус людини: до проблем теоретичного розуміння. *Право і безпека*. 2016. № 3 (62). С. 28–32.

301. Охрі́менко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність : навч.

посіб. Київ : НТУУ КПІ, 2015. 180 с.

302. Павлова В. О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 218–224.

303. Пайда Ю. Ю. Визначення юридичних гарантій як елемент захисту прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 50–54.

304. Панкевич П. М. Межі державної діяльності і межі прав людини (деякі вихідні положення). *Проблема державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали III регіон. наук. конф. (Львів, лют. 1997 р.). Львів, 1997. С. 47–52.

305. Панова Н. С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2008. 24 с.

306. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.

307. Парасюк В. М. Імперативність моралі у професійній діяльності слідчого: філософсько-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.1. Львів, 191 с.

308. Парута О. В. Правова ідентичність особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 246 с.

309. Патинок О. П. Психологічні умови становлення відповідальності як якості особистості майбутнього фахівця соціальної сфери. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2012. № 3–4. С. 15–23.

310. Перепелица Н. Н., Журавлев В. Ю. Взаимодействие систем информационного и аналитического обеспечения оперативно-розыскной

деятельности органов внутренних дел Украины. *Право і безпека*. 2014. № (54). С. 145–149.

311. Перфильев А. В. Регулирование как функция государственного управления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2004. 175 с.

312. Петришин О. В. Теорія держави і права : підручник / [О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.]; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

313. Пиголкин А. С. Теория государства и права : учебник. М. : Юрид. лит., 2005. 613 с.

314. Писаренко Г. М. Поняття юридичної відповідальності в інформаційній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 36 (2). С. 55–58. (Серія «Право»).

315. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. / общ. ред. А. Ф. Лосева, В. А. Асмуса, А. А. Тахо-Годи ; авт. вступ. ст. и примеч. А. Ф. Лосев ; примеч. А. А. Тахо-Годи. М., 1994. Т. 3. 654 с.

316. Плугатар Т. А. Деякі аспекти адміністративно-правового статусу прав і свобод громадян. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 2 (14). С. 100–108.

317. Погребной И. М. Теория права : учеб. пособие. 3-е изд., испр. и доп. Харьков : Основ, 2003. 128 с.

318. Подорожній А. Ю. Організаційно-правові засади притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2018. 221 с.

319. Подорожній Є. Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2016. 426 с.

320. Подорожній Є. Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття «Юридична відповідальність». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3 (66). С. 11–12.

321. Поєдинок О. Р. Принцип заборони дискримінації в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному праві захисту біженців. *Держава і право*. 2009. № 46. С. 549–555. (Серія «Юридичні і політичні науки»).

322. Познышев С. В. Основные вопросы учения о наказании. М., 1904. 430 с.

323. Пономаренко А. В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2013. Вип. 20. С. 37–41. (Серія «Право»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2013_20_8.

324. Популярна юридична енциклопедія / [кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

325. Портал української мови та культури. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=заходи#:~:text>.

326. Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2003 р. № 1110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2003-%D0%BF#Text>.

327. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / [В. Б. Авер'янов, М. А. Бояринцева, І. А. Кресіна та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Наук. думка, 2007.

587 с.

328. Права людини в сфері міжнародного захисту («притулку»). *Українська гельсінська спілка з прав людини* : [сайт]. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-lyudyny-v-sferi-mizhnarodnoho-zahystu/>.

329. Права человека : учебник / под ред. Е. А. Лукашевой. М., 1991. 560 с.

330. Права человека : учебник / отв. ред. Е. А. Лукашева. М. : ИНФРА-М, 1999. 573 с.

331. Правила розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту : наказ МВС України від 7 верес. 2011 р. № 649. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11#Text>.

332. Правовое положение граждан в советском государственном управлении : учеб. пособие. Саратов : Сарат. ун-т, 1976. 217 с.

333. Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004. 590 с.

334. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

335. Про біженців : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2557-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14#Text>.

336. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661->

15/find?text=%E1%B3%E6%E5%ED%F6%B3#Text.

337. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

338. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 360. *Офіційний вісник України*. 2014. № 69. Ст. 1923.

339. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. Ст. 2972.

340. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 берез. 2016 р. № 281. *Офіційний вісник України*. 2016. № 30. С. 55. Ст. 1195.

341. Про затвердження Положення про посвідчення біженця : постанова Кабінету Міністрів України від 14 берез. 2012 р. № 202. *Офіційний вісник України*. 2012. № 20. Ст. 77.

342. Про затвердження Положення про посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 14 берез. 2012 р. № 196. *Офіційний вісник України*. 2012. № 20. Ст. 756.

343. Про затвердження Положення про проїзний документ біженця : постанова Кабінету Міністрів України від 14 берез. 2012 р. № 203. *Офіційний вісник України*. 2012. Ст. 80. Ст. 762.

344. Про затвердження Положення про проїзний документ особи, якій надано додатковий захист : постанова Кабінету Міністрів України від 14 берез. 2012 р. № 197. *Офіційний вісник України*. 2012. № 21. Ст. 793.

345. Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту : наказ МВС України від 7 верес. 2011 р. № 649. *Офіційний вісник України*. 2011. № 87. Ст. 2993.

346. Про затвердження Тимчасового положення про порядок визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 1992 р. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-92-%D0%BF#Text>.

347. Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2003 р. № 1110. *Офіційний вісник України*. 2003. № 30. Ст. 147.

348. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14/find?text>.

349. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 верес. 2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

350. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2942-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2942-14#Text>.

351. Про прикордонний контроль : Закон України від 5 листоп. 2009 р. № 1710-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 6. Ст. 46.

352. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р.

№ 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/find?text=%E1%B3%E6%E5%ED%F6%B3#Text>.

353. Про статус біженців : міжнар. док. від 28 лип. 1951 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

354. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Голос України*. 2016. № 132–133.

355. Проблема біженців у Європі: відсутність компромісу в ЄС та нові виклики для України. URL: <https://prm.ua/problema-bizhentsiv-v-yevropi-yak-odin-iz-viklikiv-suchasnosti-ta-shlyahi-yiyi-virishennya/>.

356. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / [О. В. Зайчук, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко та ін.] ; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. Київ : Юрид. думка, 2007. 424 с.

357. Проблемы общей теории права и государства : учебник / под ред. В. С. Нерсисянца. М. : НОРМА, 2001. 832 с.

358. Проект Закону про громадянський контроль за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб від 7 серп. 2018 р. № 9013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64506.

359. Прокопенко І. П., Дерманська О. В. Правова регламентація статусу біженця в Україні, Франції, Німеччині та Італії. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 255–259.

360. Прокопьев А. Ю. Гражданские правоотношения: понятие, элементы и виды : монография. М. : Юрлитинформ, 2016. 184 с.

361. Протокол щодо статусу біженців : міжнар. док. від 31 січ. 1967 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU67007.html.

362. Протокол щодо статусу біженців : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.

363. Процевський В. І. Правове регулювання трудових відносин державних службовців: деякі проблеми. *Право України*. 2004. № 12. С. 96–101.

364. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. А. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

365. Пурей М. М. Право на працю в Україні в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2002. 173 с.

366. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Гарантії захисту прав і свобод біженців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 164–167.

367. Рабинович П. М. Упрочение законности закономерность социализма. *Вопросы теории и методологии исследования* / отв. ред. В. С. Кульчицкий. Львов : Вища шк., 1975. 260 с.

368. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

369. Рабінович П. М. Загальна теорія права та держави : конспект лекцій. Львів : Львів. ун-т, 1992. 90 с.

370. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 5-те, зі змін. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

371. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 10-те, доповн. Львів : Край, 2008. 224 с.

372. Рабінович П. М. Права людини: концептуальні засади. *Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні* : пр. Львів. лаб. прав людини Акад. прав. наук України / [редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін.]. Київ : Ін Юре, 1998. С. 9–17.

373. Радько Д. В. Адміністративно-правові відносини за участю фінансових компаній : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 186 с.

374. Развадовський В. Й. Державне регулювання транспортної системи України (адміністративно-правові проблеми та шляхи їх розв'язання) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 508 с.

375. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. М. : ИНФРА-М, 1999. 479 с.

376. Рекомендация No R (2001)18 Комитета министров государств-членов о вспомогательной защите (принята Комитетом министров 27 нояб. 2001 г. на 774-й встрече заместителей министров). URL: <http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/EU-council.pdf>.

377. Рижеченко К. С. Особливості правового регулювання реалізації права на працю працівниками закладів вищої освіти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2020. 214 с.

378. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право : підручник. Київ : КНТ, 2010. 608 с.

379. Ромашов Р. А. Некоторые проблемные аспекты понимания правосубъектности индивидуального и коллективного лица. *Правовой статус и правосубъектность лица: теория, история, компаративистика* : материалы VIII Междунар. науч.-теорет. конф. : в 2 ч. СПб., 2007. Ч. 1. С. 3–15.

380. Рудинский Ф. М. Советские конституции: права человека и гражданина. *Советское государство и право*. 1991. № 9. С. 3–12.

381. Рудніцька Р. М., Сидорчук О. Г., Стельмах О. М. Механізми державного управління: сутність і зміст / за наук. ред. М. Д. Лесечка,

А. О. Чемериса. Львів : ЛІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

382. Руководящие принципы по вопросам о перемещении лиц внутри страны. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/instreet/PGuidingPrinciplesonInternalDisplacement.html>.

383. Ряшко В. І., Ряшко О. В. Поліція в політико-правовій системі держави та суспільства у «філософії права» Гегеля. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 3. С. 460–469.

384. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 1997. 410 с.

385. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 20 с.

386. Свинцов В. И. Логика. М. : Высш. шк., 1987. 287 с.

387. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. Харків : Лисенко І. Б., 2018. 324 с.

388. Семерак О. С., Семерак І. О. Основи правознавства : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 480 с.

389. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ : Голембовська О. О., 2018. 208 с.

390. Сердюк Е. Б. Акционерные общества и акционеры: корпоративные и обязательственные правоотношения : учеб. пособие. М. : Юриспруденция, 2005. 192 с.

391. Синявський П. М. Еволюція законодавства України у сфері надання притулку. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2017. Вип. 3. С. 30–55.

392. Сірант М. М. Статус біженців у Європейському Союзі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Львів, 2008. 234 с.
393. Сірий С. Особливості локальних війн воєнних конфліктів в умовах глобалізації. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 144–154.
394. Сірко В. С. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 109–112.
395. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Харків : Еспада, 2009. 752 с.
396. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
397. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє вид. Київ : Алерта ; ЦУП, 2011. 524 с.
398. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум, 2000. 704 с.
399. Словарь по этике / под ред. И. С. Кона. М. : Полит. лит., 1981. 430 с.
400. Словник іншомовних слів Мельничука. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53408/289048.html>.
401. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Л. О. Пустовіт (уклад.). Київ : Довіра, 2000. 1017 с.
402. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1 : А–В. 799 с.
403. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1975. Т. 6. 273 с.
404. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ :

Наук. думка, 1970–1980. Т. 4. 695 с.

405. Смаль В., Позняк О. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах» підготовлено в рамках діяльності проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf.

406. Собакарь А. О., Ковалів М. В. Адміністративно-правові засади діяльності державних органів у сфері забезпечення національної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 845. С. 156–160. (Серія «Юридичні науки»).

407. Соглашение о правовом статусе русских и армянских беженцев. Подписано в Женеве 30 июня 1930 г. URL: <http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Agreement%201928.pdf>.

408. Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации / сост. Э. А. Чиркин ; отв. ред. В. С. Нерсеянц. М. : Юрид. лит. 1990. 320 с.

409. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.] ; за наук. ред. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 501 с.

410. Старуха Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.

411. Стасюк О. Л. Сутність адміністративно-правового забезпечення

реалізації правозахисної функції української держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5 (20). С. 172–175.

412. Степаненко К. В. Адміністративно-правовий статус громадян України за кордоном. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–1. Т. 1. С. 196–198. (Серія «Юриспруденція»).

413. Стефанюк В. С. Проблеми конституційного й адміністративного правосуддя при застосуванні норм Конституції, законів та інших нормативно-правових актів. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 1 (29). С. 54–56.

414. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка. 2007. 624 с.

415. Строгович М. С. Вопросы теории правоотношений. *Советское государство и право*. 1964. № 6. С. 51–62.

416. Струневич О. П. Адміністративне законодавство про надання рекламних послуг: особливості сучасного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 1 (3). С. 112–116. (Серія «Юридичні науки»).

417. Супрун Г. Щодо проблеми визначення поняття права та обов'язків медіаторів і їхніх об'єднань. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 56–59.

418. Сутність та поняття прав і свобод громадян, які реалізуються у публічному управлінні / Я. В. Лазур. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 38–42.

419. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. 668 с.

420. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 12–18.

421. Теория государства и права / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. М. : Юристъ, 2001. 776 с.

422. Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. М. : ИНФРА-М, 1998. 570 с.

423. Теория государства и права : учебник / А. С. Пиголкин, А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев, А. Х. Саидов / под ред. А. С. Пиголкина. М. : Юрайт-Издат, 2005. 613 с.

424. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. М. : Юристъ, 1997. 672 с.

425. Теория государства и права : учебник / под ред. В. К. Бабаева. М. : Юристъ, 2003. 592 с.

426. Теория государства и права : учебник / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. 2-е изд., изм. и доп. М. : НОРМА, 2002. 616 с.

427. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / [О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

428. Тильчик В. В. Поняття адміністративно-правового механізму розв'язання податкових спорів та його ознаки. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 560–572.

429. Тимчик Г. С. Адміністративно-правий статус іноземних громадян та біженців в Україні: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2014. № 2. С. 82–84.

430. Тимчик Г. С. Адміністративно-правовий статус, осіб визнаних біженцями в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.0.07. Київ, 2014. 21 с.

431. Тимчик Г. С. Теоретико-правові аспекти адміністративно-правового забезпечення прав і свобод біженців в Україні. *Науково-практична інтернет-конференція* (Київ, 17 трав. 2012 р.). URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=299%3A170512-07&catid=42%3A2-0512&Itemid=46&lang=ru.

432. Тимчик Г. С. Теоретичні аспекти поняття адміністративно-правового статусу біженців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 19. Т. 3. С. 206–208. (Серія «Право»).

433. Тиндик Н. П. Особливості імміграційної політики Канади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 1–12.

434. Тодыка Ю. Н., Тодыка О. Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине : монография. Киев : Ін Юре, 2004. 367 с.

435. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. М. : Адепт, 2004. Т. 2. С. 245.

436. Турецька Я. П. Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2019. 211 с.

437. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнар. док. від 27 черв. 2014 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

438. Уркевич В. Ю. Про класифікацію аграрних правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 4. С. 81–84.

439. Устав Международной организации по делам беженцев (1946 год), вступил в силу 20 авг. 1948 г. URL: https://www.unhcr.org/ru/wp-content/uploads/sites/73/2019/08/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A3%D0%92%D0%9A%D0%91_%D0%9E%D0%9E%D0%9D1.pdf.

440. Устав Управления Верховного Комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев : Резолюция 428 (V) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 дек. 1950 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_277#Text.

441. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Ліра К, 2016. 615 с.

442. Федосенко В. А. Субъективные права у публичной сфере : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2007. 28 с.

443. Фельдштейн Д. И. Психологические закономерности социального развития личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1985. № 6. С. 26–37.

444. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. М. : Республика, 2001. 987 с.

445. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов М. : Сов. энцикл., 1983. 840 с.

446. Философский энциклопедический словарь / Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. М. : ИНФРА-М, 1997. 576 с.

447. Флатюк О. С. Теоретичні аспекти адміністративно-правового забезпечення вантажних перевезень автотранспортом в Україні.

Адміністративне право і процес. 2015. № 1 (11). С. 161–168.

448. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2007. 19 с.

449. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2004. 453 с.

450. Харьков В. Н. Организационно-правовое обеспечение рационального использования и охраны земель на уровне субъекта Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. М., 1998. 212 с.

451. Хижняк В. С. Конституционный механизм взаимодействия национального и международного права. *Конституционное и муниципальное право.* 2004. № 4. С. 35–37.

452. Храбров А. О. Правове регулювання виникнення, зміни і припинення податкового обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 198 с.

453. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие. М. : Интерстиль, 1999. 377 с.

454. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права : підручник / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова та ін.]. Харків : Право, 2002. 432 с.

455. Цоклан В. І. Класифікація сучасних джерел конституційного права України: проблеми теорії та практики. *Часопис Київського університету права.* 2005. № 3. С. 73–80.

456. Цуркан М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні.

Особливості судового розгляду спорів : монографія. Харків : Право, 2010. 216 с.

457. Ченшова Н. В. Проблематика вдосконалення законодавства України у сфері регулювання статусу біженця а його гармонізації правом Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 9. С. 64–72.

458. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сутність. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2010. № 1 (5). С. 137–142. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»).

459. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник. М. : Юрайт, 2000. 432 с.

460. Шаганенко П. І. Адміністративно-правове забезпечення діяльності прокуратури в умовах реформування правоохоронної системи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 19 с.

461. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Дніпропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. 472 с. URL: http://pidruchniki.com/1566021246876/pravo/osnovi_pravovogo_statusu_osobi_gromaduanina.

462. Шаргородский М. Д. Детерминизм и ответственность. *Правоведение*. 1968. № 1. С. 45–46.

463. Шаталова О. В. Особливості соціометричного статусу курсантів НУЦЗУ представників професійних династій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 8. С. 239–247.

464. Шевченко Т. В. Прогалини в законодавстві, способи усунення і подолання. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 23–26.

465. Шемшученко Ю. С. Теоретико-методологічні проблеми визначення

юридичних гарантій забезпечення прав та законних інтересів громадян : наук. доп. / кер. авт. кол. Ю. С. Шемшученко. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. 56 с.

466. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. 4-е изд. СПб. : Бр. Башмаковых, 1909. Т. 3 : Вексельное право. Морское право. 450 с.

467. Шершеневич Г. Ф. Философия права : в 4 т. М. : Бр. Башмаковых, 1910. Т. 1 : Часть теоретическая. Общая теория права. 320 с.

468. Шестаков С. В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 205 с.

469. Шишкин С. Н. Вопросы ответственности в предпринимательских отношениях. *Развитие хозяйственного законодательства на современном этапе* : материалы Междунар. науч. конф. (29 апр. 2004 г.). М. : ТК Велби ; Проспект, 2004. С. 127–131.

470. Шмат А. М. Правові проблеми визначення «господарське зобов'язання». *Часопис Київського університету права*. 2007. № 2. С. 115–120.

471. Шпенюв Д. Ю. Служба суддів в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 489 с.

472. Штанько И. Н. Достоинство личности как правовое явление : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Владимир, 2007. 194 с.

473. Шульга А. М. Теория государства и права : пособие. Харьков : Ун-т внутр. дел, 2000. 130 с.

474. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма. Киев : Вища шк., 1983. 156 с.

475. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ : Укр. енциклопедія, 1998. Т. 5. 2002. 736 с.

476. Юрицин А. Е. Роль системы гарантий в реализации административно-правового статуса беженцев и вынужденных переселенцев в Российской Федерации. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2006. № 2 (24). С. 39–43.

477. Якимов А. Ю. Статус субъекта права: (теоретические вопросы). *Государство и право*. 2003. № 4. С. 5–10.

478. Якимов Ю. Я. Статус субъекта административной юрисдикции и проблемы его реализации : монография. М. : Проспект, 1999. 200 с.

479. Яковчук М. Ю. Адміністративно-правове регулювання страхової діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 244 с.

480. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2007. 438 с.

481. Andrela A.-M. The powers of central authorities in the field of refugee protection. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. No. 5. Vol. 1. P. 17–20.

482. Claim refugee status from inside Canada: Who can apply. *Government of Canada* : [site]. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/refugees/claim-protection-inside-canada/eligibility.html>.

483. COM (2000) 755 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Towards a common asylum procedure and a uniform status, valid throughout the Union for persons granted asylum. 22.11.2000.

484. COM (2001) 710 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the common asylum policy, introducing an open coordination method First report by the Commission on the application of Communication COM (2000) 755 final of 22.11.2000.

485. COM (2003) 152 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the common asylum policy and the Agenda for protection (Second Commission report on the implementation of Communication COM (2000) 755 final of 22.11.2000). 26.03.2003.

486. COM (2003) 315 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Towards more accessible, equitable and managed asylum systems. 03.06.2003.

487. COM (2004) 503 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. A More Efficient Common European Asylum System: The Single Procedure as the Next Step. 15.07.2004.

488. Feller E. International refugee protection 50 years on: The protection challenges of the past, present and future. *International Review of the Red Cross*. 2001. Vol. 83. No. 843. P. 581–606.

489. Global Trends forced displacement in 2019. *Report UNHCR*. URL: <https://www.unhcr.org/globaltrends2019/>.

490. Immigration and Refugee Board of Canada. URL: <https://irb-cisr.gc.ca/en/Pages/index.aspx>.

491. One per cent of humanity displaced: UNHCR Global Trends report. *UNHCR*. URL: <https://www.unhcr.org/news/press/2020/6/5ee9db2e4/1-cent-humanity-displaced-unhcr-global-trends-report.html>.

492. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A. S. Hornby ; editor J. Crowther. 5th rev. ed. London, New York : Oxford University Press, 1995. 1440 p.

493. Recommendation No. R (2000) 9 of the Committee of Ministers to member states on temporary protection (Adopted by the Committee of Ministers

on 3 May 2000 at the 708th meeting of the Ministers' Deputies). URL:
<http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Recommendation%20No.%20R%20%282000%29%209.pdf>.

494. Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Paris, 1980. T. 5. 894 с.

495. U.S. Citizenship and Immigration Service. URL:
<https://www.uscis.gov/forms/forms>.

496. USCIS вітає біженців та шукачів притулку. URL:
<https://www.uscis.gov/sites/default/files/document/brochures/M-1186-U.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографія:

1. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект : монографія. Київ : Наук.-дослід. ін-т публ. права, 2021. 316 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

2. Босий В. П. Адміністративно-правові засади забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 112–117.

3. Босий В. П. Поняття та види прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 144–148.

4. Босий В. П. Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський*

юридичний вісник. 2018. Вип. 1. Т. 5. С. 121–126.

5. Босий В. П. Адміністративно-правова спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 131–136.

6. Босий В. П. Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 5. С. 100–105.

7. Босий В. П. Ключові напрями вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 1. С. 151–155.

8. Босий В. П. Поняття юридичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1. Т. 2. С. 97–103.

9. Босий В. П. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та можливості його використання в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Т. 3. С. 130–134.

10. Босий В. П. Склад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Наукові записки*. 2019. Вип. 6. Т. 2. Спецвипуск. С. 9–14. (Серія «Право»).

11. Босий В. П. Поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні.

Юридична наука. 2019. № 7. С. 102–106.

12. Босий В. П. До проблеми визначення поняття забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 8. С. 111–115.

13. Босий В. П. Поняття юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 9. С. 88–92.

14. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус Державної міграційної служби як основного суб'єкта реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука*. 2019. № 10. С. 107–113.

15. Босий В. П. Адміністративні процедури отримання статусу біженця: питання правозастосування. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 131–137.

16. Босий В. П. До обґрунтування доцільності вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Т. 2. С. 133–138.

17. Босий В. П. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. Т. 2. С. 20–25.

18. Босий В. П. Поняття юридичного обов'язку біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник*

публічного та приватного права. 2020. Вип. 6. С. 117–121.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

19. Босый В. П. Теоретико-методологические проблемы классификации прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. *Право и политика. 2019. № 2. С. 227–231.* (Киргизька Республіка).

20. Босый В. П. Генезис поняття та сутність адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Visegrad journal on human rights. 2019. № 6–3. Вип. 1. С. 82–90.* (Словацька Республіка).

21. Босый В. П. К проблеме определения сущности и содержания прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. *Право и Закон. 2020. № 1. С. 117–121.* (Киргизька Республіка).

22. Босый В. П. До характеристики юридичних гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в Україні. *KELM. 2020. № 6. С. 142–147.* (Республіка Польща).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Босый В. П. До проблеми визначення порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку у міжнародних аеропортах та (або) морських портах України. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27–28 січ. 2017 р.). Київ : Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2017. С. 18–20 (очна участь).*

24. Босий В. П. До проблеми впровадження механізму громадського контролю за дотримання прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 черв. 2018 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2018. С. 67–69 (заочна участь).

25. Босий В. П. До проблеми ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству як способу вдосконалення гарантій реалізації правового статусу біженцями. *Теорія і практика сучасної юриспруденції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2018 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2018. С. 77–80 (очна участь).

26. Босий В. П. Досвід країн Європейського Союзу щодо адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18–19 січ. 2019 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2019. С. 27–30 (заочна участь).

27. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січ. 2019 р.). Запоріжжя : Істина, 2019. С. 91–94 (заочна участь).

28. Босий В. П. Деякі аспекти реалізації адміністративних процедур отримання статусу біженця та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 лют. 2019 р.). Львів : Центр правн. ініціатив, 2019. С. 56–59 (заочна участь).

29. Босий В. П. Поняття адміністративно-правових засад забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–14 берез. 2020 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2020. С. 25–28 (заочна участь).

30. Босий В. П. Деякі питання адміністративної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 лип. 2020 р.). Запоріжжя : Істина, 2020. С. 34–37 (заочна участь).

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. Президента Науково-дослідного інституту публічного права,
доктор юридичних наук, доцент
Сергій КОРОЄД
28 листопада 2020 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня
доктора юридичних наук Науково-дослідного інституту публічного права
Босого Вадима Петровича
на тему «Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які
потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та
праксеологічний аспект» у науково-дослідну діяльність
Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісія у складі: заступника директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту публічного права, доктора юридичних наук, доцента Сороки Л.В., головного наукового співробітника відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук Трофімцова В.А., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Босого Вадима Петровича на тему «Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права, а саме для подальшого розроблення наукових питань щодо адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект і використовуються Інститутом в межах реалізації теми науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Босого Вадима Петровича на тему «Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права.

Члени комісії

Лариса СОРОКА

Владислав ТРОФІМЦОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Станіслав ГУСАРЄВ
28 січня 2021 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації докторанта
Науково-дослідного інституту публічного права
Босого Вадима Петровича
на тему «Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які
потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та
праксеологічний аспект»
в освітній процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія в складі: проректора Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України **Сербина Руслана Андрійовича** (голова комісії), завідувача кафедри публічного управління та адміністрування, кандидата юридичних наук, доцента **Пастуха Ігоря Дмитровича**, завідувача кафедри поліцейського права, кандидата юридичних наук, доцента **Кулікова Володимира Анатолійовича** склала цей акт про те, що результати дисертації докторанта Науково-дослідного інституту публічного права Босого Вадима Петровича на тему «Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект» впроваджені в освітній процес академії, зокрема:

1. Матеріали дисертації застосовуються в освітньому процесі під час підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять для здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Публічне адміністрування», «Адміністративна реформа в Україні», «Сучасні аспекти адміністративного права», «Міграційне право».

2. Результати дисертації В.П. Босого відображені в наукових статтях і матеріалах науково-практичних конференцій для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Босий В.П. Адміністративно-правові засади забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 2, Том 2. С. 112-117.

Босий В.П. Поняття та види прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Випуск 1. Том 5. С. 144-148.

Босий В.П. Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 1. Том 5. С. 121-126.

Босий В.П. Адміністративно-правова спрямованість механізму забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 131-136.

Босий В.П. Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 2. Том 5. С. 100-105.

Босий В.П. Ключові напрямки вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Юридична наука. 2019. №1. С. 151-155.

Босий В.П. Теоретико-методологические проблемы классификации прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. Право и политика. 2019. № 2. С. 227-231. (Кыргызская Республика)

Босий В.П. Поняття юридичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 97-103.

Босий В.П. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту та можливості його використання в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Випуск 2. Том 3. С. 130-134.

Босий В.П. Генезис понятия та сутність адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Visegrad journal on human rights. 2019. № 6-3 (Volume 1). С. 82-90. (Словацька Республіка) (Стаття 1)

Босий В.П. Склад адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право». 2019. Випуск 6. Спецвипуск. Том 2. С. 9-14. (Стаття 3)

Босий В.П. Поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. Юридична наука. 2019. №7. С. 102-106.

Босий В.П. До проблеми визначення поняття забезпечення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Юридична наука. 2019. №8. С. 111-115.

Босий В.П. Поняття юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту. Юридична наука. 2019. №9. С. 88-92.

Босий В.П. До обґрунтування доцільності вдосконалення гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які

потребують додаткового або тимчасового захисту. Актуальні питання вітчизняної юриспруденції. 2019. Спецвипуск. Том 2. С. 133-138.

Босий В.П. К проблеме определения сущности и содержания прав беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. Право и Закон. 2020. № 1. С. 117-121. (Кыргызская Республика)

Босий В.П. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Випуск 5. Том 2. С. 20-25. (Стаття 2)

Босий В. До характеристики юридичних гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. KELM. 2020. № 6. С. 142-147 (Республіка Польща)

Босий В.П. Поняття юридичного обов'язку біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Випуск 6. С. 117-121.

Босий В.П. До проблеми визначення порядку вирішення заяв про надання захисту чи притулку у міжнародних аеропортах та (або) морських портах України. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 27-28 січня 2017 року). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2017. С. 18-20

Босий В.П. До проблеми впровадження механізму громадського контролю за дотримання прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Юридична наука: виклики і сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8-9 червня 2018 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 67-69

Босий В.П. До проблеми ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, як способу вдосконалення гарантій реалізації правового статусу біженцями. Теорія і практика сучасної юриспруденції: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 7-8 грудня 2018 р. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 77-80.

Босий В.П. Досвід країн Європейського Союзу щодо адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18-19 січня 2019р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 27-30.

Босий В.П. Поняття адміністративно-правових засад забезпечення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин : матеріали міжнародної

науковопрактичної конференції (м. Одеса, Україна, 13–14 березня 2020 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 25–28.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення всіх видів занять.

Голова комісії

Руслан СЕРБИН

Члени комісії:

Ігор ПАСТУХ

Володимир КУЛІКОВ